

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KLASİK ARKEOLOJİ BİLİM DALI
ARKEOLOJİ ANABİLİM DALI

ANA TANRIÇA IŞIĞI ALTINDA GERGA'DAKİ ESERLERİN
DEĞERLENDİRİLMESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman:
Prof. Dr. Ahmet Adil TIRPAN

Hazırlayan:
Memduh DAĞDEVİREN

KONYA, 2005

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	
KISALTMALAR VE BİBLİYOGRAFYA	5
I. GİRİŞ	9
I.1. ÇALIŞMANIN KONUSU VE AMAÇ	10
I.2. ÇALIŞMANIN BÖLÜMLERİ VE İZLENEN METOD	12
I.3. GERGAĞOME'DE YAPILAN ÇALIŞMALAR	13
I.4. GERGAĞOME'NİN COĞRAFI KONUMU	14
I.5. KENT ADI	15
2. KALINTILARIN İNCELENMESİ	17
2.1. TEMENOS TERASININ ÜZERİNDEKİ YAPILAR	17
2.1.1. Tapınak	17
2.1.2. Merkezi Kült Yontusu	20
2.1.3. Çeşme Yapıları	22
2.1.4. Gerga İşlik Döşemleri	26
2.1.5. Kutsal Steller	28
2.1.6. Kadın Yontusu	31
2.2. KENT ALANINDAKİ DİĞER YAPILAR VE YONTULAR	33
2.2.1. Teraslar	33
2.2.2. Yapı Toplulukları	34
2.2.3. Alınlıklı Yapı	34
2.2.4. Yontu	35
2.2.5. Gergakome'deki Yazılı Kayalar	36
2.2.5.1. Yazılı Kaya 1	36
2.2.5.2. Yazılı Kaya 2	37
2.2.5.3. Yazılı Kaya 3	37
2.2.5.4. Yazılı Kaya 4	37
2.2.5.5. Yazılı Kaya 5	39
2.2.5.6. Yazılı Kaya 6	40
2.2.6. Gergakome Yazılı Kayalarının Değerlendirilmesi	40
2.2.7. Kayalar Üzerindeki Yuvarlak Çukurlar	44
2.2.8. Üzerinde Oyuklar Bulunan Anakaya	44
2.2.9. Alabayır Köyünde Bir Lahit	45
3. ANA TANRIÇA – GERGA, GERGAĞOME İLİŞKİSİ	45
3.1. ANA TANRIÇA	45
3.2. GERGA VE GERGAĞOME	55
4. GERGA'YI OLUŞTURAN KÜLT'E ANA TANRIÇA İŞİĞİNDE GENEL BAKIŞ	57

5. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ	65
<i>HARİTA ve ÇİZİMLERİN LİSTESİ</i>	72
<i>RESİMLERİN LİSTESİ</i>	73
<i>GENEL İNDEKS</i>	127

EVALUATING THE WORKS OF GERGA BY ENLIGHTENING OF MOTHER GODDESS

Gerga, ancient city is located at Deliktaş Region near Alabayır village in Çine District of Aydın. The city, which is in the east of Alabanda is nearly 14 kilometers far from it.

The ruins of Gerga can be described as one of the most interesting settlement areas in Türkiye. All traces here belong to Roman Period. This city is an important and different site reflecting Karia culture.

On the area surrounded by Temenos Terrace in the city are the ruins that we call them as Temple, Central Cult Statue, Sacred Obelisks, Female Sculpture and Structure of Fountain. There are the inscriptions having the characters called Gerga, Gergas, Marsyas and Gergakome on the ruins of this area. Furthermore many rocks including that kind of inscriptions also catch people's eyes. In an area approximately 2 km² including this site, The physiomy of sculptures and structures in the city shows us that they might be of Mother Goddess. The city must be belonged to Roman Period due to forms of inscriptions and parts of mortar used in constructions.

ANA TANRIÇA IŞIĞI ALTINDA GERGA'DAKİ ESERLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Gerga antik kenti Aydın ili Çine ilçesi Alabayır köyü yakınlarındaki Deliktaş Mevkiinde bulunmaktadır. Kent Alabanda'nın doğusunda, yaklaşık 14 kilometre uzağında yer almaktadır.

Gerga'nın kalıntıları Türkiye'deki en ilginç yerleşmelerden biri olarak tanımlanabilir. Buradaki tüm eserler Roma Dönemine aittir. Bu kent Karia kültürünü yansıtan farklı ve önemli bir yerdir.

Kentte Temenos Terası ile çevrili olan alan üzerinde bizim Tapınak, Merkezi Kült Yontusu, Kutsal Steller, Kadın Heykeli ve Çeşme Yapısı olarak adlandırdığımız kalıntılar bulunmaktadır. Bu alandaki kalıntılarda Gerga, Gergas, Gergakome isimli karakterler bulunan yazıtlar vardır. Bundan başka bu tür yazıtları içeren bir çok kayalar da dikkat çekmektedir. Yaklaşık 2 km²'yi kaplayan bu alan üzerinde ki yontuların fizyonomisi ve yapılar bize onların Ana Tanrıça olabileceğini göstermektedir. Kentte yapılarda kullanılan harç ve yazıtların biçiminden hareketle kent Roma Dönemine ait olmalıdır.

ÖNSÖZ

Bilindiği üzere Anadolu’da birçok medeniyetler kurulmuştur. Tüm bu medeniyetlerden, yine bu topraklar üzerinde bize kadar kalan kültürel mirasa sahip çıkmak, bu kültürel mirası korumak, bunları oluşturan uygarlıkları araştırmak ve tüm insanlığa tanıtmakla mümkündür. Gerga antik yerleşmesi de kendisini oluşturan kültürün kimliği açısından karşımıza hep gizemleriyle çıktı. Yirminci yüzyılın başından itibaren araştırmacıların ilgisini çeken bu gizemli kent, değişik tarzdaki anıtları ve yontularıyla sürekli olarak gündemde kalmayı başarmıştır. Ben de ilk gördüğüm andan itibaren etkilendiğim bu kent hakkında araştırma yapmaya karar verdim. Araştırmalarım beni Ana Tanrıça’ya götürdü. Çalışmamda buradaki eserleri bu açıdan inceledim.

“Ana Tanrıça Işığı Altında Gerga’daki Eserlerin Değerlendirilmesi” adlı yüksek lisans tezim için çalışmalarına ilk olarak 1994 yazında başladım diyebilirim. 1994 yazında bir arkeoloji öğrencisi olarak bu kente ilk kez gittiğimde gördüğüm eserler beni oldukça etkiledi ve bu kenti çalışmaya karar verdim.

Kenti ilk gördüğümde tapınak yapısı, çeşme yapıları, stelleri ve yontularıyla etkileyici bir dağ kenti ile karşı karşıya olduğumu düşündüm. Daha sonra burayı lisans tezi olarak hazırladım. Bu çalışmalarım sırasında kentin kutsal bir yerleşme olabileceğini fark ettim; fakat bu konuyu ayrıntılı inceleyememiştim. Daha sonraki yıllarda bazı bilim adamlarınca burada olabileceği öngörülen Ana Tanrıça Kültü üzerinde biraz araştırma yaptığımda, gerçekten de bu kentin yerel bir isimle tapınım görmüş, Ana Tanrıça için oluşturulmuş kutsal bir dağ kenti olabileceğini düşündüm. Ve bu çalışmamda kutsal yerleşmedeki eserleri Ana Tanrıça’nın tapınım gördüğü kentlerdeki inanış biçimleriyle karşılaştırdım ve bu kentte var olduğunu düşündüğüm Ana Tanrıça’yı kentteki yapılar ve yontular üzerinde aradığımda kentin, “dağların, ıssız yerlerin Ana Tanrıçası” için oluşturulmuş bir kutsal yerleşme olduğunu çalışmamda ispat etmeye çalıştım.

Bu çalışmayı bana öneren, her zaman olumlu eleştirileri ile bana yol gösteren, cesaret veren danışmanım Prof.Dr. A.Adil TIRPAN'a, daima manevi desteğini yanımda hissettiğim Yard.Doc.Dr. Bilal SöğüT'e teşekkürlerimi sunarım.

Yine çalışmalarım sırasında kaynak temin etmemde yardımcı olan Arkeolog Osman DOğANAY'a, çalışmalarımın düzeltmelerinde emeği geçen ve sabırla beni destekleyen eşim Meryem DAğDEVİREN'e teşekkür ederim.

Umarım bu çalışma, burada daha kapsamlı araştırma yapacak meslektaşlarım için bir temel teşkil eder ve onlara yol gösterici olur.

Memduh DAğDEVİREN
KONYA, 2005

KISALTMALAR VE BİBLİYOGRAFYA

- Akurgal, 1962** :Akurgal,Ekrem, The Art Of The Hitties, New York,1962.
- Akurgal, 1961** :Akurgal, Ekrem, KunstAnatoliens Von Homer Bis Alexander, Berlin, 1961.
- Bean, 1987** :Bean, Geoge E., Karia, İstanbul, 1987.
- Boehmer, 1971** :Boehmer, R.M., Die Klein Funde von Boğazköy: Aus den Grabungskampagnen 1931-1939 und 1952-1969 Wissenschaftliche Veröffentlichung der Deuschen Orient Gesellschaft, Boğazköy- Hattusas 7, Berlin, 1972.
- Brixé, 1979** :Brixé, C., “Le nom de Cybele”, Die Sprache 25,1979.
- Brixé, 1984** :Brixé, C, and Lejeune M., Corpus des inscriptionspaleo-Phrygiennes, Paris,1984.
- Cagnat, 1927** :Cagnat, R., İnscriptiones Graecae ad Res Romanas Pertinentes, vol.4-,ed. G.Lafaye, Paris,1927.
- Coarelli, 1982** :Coarelli,F., “I monumenti dei culti orientali in Rome”, In Lasoteriologia dei culti orientali nell’Impero Romano,ed.U.Bianchi and M.J.Vermaseren: 33- 67, Leiden,1982.
- Cousin, 1900** :Cousin,Georges, BCH 24, 1900.
- DeVries, 1980** :DeVries, K., “Greeks and Phirygians in the Early Iron Age”, İn from Athens to Gordion: The Papers of a Memorial Symposium for Rodney S.Young. University Museum Papers, University of Pennsylvania, 1:33-49., Philadelphia, 1980.
- Diler, 1996** :Diler, Adnan “İç Karia Yüzey Araştırmaları”, XIII. Araştırma Sonuçları, Ankara, 1996.
- Diler, 1995** :Diler, Adnan, Asia Minor Studien 16,1995.
- Drew-Bear, 1978** :Drew-Bear, T., Nouvelles İnscriptions de Prygia, Zutphen, :Netherlands, 1978.

- Erhat, 1993** :Erhat, Azra, Mitoloji Sözlüğü, İstanbul, 1993.
- Erim, 1986** :Erim, K.T.,Aphrodisias.City of Venüs Aphrodite ,1986.
- Fleischer, 1973** :Fleischer, R., Artemis Von Ephesos Und Verwandete Kulstatuen Aub Ahakoyieh Und Syrien, Leiden,1973.
- Frankel, 1890-95** :Frankel, M., Die İnschriften, von Pergamon, Vols.1-2. Königliche Musseen zu Berlin, Altertümer von Pergamon 8., Berlin, 1890-95.
- Graillot, 1912** :Graillot, H., Le Culte de Cybele, mere des dieux, a Rome et dans l'empire romanie, Paris, 1912.
- Haas, V., 1982** :Haas, V., Hethitische Bergötter und hurritische Steindamonen,1982.
- Harper** :Harper, R.P., Two Carian Notes, Festchrift Für Domer, C.I.
- Haspels, 1971** :Haspels, C.H.E., The Highlands of Phrygia, Princeton,1971.
- Held, 1996** :Held,Winfred, Karia'da Gergakome 1994 yüzey araştırması, XIII. Araştırma sonuçları, Ankara, 1996.
- Henrichs, 1976** :Henrichs,A., Despoina Kybele: Ein Beitrag zur religiösen Namenkunde, Harvard studiesin Clasical Philology 80, 1976.
- Işık, 1999** :Işık, Fahri, Doğa Ana Kubaba , İstanbul,1999
- Işık, 1986** :Işık,Cengiz, 1986; res.1-2,4-6.
- Işık, 1987** :Işık,Fahri, Yeşilaliç, 1987
- Işık, 1987a** :Işık,Fahri, Van'da Analıkız Anıtı, 1987.
- Işık, 1987b** :Işık,Fahri, "Zur Entstehung Phrygischer Felsdenkmaler", Anatolien Studies 37,1987.
- Keil, 1915** :Keil, J., "Denkmaler des Metes Kültes",Jahresheft des österreichischen archaologischen Institutes,1915.

- Keil, 1926** :Keil, j., “Vorläufiger Bericht über die Ausgrabungen in Ephesos”, Jahresheft des österreichischen archaologischen Institutes 23, 1926.
- Körte, 1897** :Körte,A., “Kleinasiatische Studien III”, Athenische Mitteilungen 22,1897.
- Lamonier, 1936** :Lamonier, Alfred, Inscriptions de Carie BCH 60, 1936.
- Lamonier, 1958** :Laumonier,Alfred, Les Cultes Indigenes En Carie, 1958.
- Lamonier, 1938** :Laumonier,Inscriptions de Carie BCH 58,1938.
- Luckenbill, 1926-27** :Luckenbill,D.D., Ancient Records of Assyria and Babylonia, Chiaco, 1926-27.
- Malay, 1987** :Malay, Hasan, Epigrafi, Ege Üniversitesi Basım Evi, İzmir,1987.
- Marchase, 1989** :Marchase, R.T. The Historical Archology of Northem Caria, Bar International Series 536,1989.
- Mellart, 1965** :Mellart, J.,Lloyd, S., Beyce Sultan, 1965.
- Naumann, 1983** :Naumann,F.,Die Ikonographie der Kybele in der Phrygischen und der greischen Kunst. IstMitt., Beiheft 28,1983.
- Neve, 1970** :Neve,P.”Bericht über die Ausgrabungen der deutschen Boğazköy-Expedition im Jahre 1969.”, Türk Arkeoloji Dergisi 18, 1970.
- Nilsson, 1992** :Nilsson, M.P.,Geschichte der griechischen Religions I. Die Religion Griechenlands bis auf die griechische Weltherrschaft, 1992.
- Ohlemutz, 1940** :Ohlemutz,E., Die Kulte und Heiligtümer der Götter in Pergamon, Würzburg. Reprin,Darmstadt,1968.
- Özgüç, 1969** :Özgüç, Tahsin, Altıntepe II: Tombs, Storehouses, and Ivories, Ankara,1969.
- Pensabane, 1981** :Pensabene, P., “Nuove acquisizioni nella zola sud-occidentale del Palatino ”,Archeologia Laziale 4,1981.

- Pensabene, 1988** :Pensabene, P., “Scavinell’ area del Tempio della Vittoria e del Santuario della Magna Mater sul Palatino”, *Archelogia Laziale* 9, 1988.
- Petzl, 1990** :Peltz, G., *Inschriften von Smyrna*, Bonn, 1990.
- Prayon,** :Prayon, F., *Phrygische Plastik*, Tübingen, 1987.
- Roller, 2004** :Roller, Lynn E., *Ana Tanrıça’nın İzinde*, (Çev.Betül Avunç), İstanbul, 2004
- Schwetheim, 1978** :Scwetheim, E., “Dankmaler zur eterverehrung in Bithynien und Mysien.” *In studien zur Religion und Kulter Kleinasiens: Festchrift für friedrich Karl Dörner*, ed. S.Şahin, E. Schwertheim and J., Wagner, Leiden, 1978.
- Söğüt-Şimşek-Baldıran 2002:**Söğüt, B., Şimşek, C., Baldıran, A., *Labraunda Açık Hava Kült Alanı, Tüba-Ar V*, 2002.
- Şahin, 1976** :Şahin, M.Ç., *The Political and Religious in Structure in the Territory of Stratonikeia in Caria*, 1976.
- Umar, 1993** :Umar, Bilge, *Türkiye’deki Tarihsel Adlar*, İstanbul, 1993.
- Woolley , 1952** :Woolley C.L. – T.E. Lawrence, *Carchemish III*, 1952

I. GİRİŞ

Aydın-Denizli karayolunun güneyini kapsayan ve Dalaman çayına kadar uzanan bölgeye antik çağda Karia denilirdi. Gerga antik kenti de bu bölgede bulunan Marsyas nehrinin yaklaşık 2-3 km üzerindeki vadide bulunmaktadır.

Antik çağda Karia denilen bu bölgeyi yurt edinen en eski halkların Lelegler olduğu kabul edilir. Ancak, bunların kimlikleri ve Karialılar'la ilgisi kesin olarak anlaşılabilmiş değildir. Bilinen, antik kaynaklarda Leleg ve Karialılar'ın hep bir arada geçmesi, hatta özdeşleşmesidir. Karia bölgesinde bugüne dek ele geçen çoğu eksik yazıtlar ise Karlar'ın kullandığı yazı türü olan Karca'nın çözümünde bugün için yeterli olamamıştır. Bugüne kadar bulunabilen Karia yazıtlarının çoğu eksik parçacıklar durumundadır. Buna rağmen bu dilin çözülmesi hususunda pek aşama kaydedilememiştir. Yazı hece yerine alfabetik düzenden oluşur. Yalnızca Karia diline özgü harflerin yanında, biçim yönünden Yunan harfleri ile özdeş olanlar da göze çarpmaktadır. Dilin Ari kökenli olup olmadığı tartışılırken, tek bir sözcüğün anlamı bile henüz tam olarak bilinmemektedir.¹ Karia dili hakkında Heredotos "Hepsi aynı ağzı kullanmazlar; dört değişik konuşmaları vardır. Güneyden başlayarak ilk kentleri Miletos'dur, hemen sonra Myus ve Priene gelir; bu kentler aynı bölge dilini konuşurlar" der.²

Karia bölgesindeki yaşamın ilk izlerini İç Karia'da Büyük Menderes'in güneyinde kalan bazı höyüklerde bulabiliyoruz. Geyre (Aphrodisias), Kavaklı (Bargasa) ve Hamidiye'de ele geçen çanak çömlek parçaları bizi geç Neolitik döneme (6000-5000) dek götürmektedir.³ Karia Bölgesinde yer alan Değirmini yakınında Kalkolitik ve Bronz Çağ'a ait buluntular saptanmıştır. Bu bölgedeki yerleşimlerin, Kalkolitik, Bronz ve Demir devri boyunca da aralıksız sürdüğü Kavaklı, Hamidiye, Togar Tepe, Afrodisias, Çine ve Tavas ovasında ortaya çıkarılan bulgulardan anlaşılmaktadır.⁴

Karia bölgesi aynı zamanda Orta Anadolu kültürlerini denize taşıyan köprüdür. Hitit kral analarında geçen yer isimlerini İç Karia kent adlarıyla yakın benzerlik

¹ Bean, 1987, 13.

² Heredotos, Heredot Tarihi 1.142.

³ Marchase, 1989, 33.

içinde olması, İyalanda'nın Alinda, Valivanda'nın Alabanda, Vallarima'nın Hyllarima olduğu görüşü ileri sürülmektedir.⁵

Gergakome, Knidos, Kaunos, İassos gibi kıyı Karia ve Alinda, Alabanda gibi iç Karia'nın önde gelen antik kentlerinden farklı bir durum arz eder. Günümüze dek gelebilmiş anıtlar arasında dikili taşları, tapınağı, yontuları ve çeşme yapıları gibi kalıntılarıyla keşfedilmeyi bekleyen gizemli bir yerdir.

Kentin her tarafına dağılmış kaya ve anıtlar üzerine değişimli olarak kazıma ile yapılmış Gerga ve Gergas yazıları yerleşime adını veren yöresel Tanrıça Gerga veya Gergas'a ilişkin olabilir. Araştırmacılarca Karia-Lykia kökenine de dayandırılan Gerga adı, Anadolu'dan, Adalar, Doğu Akdeniz, Filistin ve Mısır'a dek uzanan geniş bir coğrafyada Krqqa, Gargareis, Gargoron, Garge... gibi isimlerle bağlantılı görülürken, Gerg, Kergk kökünün semitik dillerde "kale" anlamına geldiği ifade edilmektedir. Gergekome için Herodot anlatımlarında söz edilen Leukai Stelai (Beyaz Direkler) nin olabileceği yer olarak da görüşler ileri sürülmektedir.⁶

Kent yerleşim merkezindeki tarih ve kimliği tam olarak anlaşılamayan değişik türdeki dinsel yapıları, anıtlar ve kayalar üzerindeki defalarca yenilenen Gerga, Gergas, Gergakome yazıtlarıyla yirminci yüzyılın başından beri araştırmacıların ilgi odağı olmuştur.

"Gerga veya Gergas kimdir? Nedir?" Hiç bir kaynakta rastlayamadığımız bu sorun; eğer bir araştırma yapılırsa arkeoleoji literatürüne, Ana Tanrıça'nın değişik bir uzantısı ve bu yerleşmede Gerga ve Gergas isimini almış bir şekli olarak geçebilir.

I.1. Çalışmanın Konusu ve Amaç

Antik İç Karia Bölgesindeki bu yerleşme yirminci yüzyılın başından beri yontuları, yüzeydeki yapıları, terasları, kayalar üzerine yazılmış yazıları, yaklaşık 2 km² 'lik alanındaki tüm eserleriyle sürekli dikkat odağı olmuş ve gizemleriyle ilgili bilim adamları tarafından kent hakkında çeşitli görüşler ileri sürülmüştür. Fahri Işık'ın bu kutsal yerleşme hakkında, yerleşmenin Ana Tanrıça'nın değişik bir adla

⁴ Marchase, 1989, 33.

⁵ Marchase, 1989, 33.

⁶ Heredotos, Herodot Tarihi, V, 118.

Roma Zamanında kurulmuş bir yer olduğu konusunda ayrıntıya girmeden görüşleri sürmesi benim bu kutsal yerleşmeye daha farklı bakmama neden oldu⁷. Biz de bu çalışmamızda alandaki yapıları ve arkeolojik tüm materyalleri ele alıp değerlendirdik. Bu çalışmalarımız esnasında; kentteki yapılar ve yontular bizi bu yerleşmenin Ana Tanrıça inancında Anadolu'nun antik dönemlerinden beri görülen ve değişmeyen tapınım şekillerine götürdü ve bu yerleşmenin O'nun adına kurulmuş bir kutsal alan olabileceğini düşündük. Çalışmalarımızı bu doğrultuda sürdürdüğümüzde bu düşüncemizde yanılmadığımızı fark ettik. Bilindiği üzere Ana Tanrıça'nın adı tapınıldığı yere ve kültüre göre hep değişmesine rağmen değişmeyen tek şey onun ifade edilişi, tapınımında görülen atributları ve inancının şekillendiği yerler, yani dağlar, ıssız yerler hep aynı kalmıştır. Yerleşmedeki eserleri tek tek ele aldık ve bu eserler üzerinde hep O'nu aradık. Ve Ana Tanrıça antik dönemin içlerinden beri ifade edildiği inanış şekilleriyle kentte hep karşımıza çıktı. Böylelikle antik Gergakome yerleşmesinde Ana Tanrıça'nın şölenlerinin yapılmış olabileceğini düşündüğümüz kutsal alanı fark ettik. Aslında tabii ki yerleşme bu kutsal alandan ibaret değildi. Bu alan etrafında devam ettiğimiz yüzey araştırmalarımız sırasında yerleşmede ilginç kayalar ve onlar üzerindeki yazıları tespit ettik. Bütün bunlar bizi Ana Tanrıça tapınımında var olan kayayı tanrıçanın kendisi gibi algılama ve burada tapınımını gerçekleştirme olgusuna götürdü. Elimizdeki imkanlar çerçevesinde yüzeyde görülebilen yapılardan hareketle çalışmamızda Ana Tanrıça tapınımını ispat etmeye çalıştık. Ancak kentte bir kazı çalışması yapılması durumunda bu yerleşme hakkında daha da somut bilgilere ulaşılabilecektir. Bu çalışmamızın burada çalışma yapacak bilim adamları için bir temel teşkil edeceğine inanıyoruz.

⁷ Bu görüşleri ilk Işık'ı 1995 yılı s.ü. kuruluş yıl dönümü etkinlikleri çerçevesinde geldiği Konya s.ü. Kampüs'ünde verdiği konferans'da dinlemiştim. Daha sonra burayı Lisans tezi olarak hazırladım. Bu çalışmalarım sırasında bu düşüncenin doğru olabileceği kanatına vardım. Fakat Lisans Tezimde bu kent üzerinde genel olarak çalışmış, Ana Tanrıça konusunda fazla açıklayıcı sonuçlara varamamıştım. Bu çalışmamda bu yerleşmedeki tüm eserleri Ana Tanrıça inancındaki kült biçimleriyle karşılaştırdım ve kutsal yerleşmede yapılan her yapının, her yontunun hep Onun için yapıldığını ve ifade edildiğini fark ettim. Bu doğrultuda bu çalışmayı oluşturdum.

I.2. Çalışmanın Bölümleri ve İzlenen Metod

Bu çalışma için Gergakome alanına dört kez gidildi ve yüzey araştırmaları yapıldı. Alandaki eserler hemen fark edilemediği için Alabayır köyünden bize yardımcı olabilecek rehberler eşliğinde alana gittik ve böylelikle eserleri, alandaki tüm eserleri görebilme imkanı bulabildik. Alanda çizim ve fotoğraflama çalışmaları yaptık. Temenos Terasının üzerinde bulunan eserlerin yerlerini gösteren bir kutsal alan planı hazırladık, burada bulunan Merkezi Kült Yontusu olarak ele aldığımız ayakta durduğu zamanlardaki gibi çizimlerini yaptık. Daha sonra bunları tasnif edip, çalışmamıza başlık olan, burada var olduğunu düşündüğümüz Ana Tanrıça'nın Anadolu'daki inaniş gördüğü yerleri araştırdık. Gergakome'deki eserlerle benzer olduğunu düşündüğümüz Anadolu'daki Ana Tanrıça Kültü'ne ilişkin elimizdeki verileri kıyasladık. Bu kıyaslamalar sonucunda ortaya çıkan sonuçları bu çalışmamızda anlattık.

Çalışma beş bölümden oluşmaktadır. Giriş kısmında kutsal yerleşmenin yer aldığı Karia Bölgesi'nin kısaca tarihi gelişiminden ve bu bölge içindeki Gergakome Yerleşmesinin antik ve günümüz dünyasındaki coğrafi konumundan bahsettik. Yine giriş kısmı içerisinde çalışmamızın bölümlerini ve bu bölümleri oluştururken izlediğimiz teknik ve yöntemler hakkında bilgi verdik. Son olarak da Gergakome hakkında doğrudan veya dolaylı olarak bilgi veren bugüne kadar yapılmış çalışmalar ile Gerga ve Gegas adlarını irdelemeye çalıştık.

II. bölümde alandaki kalıntıları inceleme çalışmaları çerçevesinde önce Temenos Alanı olarak ele aldığımız ve Temenos Duvarı ile çevrili olarak bulunan alandaki kalıntıları ele alıp inceledik. Sonuç olarak bu alanın, burada tapınım gören yerel tanrıçaya ait oluşturulmuş kutsal bir yer olduğunu düşünmekteyiz. Bu bölümde bu tezimizi ispat etmek amacıyla, Ana Tanrıça Kültü'nün bulunduğu kutsal yerlerdeki uygulama biçimleriyle buradaki uygulamaları karşılaştırdık ve sonuca gitmeye çalıştık. Yine bu bölümün ikinci kısmında Gergakome kutsal yerleşmesinde Temenos Alanı dışındaki yerleşmenin değişik ve çok geniş bir saha içerisinde yer alan arkeolojik materyalleri ele alıp irdeledik.

III. bölümde Ana Tanrıça hakkında bilgiler verdik. Gergakome de var olduğunu ve adının Gerga veya Gergas olduğunu düşündüğümüz bu yerleşmeye ait Tanrıça'nın ifade ediliş biçimlerini, Anadolu Ana Tanrıçası'nın ifade tarzları ile kıyasladık.

IV. bölümde Ana Tanrıça ışığı altında Gerga'daki eserleri genel olarak ele alıp bunları çeşitli örneklerle kıyaslayıp anlatmaya çalıştık.

V. ve çalışmamızın son bölümünde, çalışmadan çıkardığımız sonuçları, Kutsal Yerleşmede yer alan Ana Tanrıça'yı ifade eden eserleri tek tek ele alıp, bu eserlerin hangi dönemlere ait olabileceği hususunda saptamalar yapmaya çalıştık.

Çalışma çok sayıda çizim ve fotoğrafla desteklenmiştir.

I.3. Gergakome'de Yapılan Çalışmalar

Gergakome kutsal alanında ilk araştırmayı, Fransız araştırmacı olan G. Cousin yapmıştır. Cousin 1889'da Gerga'yı gezmiştir. Merkezi Kült Yontusu'nu yerinde görme fırsatını bulmuş ve bunları yayınlamıştır.⁸

Daha sonra Karia tapınımları üzerine geniş araştırmalar yapan bilim adamı A. Laumonier, 1934 yılında buradaki eserleri görmüş hatta tapınakla ilgili çeşitli görüşler ileri sürmüştür.⁹ Lamonier burada 1958 yılında bir araştırma daha gerçekleştirmiştir.¹⁰

Bölgede epigrafi araştırmaları yapan ünlü İngiliz araştırmacı G. Bean 1960 yılında burayı gezip gördüklerini yazmıştır.¹¹

Daha sonraki yıllarda; 1976'da M.Ç. Şahin tarafından kent araştırılır. Şahin, Herodot'un belirtmiş olduğu Leukai Stelai (Beyaz Sütunlar) nin burası olduğu konusunda görüş ileri sürmektedir.¹²

1995 yılında Adnan Diler; Gerga'daki teraslar ve işlik döşemeleri hakkında aydınlatıcı bilgiler yayınlamıştır.¹³

⁸ Cousin, 1900, 24. Bu çalışmada Özellikle Merkezi kült Yontusu olarak ele aldığımız eserin incelenmesinde Cousin'in görüşlerinden ve onun bu yontuyu sağlam iken yerinde gördüğünde çizmiş olduğu çizimden hareketle yontunun çizimlerini yaptık.

⁹ Laumonier, 1936, 44. Bu konuyla ilgili olarak, bu çalışmada eserlerin incelenmesi aşamalarında Lamonier'in bu eserleri ile ilgili görüşleri belirtilmiştir.

¹⁰ Laumonier, 1958, 446.

¹¹ Bean, 1987, 242.

¹² Şahin, 1976, 52.

¹³ Diler, 1996, 315.

Alman Winfried Held 1994 yılında burada yüzey araştırması yapmıştır ve XIII. araştırma sonuçlarında yayınlamıştır.¹⁴

Son olarak da Prof.Dr.Fahri Işık Doğa Ana Kubaba adlı eserinde Anadolu'da Ana Tanrıça inancına yönelik yaptığı araştırmada Gerga hakkında da görüşler ileri sürmektedir.¹⁵

I.4. Gergakome'nin Coğrafi Konumu

Gergakome, Aydın ili'nin 36 km güneydoğusunda bulunan Çine ilçesinin yaklaşık 25 km güneydoğusundadır. (Harita1) Gergakome Antik Karia bölgesinin iç kısımlarında, Menderesin yan kollarından biri olan antik Marsyas Nehri'nin (bugünkü Çine Çayı) doğu yakasında, Madran Dağı'nın güneybatı eteklerinde bulunur.Bugün itibarıyla Deliktaş mevkiinde bulunan Gergakome, harabelerinin bulunduğu alan yöre halkı tarafından Gavurpazarı yada Gavurdamları diye adlandırılmaktadır.(Harita 2)

Gergakome'ye ulaşmak için bugün, iki yol kullanılmaktadır. Birinci yol, eski Çine-Muğla karayolunun yaklaşık 20.km'sinde yer alan İncekemer köprüsü¹⁶ (Res.1) üzerinden kuzeye doğru yaklaşık iki saatlik yürüyüşten sonra, antik yerleşmenin ilk izleri ile karşılaşılmaya başlanır.(Res.2) İkinci yol ise Eskiçine-Ovacık Köyü yol güzergahından, 15 km stabilize yoldan gidildikten sonra Alabayır Köyü'ne varılır. Buradan itibaren antik yerleşmeye araba yolu bulunmadığı için yürüyerek devam etmek gereklidir. Yaklaşık bir saatlik yürüyüşten sonra antik yerleşmeye ulaşılr.

Antik yerleşmeye her iki yoldan da ulaşmak biraz güçtür. Fakat yerleşmeye ulaşıldığında buna değdiği görülecektir. İlk defa rehber olmadan alana giden biri için antik yerleşmeyi bu yürüyüş sırasında hemen görebilmek de biraz zordur. Çünkü Kutsal alandaki eserler araziye öylesine uyum sağlamıştır ki, ancak anıtlara iyice yaklaşıldığında bariz olarak fark edilebilmektedirler.

Birkaç çam ve zeytin ağaçları bulunan bölge, koyu gri, yuvarlak gnays kayalardan oluşur. Bu doğal çevreye uyum gösteren kutsal alanın çok eski olduğu

¹⁴ Held,1996, 59-69.

¹⁵ Işık, 1999, 33.

¹⁶Bu görkemli İncekemer Köprüsü bugün itibarıyla yapılmakta olan Çine Barajının altında kalacaktır.

izlenimi veren büyük gnays bloklardan yapılmış görkemli yapıları, heykelleri, stelleri ve kayalar üzerine gelişi güzel yazılan yazıları, ilginç kaya anıtları ile bölgeye farklı bir hava verir.

İlk bakıldığında sadece Temenos Terası ile çevrili alandan ibaret olduğu düşüncesini uyandıran bu antik yerleşme kalıntıları yaklaşık 1.5x3 km²'lik bir alana yayılmış olarak bulunmaktadır. Merkezde bir kutsal alan ve bu alan çevresinde değişik yerlerde çeşitli yapılar ve kayalar üzerindeki devasa harflerle yazılan ΓΕΡΓΑ, ΓΕΡΓΑΣ VE ΓΕΡΓΑΚΙΙΙΜΗ'ye dönüşen yazıtları ile İç Karia'da farklı bir yerleşmedir, Gergakome yada Gerga köyü. Gergakome'ye en yakın antik yerleşme; kuş uçuşu 10-11 km kuzeybatıdaki ünlü Alabanda kentidir. Stratonikeia ve Lagina antik yerleşmeleri ile arasında Gökbel dağı yer almaktadır. Yine ünlü Zeus Tapınağı'nın olduğu Labranda antik kenti de, Gerga kentinin güneybatısındadır. Bu antik yerleşmeler, Gergakome'nin kuş uçuşu, yaklaşık 25-30 km güneyindedir. Bu derece önemli antik yerleşmelere yakınlığı ile de Gergakome dikkat çekicidir.¹⁷

I.5. Kent Adı

Antik yerleşmede yapılar ve yerleşmenin değişik yerlerinde kayalara yazılı olarak görülebilen; Gerga, Gergas, Gergakome yazılarının anlamı konusunda elimizde bugün için yeterli bilgiler bulunmamaktadır. Bu isimlerin anlamı konusunda değişik araştırmacıların çalışmaları bulunmaktadır. Araştırmacılarca Gergas adının demotik bir anlamı olduğu ileri sürülmektedir. Bu isim Karia-Lykia kökenine dayandırılır. Araştırmacılar, Anadolu ve yakın adalarda çok sayıda türevi olan "Krgga" terimiyle bağlantı kurmaktadırlar. Gergas isminin kökeni üzerinde yapılan çalışmalar iki değişik görüş üzerinde yoğunlaşmaktadır.¹⁸ Birincisi Gargareis terimiyle bağlantılı görülendir. Gargareis'ler Kafkasların mitolojik halkıdır. Ayrıca

¹⁷ Bu konu ile ilgili olarak Gergakome'nin Roma Döneminde tek aşamada kurulmuş olduğu hususundaki tezimizi ispatlamak için Ana tanrıça kültürünün Roma'da saygınlık kazanması olayını irdelememiz mantıklı olacaktır. Özellikle İ.Ö.204 yılında Ana Tanrıça'nın kutsal kenti Pessinus'da, yerli halkın bu tanrıların anasıdır dediği ve en ünlü ana Tanrıça betimi olan gök taşının Roma'ya getirilmesi ile birlikte Ana Tanrıça kültü Roma'da saygınlık kazanmıştır. Ve burada belirttiğimiz kentlerden özellikle Alabanda'nın Roma ile iyi ilişkiler içinde olduğunu Delphoi'de ortaya çıkartılan bir Amphiktyon Meclisi buyrultusundan öğreniyoruz. Alabanda'ya yakın mesafede olan Gergakome'nin Roma'da, bu dönemde popüler olan Ana Tanrıça kültürünün İç Karia'daki uzantısı olarak Popülerliğini bu bölgede, burada devam ettirmiş olabileceği konusunda düşüncelerimiz bulunmaktadır. Bu konu ile ilgili olarak ilerleyen bölümlerde daha detaylı bilgiler verilecektir.

Lapseki civarında bir kent olan Gargaron ismiyle de benzerlik kurulmaktadır. Troas bölgesinde de Gargara veya Gargaron isminde bir kent daha bulunmaktadır.¹⁹

Ayrıca Herodotos, Kserkes'in ordusunda Ariazos'un oğlu Gergis²⁰ adında bir komutandan söz etmektedir. Gergas ismini, Kıbrıs'daki Gerginioi ile de karşılaştırabiliriz. Ayrıca Milet'te yaşayan halkın alt sınıfına Gergithes denirdi. Bu örneklerin yanı sıra, Kolophon yakınlarında Kerkaphos isminde bir dağ bulunmaktadır. Bu isim Rodoslu efsanevi bir kişiliğe de ad olmuştur. İsauradaki demotik Gorgoromeus'u ve Karia bölgesinin efsanevi kişisi olan Karkabos'un isimleri Gergas adıyla benzerlikler göstermektedir.²¹

Gerga ve Gergas adıyla ilişkilendirebileceğimiz örnekleri çoğaltacak olursak; Filistin'de Gergesa ismiyle karşılaşıyoruz. Ayrıca Hititlerin kenti, Kargamış ile de isim benzerliği kurulabilir. Fırat nehri kıyısında Kırkesium isminde bir kent yer almaktadır. Gerga ismiyle ilgili çalışma yapan, araştırmacılardan başka bir grup ise; Afrika'daki Gergis, Libya'daki Garge, Mısır'da Kerkasi, Yunanistan'da Korkyra, Kerkos, Attika'da Gargettos, İtalya'da Gargeria ve İspanya'daki Corca ismi ile, Gerga ismi arasında bağlantı kurmaktadır.²²

Asya kökenli isimlerde, “-essos, -abos, -yra, -ara, -aras” eklerine sıkça rastlanmaktadır. Gerg (kerk) kökünün semitik olduğu görüşü savunulmasına karşın, bu kelime Ege-Asya kökenlidir. Gerg (kerk) kelimesi semitik dillerde kale anlamıyla aynı manaya gelmektedir. Bu şaşırtıcı değildir. Çünkü tüm toplumlar ve diller arasında bir etkileşim söz konusudur.²³

Gergas ismi üzerine araştırma yapan R.P. Harper ise, baştaki Ger'in Kar ile bağlantısını fark etmiş, fakat bu adın türetiliş biçimi ve anlamı üzerinde sonuca varamamıştır²⁴.

B. Umar, Anadolu dillerde Farsça'daki “-gah”ın tam karşılığı olan“-ka” takısını saptayarak, gerek Krkyra adındaki Kerk bölümünün, gerek Kraka, Karka,

¹⁸ Laumonier, 1936, 286.

¹⁹ Laumonier, 1936, 446.

²⁰ Herodotos, VII, 82.

²¹ Laumonier, 1936, 286.

²² Laumonier, 1936, 287.

²³ Laumonier, 1936, 287.

²⁴ Harper, 394.

Kragos, Akragas ve Kargamış adlarının aslında Kar-ka, doruk yeri olduğunu öne sürmektedir.²⁵

Bu çalışmalara rağmen bu ismin anlamı üzerinde şu an itibarıyla elimizde somut bir çalışma bulunmamaktadır. Biz bu ismin doğrudan, burada tapınım gören Tanrıça'ya ilişkin olduğunu düşünmekteyiz.

2. KALINTILARIN İNCELENMESİ

2.1. Temenos Terasının Üzerindeki Yapılar

Temenos Alanı olarak adlandırdığımız alan, olasılıkla buradaki Ana Tanrıça Kült'ünün merkezi konumundadır. Buradaki eserler bir kült alanında olması gereken eserlerle çevrilidir. Antik Yerleşme'nin bu bölümü payandalarla desteklenmiş bir teras duvarı ile taraça şeklinde oluşturulmuş bir alandır. Kent yerleşiminde eserlerin en yoğun olarak bulunduğu alandır. Buradaki eserlerden buranın bir kült alanı olabileceğini anlıyoruz, sırasıyla bu teras üzerindeki alanda; Merkezi Kült Yontusu, Tapınak Yapısı, Kutsal (piramidal) Steller, Kadın Yontusu, İşlik Döşemi şeklinde adlandırdığımız eserler bulunmaktadır. (Harita 3)

2.1.1. Tapınak

Temenos Terası'nın yaklaşık 20 m. kuzeyinde, Tapınak olarak isimlendirilen kuzeygüney yönünde inşa edilmiş, alınlıklı bir yapı bulunmaktadır.(Res.3)Yapı tümüyle gnaystan yapılmış olup, girişi güneydedir. Girişten 3.90 m. uzunluğunda 5 m. genişliğindeki dikdörtgen şekilli yapıya, arkada 2.30 m. derinliğinde bir niş eklenmiştir. (Çiz.1) Bu niş içerisinde büyük bir olasılıkla bir heykel bulunmakta idi. Bugün yapının içerisinde hiçbir şey görülememektedir.(Res.4)

Yaklaşık 0.80 m. kalınlıktaki tek sıralı duvarlar, büyük taş bloklardan yapılmıştır. En büyükleri 4 m. uzunluğunda ve hemen hemen 9-10 ton ağırlığındadır.(Res.5) Yapıda bu duvarları birbirine bağlarken kenet ve dübel delikleri kullanılmamıştır. Ek yerleri, bazı yerlerde yoğun, sert, çok açık renkli harçla kapatılmıştır. Genelde çok düzensiz olan üst yüzeylere karşın, nişin her iki yanındaki

²⁵ Umar,1993, 208.

yuvalar, burada büyük olasılıkla nişi örten bir perdeyi taşıyordu. Böylece yapının en önemli parçası olarak niş ön plana çıkarılmıştır.²⁶ Üzerinde Gergas yazan alınlıkla, belirginleştirilmiş olan giriş güneydedir. Kapı açıklığı 1 m dir. Kapı söğeleri iki fascialı bir lento taşına açılmış olan yuvalara yerleştirilmiştir.(Res.6) Lento taşı, söğeleri her iki taraftan da aşmaktadır. Lentonun üzerine üçgen şekilli, üzerinde “ΤΕΡΓΑΣ“ yazan bir alınlık yerleştirilmiştir. Üçgen şekilli alınlık doğrultusunda çatı, Kıрма çatı diye tabir edilen formu kazanmıştır.(Res.7)

Ahşap işçiliğine özenilerek, yatay bir direk ve onu dikine kesen taş kirişlerden oluşturulan çatının üstü, bu kirişlerin üzerine yassı blok taşların konması ile örtülmüştür. (Res.8,9) Tapınağın içindeki derin nişin üst örtüsü ise oldukça basit olarak oluşturulmuş, düz dam şekillidir.(Çiz.2) (Res.10) Yapıda taşlarla kırma çatı formunda yapılan dikdörtgen şekilli alanın yüksekliği (çatı merkezindeki kirişe kadar) 4.43m. içteki dar mekanın (nişin) yüksekliği de 3.10 m dir. Yapıda bugün çatı kirişleri arasında birkaç yerde çok açık renkli harç görülmektedir.

Tapınağın kapısının her iki yanındaki boşluklar dışında içi boştur. Kapı söğelerinin hemen önünde söve şeklinde işlenmiş iki adet dikili taş bulunmaktadır.(Res.11) Bunların işlevinin ne olduğu bilinmemektedir. Fakat olasılıkla bunlar Ana Tanrıça kültünde görülen dikme taş geleneği ile ilgili olmalıdır²⁷. Bu dikili taşlar yapının Ana Tanrıça kültü ile ilgili olduğunu ispatlar niteliktedir. Bunların yapının önünde olması da yine Ana Tanrıça'ya tapınak olan bu yapının kutsallığını pekiştiren unsurlardan biri olmalıdır.

Karia tapınımları üzerinde geniş araştırmalar yapan A. Laumonier, bu yapıyı kutsal alan içerisinde Gömme töreni tapınağı olarak nitelendirmektedir. Laimonier bu görüşünü, “Aslında yerel tanrı yada yiğit Gergas’ın gömütü olan tapınağın çevresinde rahipler ile diğer önde gelen kişilerin gömütleri yer alıyor.”²⁸ Bu olgu ayrıca, kutsal bir yer yakınlarına gömülme isteğinin bir yansıması olarak kabul edilebilir.”²⁹ şeklinde

²⁶ Held, 1994, 60.

²⁷ Dikme Taşlarla ilgili bkz. Kutsal Steller bölümüne.

²⁸ Laumonier; Bean’ın Çeşme dediği yapıları, gömüt olarak nitelendirmiştir.

²⁹ Laumonier; 1958, 446.

açıklar. Laumonier'e karşın Bean'de "Bu yapı çevresinde gömme törenine ilişkin tek bir izle bile karşılaşılıyor, Gergakome'de gömüte benzer bir yapı yoktur" der.³⁰

Aslında Merkezi kült yontusu ile aynı teras üzerinde bulunan bu yapının kime ait olduğu üçgen şekilli alınlığın üzerindeki yazıdan da anlaşılacağı üzerine Ana Tanrıça Gergas'ın kült merkezindeki tapınağıdır. Bu tez daha gerçekçidir, çünkü bu Temenos alanında bir tapınım ile ilgili aradığımız her şeyi bulabilmekteyiz.

Alınlık üzerindeki "ΓΕΡΓΑΣ" yazısı tarihlemek için önemli bir malzemedir. Bu yazıdaki harfleri Roma İmparatorluk Devri'ne tarihlendirebiliriz. Harfler şekil olarak Roma Devrinde yaygın olarak kullanılmıştır.³¹ Özellikle orta çizgisi kırık olarak kullanılan (A) harfi İ.S. 3.yüzyıldan itibaren kullanılmaya başlanmıştır. (Res. 12)

Bu yapı "İnce mezar, Tapınak mezarı veya Tapınak" olarak da tanımlanmıştır. Eserin planı gerçekten de bir tapınağa benziyor. Simetrik aks, gerek yapının ön tarafındaki dikme taşlar gerekse de üçgen alınlığı ve buradaki "ΓΕΡΓΑΣ" yazısı ile girişin ön plana çıkarılması, nişe doğru yönelme, nişin özenli çalışılmış ve bir perdeyle kapanabiliyor olması. Bütün bunlar nişte eskiden beri bir kült heykelinin varlığını düşündürüyor. Ayrıca, bir ayazma havuzunun bu nişte var olabileceğini de göz ardı etmememiz gerekir.³² Bu yapı tüm alana hakim bir yerde kurulmuştur. Yapı Frig kaya tapınaklarının, örneğin Bahşış'ın³³ evleşmiş şeklidir.³⁴ Ana Tanrıça'nın yontusu bu evleşmiş yapının içindeki mihrabın içine yerleştirilmiş olmalıdır. Bilindiği üzere mihrap, Frigyalı Ana Tanrıça Kybele'nin kayalara oyulan evidir. Ana Tanrıça burada, Frigler'deki kutsal bir kayalığa bir mihrap ve içine bir Kybele yerleştirilmesi veya Kybele figürünün yerleştirilmediği durumlarda bu nişin içinde Ana Tanrıça'nın var olduğu şeklindeki soyut düşüncenin benzer bir uzantısı olarak, kayalardan bağımsız fakat büyük ve ağır kaya bloklarının kullanılmasıyla şekillendirilmiş ev biçiminde yapılmış, yontu da olasılıkla bunun içine yerleştirilmiştir. Bu yapı büyüleyici bir açık hava tapınağıdır. Ve tüm alana hakim bir yerde tüm kutsal alana

³⁰ Bean, 1987, 213.

³¹ Kutsal Alandaki yazıtların tarihlendirilmesi ile ilgili olarak buradaki harflerin kullanım biçimlerinin hangi dönemlerde hangi şeklin yaygınlaşması ile ilgili olarak bkz.. (Malay, 1987, 34)

³² Held, 1994, 61.

³³ Akurgal, 1961, 71-72.

hükmetmektedir. Bu yapı sanki Frigler'deki bu düşüncenin bu yerleşmede, özellikle yapılmış bir ürünü olduğu hissini uyandırmaktadır.

2.1.2. Merkezi Kült Yontusu

Temenos Terası'nın üzerinde, tapınağın 10 m batısında kaidesi üzerine düşmüş bir heykel vardır. (Res.13,14) Kaidenin defineciler tarafından birbirinden ayrılmış parçaları yüz sene önce Cousin'in gördüğü yerlerindedir.(Çiz.3) Heykelin başı dışında bütün parçaları vardır. Heykelin en alt tarafını yaklaşık 12 m uzunluğunda ve 0.60-0.70 m yüksekliğinde bir bank oluşturur. Bank üzerinde iki aslan pençesi (Res.15-16) bankın sona erdiği doğu ve batı köşelerinde yer almaktadır. Ayrıca bu bank üzerinde ortada iki aslan başı kabartması yer almaktadır. (Res.17,18) Bunun üzerinde biraz geriye doğru duran ve alt kademesi boğa başı ile süslü olan iki kademeli bir kaide bulunur.(Res.19) Heykel, işte bu kaidenin üzerinde duruyordu.(Çiz.4) Birbirine kenetlenmiş kademelerin ortasında oval bir delik sayesinde heykel ana kayaya bağlanıyordu. Aslında dengeli olan konstrüksiyon, ayrıca sağlam, açık renkli bir harçla kayaya birleştirilmişti.

Ön yüzüne doğru devrilmiş olan heykel, boynunun altından eğik bir şekilde kırılmıştır. Ele geçen yükseklik 4.15 m olup, bunun 2.95 m kısmı, kademeli kaidenin üstünden görülüyordu. Dik duran heykelin ön yüzü hafif bir kavis yapan ayrıntısız bir yüzey olup, yukarıya doğru biraz genişlemekte ve yuvarlak iki "direk" ile çerçeve içine alınmaktadır.(Çiz.5) Bu "direkler" yukarıda el tarafında tutulmakta ve aşağıda topuz biçiminde sona ermektedir.

Olasılıkla metalden bir göğüs süsü yada bir yazıtın takılabilmesi için, göğüste simetrik, altı dübel yuvası açılmıştır.³⁵(Res.20) Sol elin üstünde garip bir duruş

³⁴ Işık, 1999, 16.

³⁵ Halikarnasoslu Dionysos Roma'da Magna Mater dinine yönelik anlatımlar yaparken bu şenliklerden şöyle bahseder. (Halikarnasoslu Dionysos 2.19.3-5)Hayret ettiğim bir şey varsa, kendi tanrılara ana yurtlarındaki geleneklere göre tapınan binlerce ırk gelmesine rağmen, bu kentlin yabancı geleneklerin hiç birine öykünmemiş olması ki, bir çok kentte olan bir şeydir bu. Dinsel törenler, İdalı tanrıçanın törenleri misali, bilicilerin önerisiyle getirilmiş bile olsa, kent bunları kendi geleneklerine göre değerlendirerek, tüm safsataları reddetmiştir. Valiler tanrıça için her yıl Roma kanunlarına göre kurban törenleri ve oyunlar düzenlerler, ama tanrıçanın rahipleri olarak Phrygialı bir erkek ile bir kadın görev yapar. Bu rahipler göğüslerine betimler takar, taraftarları için flütle Ana Tanrıça ilahileri çalır, teflerine vura vura tanrıçayı kentte dolaştırarak, kendi geleneklerine göre tanrıça adına sadaka dilenirler. Ama kanuna ve Senato'nun kararına göre, hiçbir Romalı allı pullu giysiler içinde flüt çalır, sadaka dillenerken kentte dolaşamaz, tanrıçanın Phryg usulündeki cümbüşlü

gösteren kolun üst kısmına ait koruna gelen bir parça, kabartma biçiminde fakat aşırı kısaltılmış olan kolun ön kısmının ileri doğru uzanan olduğunu gösterir. Gnays, kolay kırıldığından yüksek kabartmaya elverişli olmaması bunun sebebi olabilir. Böylece, yanlardaki “direk”lerin de tam plastik ve heykelden bağımsız olduğu düşünülmelidir.

Bugün kayıp olan başı, yüz yıl önce Cousin görmüştü. Fakat resmi yayınlamadı. Onu kısaca “absolument monstrueuse” olarak tanımlamakta ve önemli ölçülerini vermektedir. Buna göre, heykelin asıl yüksekliği olan yaklaşık 5.20 m rekonstrüksiyonu yapılabilmekte olup, bunun 4 m kadarı kademeli kaidenin üstünden görülebilmekte idi.(Çiz.6) Mevcut torsonun ağırlığı 9 ton kadardır. Aslında daha büyük olan heykel, kutsal alanın vaktiyle en büyük taş bloğuydu. Heykelin arka tarafı çalışılmamıştır. Böylece, tam plastik bir eser yerine, kabartma bir stel de denilebilir. Heykeli, biçiminden yola çıkarak tarihlemek mümkün değildir. Tipolojik bakımdan Fleischer tarafından “Ephesos Artemisi ve yakın kült heykelleri” betimlenen gruba girer³⁶. Ephesos Artemisi ile karşılaştırıldığında şu benzerlikler görülür: Bitişik bacakları ve vücudun alt kısmını saran dar, muhafazaya benzeyen elbise, göğüs süsü, ileri uzanan kolların ön kısmı, ellerden aşağı doğru uzanan ve aşağıda pir püskül yada süslü bir düğümle sona eren kordon. Özellikle Güney Batı Anadolu’nun yerli bu kült heykelleri en geç M.Ö. 7. yüzyıldan olup, doğal boyuttan daha küçük, ahşap heykellerdi. Buna karşın, Gergakome heykeli ne ahşap, ne de doğal boyuttan daha küçüktür. M.Ö. 7 yüzyıla tarihlemek mümkün değildir. Çünkü kenetler ve özellikle harç daha geç bir döneme işaret eder; ayrıca boğa başının, Hellenistik Dönem’den önceye ait olduğu düşünülemez. Gerçekten de, Fleischer’in sınıfladığı bu eski kült heykel tipini ortaya yeniden çıkaran, arkaistik kült heykel yaratıcılığını andıran daha geç bir heykel söz konusudur.

İkinci önemli soru ise hangi tanrı veya tanrıça ile ilgili olduğudur. İp uçları, eski Anadolu tanrıçası Kybele’ye yöneltmektedir. Kaidedeki aslan başlarından başka,

ayınlerine katılamaz. Bu kent, kendisinininkiler dışındaki dinsel gelenekler konusunda çok dikkatlidir; uygunsuz davranışların topunu uğursuz sayar. Görüldüğü gibi Halikarnasoslu Dionysos Romada Magna Mater şenlikleri ile ilgili bilgiler vermektedir. Yine buradaki rahiplerin göğüslerine taktıkları betimler bizde kuşkusuz Merkezi kült yontusu olarak ele aldığımız eserin göğüs kısmının üzerinde bulunan ve büyük olasılıkla göğüs süsü asmaya yönelik fikir belirttiğimiz dübel delikleri bu tür bir uygulamanın bu kültürde görüldüğüne kanıttır. Ayrıca Dionysos Magna Mater’in dinsel törenlerinin bazılarının Roma dışından kaynaklandığını belirtmektedir ki buda Ana Tanrıça’nın Anadolu kökenli olduğunun da en güzel ispatıdır.

kaynağı bol dağlık bir yerde, kutsal alanın konumu ve heykelin içinde yer aldığı kayalıkla olan bariz ilişkisi bunu onaylamaktadır.³⁷ Ana Tanrıçanın Pessinus'tan da daha eski bir tapın merkezi Komana şehrinde tarihi kaynaklarda, burada tapınılan tanrıçanın şimşek, topuz ve çift ağızlı baltayla simgelenen savaş ve zafer tanrıçası olduğu anlaşılmaktadır.³⁸

Gergakome'deki bu yontuda her iki elinde topuz tutmaktadır ki, bu bize buradaki Ana Tanrıça kültürünü açıklaması açısından çok önemli bir anıt teşkil eder. Her iki yanda büyük ve küçük olarak yapılmış tabanlarda bir aslan pençesine ilişkin olabilir (Çiz.7) Bilindiği üzere Anadolu'da boğa Ana Tanrıça'nın yanında, gerek Hititlerde gerekse Friglerde aslanla benzer ilişkili, benzer biçim ve konumlarda bulunmaktadır. Eskişehir, Afyon hattındaki bir çok arazide Kybele'ye ilişkin eserlerin yanlarında da aslan figürleri de bulunmaktadır.

Bulutular doğrultusunda bu yontuyu Kybele'nin, Marsyas Çayı kenarındaki devamı, en önemlisi de Ana Tanrıça'nın burada Gerga ve Gergas ismini almış şekli olarak yorumlayabiliriz. Temenos terasının çevrelediği alan da Ana Tanrıça Gerga veya Gergas'ın kült alanı olmalıdır.

2.1.3. Çeşme Yapıları

Temenos terası içinde, tapınağın batısında, yaklaşık 2.50 m genişliği ve 1.95 m uzunluğu olan küçük dikdörtgen bir yapı vardır.(Res.21) Bu yapının üzeri tek bir gnays levha ile örtülmüştür.(Res. 22) Alınlıklı yapı da (Tapınak) olduğu gibi tek sıralı duvar, özentisiz birbiri üzerine konmuş büyük gnays bloklardan oluşur. Yapı "U" planlı olup, güneye açılıyordu. Anteler, kült heykel kaidesindekilere benzer aslan başı kabartmaları ile süslüdür. İçeride, arka duvarda derin olmayan bir niş açılmıştır.(Res. 23)

Definecilerce içeride yapılan kaçak kazı, bu yapının işlevini ortaya çıkarmaktadır. Tabanda etrafı gnays levhalarla çevrelenmiş bir havuz yapılmıştır. Arka tarafta, kaynak suyunun havuza gitmesini sağlayan bir delik vardır.

³⁶ Fleischer, 1973, 109, 290. Fleischer, Gergakome kült heykelini bu gruba sınıflandırmıştır.

³⁷ Held, 1994, 61-62.

³⁸ Erhat, 1993, 199.

Yapının birçok yerinde yazıtlar vardır. Damın üst tarafında çok büyük harflerle ΓΕΡΓΑ oyulmuştur.(Res.24) Aynı yazı, daha küçük olarak damın ön kenarında ve üçüncü kere de, sağ antenin iç duvarında vardı. Bunun karşısında sol antede ΜΑΡΣ/ΥΑ/Σ olarak okunan başka bir yazı vardır.³⁹ Marsyas yazısı onun işlevini açıkça ortaya koyuyor. Bilindiği gibi Marsyas Çine Çayının antik ismidir. Suyla ilgili olduğunun en güzel kanıtı bu yazıdır.

Ayrıca bu yapının bir benzeri de merkezin alt tarafında bulunmaktadır. Ne yazık ki bu yapı bugün itibarıyla yıkık bir durumda bulunmaktadır. Eski bir resim, arka duvarın eskiden, tamamıyla korunmuş olduğunu göstermektedir.⁴⁰ Bu yapı ile ilgili bilgileri Bean ve Lamonier'in anlattıklarından öğrenebiliyoruz.Yapı bir teras kenarında yer almaktadır. Yukarıdaki çeşme binasında olduğu gibi gnays bloklardan inşa edilmiştir. Antelerde, yalnız birinde korunagen aslan başları vardı. Arka duvarın bir penceresi vardı ve bu duvarın iç tarafında bir yunus balığı çiziliydi.Kısmen korunarak gelen havuzun içinde, önünde ve arkasında “ΓΕΡΓΑΣ” yazısı vardı.

A. Laumonier bu yapıların gömüt olduğunu öne sürmüştür. Gerga'yı “Gömme Töreni” tapınağı çevresinde odaklaşan geniş bir kutsal yer olarak gören Laumonier'in çıkarımları kısaca şöyle: “Aslında yerel tanrı yada yiğit Gergas'ın gömütü olan tapınağın çevresinde, rahipler ile diğer önde gelen kişilerin gömütleri yer alıyor. Bu olgu ayrıca, kutsal bir yer yakınlarına gömülme isteğinin (Bu istek yalnızca Antik çağa özgü değildir.) bir yansıması olarak da kabul edilebilir. Laumonier gömütler üzerine Gerga ya da Gergas yazılmasını da, örneğin tanrı koruması altına girmek gibi dinsel yada büyü ile ilgili motif olarak görmektedir.⁴¹

Bean'a göre bu yapılar çeşmedir. Yerleşim alanının doğası ve çevrede görülen tek kaynağın yazın ince bir su akıntısına dönüşmesi göz önüne alınca Gergalılar'ın bu mevsimde bir su sorunu ile karşı karşıya kalmaları da söz konusudur. Bu yüzden su depolama işlemi Gergalılar için çok önemli idi. Bu aşamada yapıları yakından incelediğimizde ilginç ipuçları ile karşılaşlıyoruz. İlk önce yapıların hemen hemen hepsinin önü açık olması; öte yandan duvarların birinin iç yüzeyine su simgesi olan

³⁹ Held, 1994, 62.

⁴⁰ Lamonier, 1936, 291, Res. 7.

⁴¹Laumonier, 1958, 290.

yunus figürü kazınmış olması; ayrıca diğer yapının arkasında su çubuğu başlangıcını andıran bir deliğin olması bu savı doğrular niteliktedir. Son olarak, yine iç yüzeylerden birinde görülen “Gergakome” adından söz etmeli, eğer bu yapılar gömüt idiyseleer duvarlarda tanrı adının yazılı olmasını olağan karşılamak gerek; bu durumda Gergakome’yi Laumonier’in görüşü doğrultusunda açıklamak olanaksız. Üstelik bu yapılarda ve Laumonier’in gömüt olarak tanımladığı gömme töreni tapınağında tek bir izle bile karşılaşılıyor. Bean’a göre Gerga’da gömüte benzer yapı yoktur. Bean bu yapılara; yerleşme için yalnızca gerekli olan suyun depolandığı çeşme evleri olarak nitelendirir.⁴² Fakat bunları, sadece yerleşme için ihtiyaç olan suyun depolandığı yapılar olarak görmek biraz bilgi eksikliği olacaktır. Çünkü üzerinde Meter’in (Ana Tanrıça) aslanlarının, Kült Heykelindeki şekliyle betimlenmesinden de anlaşılacağı üzere bunlar da Meter’in kültürünün suyla ilişkilendirilmiş olduğu yapılar olmalıdır.

Bu yapıları Roma’daki Magna Mater Tapınağının yanında yer alan yalaklı, çeşme ile karşılaştırabiliriz. Magna Mater’in Roma’daki en önemli Tapınağı, Palatinus’un güney batı tarafında, erken cumhuriyet dönemine ait Zafer Tapınağı (yada Auguratorium) olarak saptanmış olan başka bir yapının yakınında tespit edilmiştir. Çok eski ve diğer tapınak yerleri de buradadır. Ana Tanrıça tapınağının Roma’nın göbeğindeki önemli bir yerde olması ve Cumhuriyet dönemine ait kutsal yapıların çok yakınında bulunması Romalılar’ın bu kulte büyük saygı gösterdiğini açıkça ifade eder.⁴³ Buradaki Magna Mater Tapınağının önündeki bölgenin düzeni, yapının dikkate değer özelliklerinden biridir. Eski tapınağın (M.Ö.191 tarihli olan) önünde, tapınağın podyumundan kaldırım döşeli geniş meydana inen bir merdiven vardı, burası palatinus’un eteğinde, büyük olasılıkla tapınağın yapımından önce de yer alan bir sokağa yöneliyordu. Merdivenin dibindeki meydanın ucunda belki de kült törenlerinin ayrılmaz bir parçası olan yalaklı, büyük bir çeşme yer alıyordu.⁴⁴

Basamaklar, açık meydan ve su düzeneği, kült törenlerinde önemli bir rol oynardı. Bu su düzeneği tanrıça heykellerinin yıkandığını yansıtabilir. Lavatio

⁴² Bean, 1987, 244.

⁴³ Coarelli, 1982, 33, 67.

⁴⁴ Roller, 2004, 264.

denilen bu yıkanma töreni imparatorluk çağında Almo nehrinde yapıyordu.⁴⁵ Daha eski dönemlerde tapınakta düzenlenen diğer bir kült törenlerine daha yakın bir yerde yapılmış olabilir. Burada ki bu suyla ilgili olan bu yapılar⁴⁶ bize temenos alanının Tanrıça'ya ait Lavatio törenleri ile ilgili olarak düzenlenmiş olabileceği hususunda çağrışımlar yaptırmaktadır. Bu yapıların kutsal alanın içinde yer alması tapınak veya gömüt olarak nitelendirilen yapıya ve merkezi kült heykeli olarak isimlendirdiğimiz eserlere yakınlığı bizde şüphesiz ki bunu düşündürmektedir. Bu çeşme yapıları olarak nitelendirdiğimiz yapıların, Meter'in Gerga ismini alarak aynı kült özelliklerini devam ettirdiği bu yerleşmede, kültüründe önemli yeri olan bu yıkanma törenlerinin bir parçası olarak yapılmış olması büyük olasılıktır.

Yine bu yapılardan bugün itibarıyla sağlam olarak bulunan yapının anteleri üzerinde görülen, merkezi kült yontusundakilere benzer şekilde kabartma olarak yapılmış olan aslan başı kabartmaları ve bu yapının içinde bulunan mihrap şeklinde açılmış olan niş Ana Tanrıça'nın gerek Urartu, gerekse Phrygia'da görülen ifade ediliş biçimlerindedir. Bu tür nişlere, Anadolu'da kapı denmesini ve Efes Panayır Dağ'da Kybele Yarığı denen dağa oyulmuş nişler için dağa açılan kapının içinden "tapınağın özünde, sellasında, taht kurmuş bir kült yontusu" gibi gözükür. Bu tür mihraplar içinde resim olsa da, olmasa da Tanrıça orada algılanır.⁴⁷

Buradaki aslan figürleri ve mihrap, tarih öncesi devirlerden beri Ana Tanrıça'nın değişmeyen atributları olmuştur. Ana Tanrıça'nın adı değişse de tanrıçanın ifade edilişinde bunlar hep aynı kalmıştır. Temenos Terasında sağlam olarak bulunan yapının damındaki "ΤΕΡΓΑ" yazısı harflerin biçimi bakımından İ.S. 2-3. yüzyıla tarihlenmektedir. Buradan da anlaşılıyor ki bu yapıların tümü aynı zamanın yapılarıdır ve hepside tek aşamada kurulmuş olmalıdır.

⁴⁵ Ovidius, Fasti 4.339-40; Valerius Falaccus, Argonautica 8.239-42.; Corelli, 1982, 46.

⁴⁶ Çeşme Yapıları, özellikle bu yapıların Temenos Terası üzerinde bulunan kültle ilgili yapılara yakınlığı ve bu Çeşme olarak nitelendirdiğimiz yapının anteleri üzerinde bulunan aslanbaşı kabartmaları ve bu yapının gerek üst örtüsünde gerekse diğer yerlerde yazan Gerga yazısı aynı yazının kentte bulunan iki yontu üzerinde de kullanılması Gerga isminin yerel tanrıçanın adı olabileceğini bu yapının da büyük olasılıkla bu külte hizmet veren bir düşüncenin ürünü olarak tasarlanmış olabileceğini düşündürmektedir.

⁴⁷ Işık, 1999, 16.

2.1.4. Gerga İşlik Döşemleri

Kentte bugün için işlik yada işlik döşemi olarak yapılmış olabilecek bir kaç kalıntıdan söz edilebilir.

Bunlardan biri Temenos terasının güneydoğu köşesine yakın yerdeki yan yana sıralanmış piramidal şekilli stellerden önde olanın yanındadır.(Res.25) Tek kayadan oyulma, kaba dikdörtgen şekilli sığ bir tekne olan döşem, dıştan 3.30 x 2.20 m boyutlarında ve 0.20 m derinliğindedir; tabanı düzleştirilmiş teknenin kenarları farklı kalınlıkta yontulmuş; yaklaşık 0.25-0.50 m genişliğindedir.(Res.26) Her iki uzun kenarın ortasında, karşılıklı ve dikine yontulmuş 0.20-0.30 m genişliğinde açıklıklar bulunmaktadır.(Res.27) Bu açıklıkların görüldüğü uzun kenarlardan Temenos tarafında olan, daha kalın (0.37-0.50 m) ve düzgün kesilmiştir. Teknenin yerleştirildiği alandaki arazi eğiminin fazla olması nedeniyle döşem alttan kalın yassı taş bloklarla desteklenerek düz bir zemine oturtulmuştur.(Res.28) Kalıntı genel yapısıyla teknelerin ayakla ezilip ardından aynı yerde baskı kolu yardımıyla preslendiği sığ bir üzüm teknesi özelliğindedir. Bu tür teknikle işletilen preslerde zeytinde preslenebilmektedir. Tekne uzun kenarlarına karşılıklı açılmış yuvalardan cephede olanı, baskı-kollu pres tekniğinde çalıştırılan zeytin, üzüm preslerindeki baskı kolunun ucu desteklendiği geçme yuvalarına benziyor. Yaygın görülen bir uygulama olmasa da, baskı kollarının desteklendiği yuvaların tabana böylesine yakın açılmış örnekleri de yok değil. Alabanda işçiliğinde de baskı kolu yuvasını tabana çok yakın bir yerde açıldığı görülüyor. Tekne içinde sıvının toplanacağı bir yer olmadığından ikinci açıklık ise sıvının dışa akıtılmasına yönelik olmalı; tekne kenarının bu kesimde farklı olarak düz değil, dışa doğru çıkıntılı yontulması da bunu güçlendiriyor. Kalıntının alttan iri yassı taş bloklarla yükseltilmesi sıvının tekne altına konulan kaplara kolay aktarılmasına yönelik olmalıdır. (Res. 29)

Bu verilere karşın teknenin Temenos alanında yerleştirilebileceği uygun yer varken eğimin fazla olduğu bir yere ve stelin yanına konulması onun stellerle ilgi bir kült döşemi olabileceği düşüncesini gündeme getirir. Her ne kadar farklı boyut ve özelliklerde, tekne yada masa şeklinde yapılmış, Altar işlevindeki kült döşemlerinin tek başına duran yada bir kutsal taş önüne yerleşik, örnekleri varsa da, Gerga

teknesinin bu tür etkinlik için işlevlendirilmiş olabilceği uzak bir olasılık. Bu tür bir kullanım söz konusu olsaydı stelin önüne koyulmuş olması beklenirdi. Oysa burada bunu göremiyoruz. Tahribat nedeniyle özgün biçimi yer yer değişmiş olsada stellerin çevresine yerleştirilmiş olan iri ve düzgün yüzeyli bloklarla önde herhangi bir sunuya olanak sağlayabilecek bir düzenlemenin varlığı zaten görülebiliyor. Adamanın stel önünde gerçekleştirildiğinin izleri Karia bölgesinden diğer bazı kutsal taş örneklerinde de seçilebiliyor.⁴⁸

Bean'ın bu tekne için özgün işlevi farklı, fakat daha sonra, yeri değiştirilerek bir pres teknesine dönüştürüldüğü şeklinde bir düşüncesi bulunmaktadır.⁴⁹ Fakat bu düşünce inandırıcı olmaktan uzaktır. Çünkü böylesine ağır bir kütle için farklı bir kullanım için başka bir yere taşımamanın zorluğu ve gereksizliği açıktır. Bu olgu onun stellerle çağdaş bir zamanda kullanılmış olabileceği önerisini güçlendiriliyor. Kalıntı daha çok yer seçimi nedeniyle kütle ilgili gözüküyor. Eğer gerçekten tekne stellerle çağdaş bir zamanda işlevlendirildiyse onun bir kurban yada bir libasyon altarı olarak değil ancak ikincil derecede ve külte hizmet veren bir döşem olarak kullanılmış olabileceği önerilebilir. Çünkü biz, Tanrı, Heros yada bir gömütle ilgili kutsal taşların; libasyon amaçlı yağ, şarap ya da kanla yıkandığını, ayrıca adak için kullanılacak kült malzemelerinin Temenos alanlarında üretildiklerini ve satıldıklarını biliyoruz. Filistin bölgesinde uzun bir tarihsel geçmişe sahip içersinde tapınak, altar platformu ve stelin yer aldığı Nahariyah Temenos'unda, kült amaçlı üretilen zeytin yağının alandaki preste üretildiği kanıtlanmıştır.⁵⁰

Buradaki işlik teknesi ile ilgili olarak, stel yanında yapılan bu tür taş tekne uygulamaları, sıvı sunu adamak için olmalıdır. Zaten bilindiği üzere Stel Cilalı Taş Devri Nevali Çori'sinden itibaren Ana Tanrıça'nın soyut resmi olmuştur.⁵¹ Gerga'da Işık'ın da dediği gibi burada dikme taşlar Ana Tanrıça'nın soyut resmi, Tanrıçanın yontuları, tapınağı ve diğer kült kalıntılarıyla somutlaştırılır.

Gerga'da pres olarak işlevlendirilmiş başka bir döşemde temenos terası önünde ve stellerin batı yakası tarafında yerleşiktir. Burada da en geniş yerinde yaklaşık

⁴⁸ Diler, 1996, 318.

⁴⁹ Bean, 1987, 243.

⁵⁰ Diler, 1996, 318.

2.32m olan kaba dikdörtgen şeklinde yontulmuş kaya bloğunun içi 1.43 m çapında ve 0.20 m derinliğinde oyularak bir ezme teknesine dönüştürülmüş. Zeytin ve üzüm preslerinin en basiti olan “Havan presi” tipindeki döşemin düzleştirilmiş tabanının köşesinde 0.09x0.009 m ölçülerinde bir tahliye deliği ile pres yatağı kenarında 0.43 m uzunluğunda bir sıvı akıtma kanalı bulunmaktadır.⁵²

2.1.5. Kutsal Steller

Kutsal steller, Gergakome’de Temenos terasının doğu tarafında bulunmaktadırlar. Karşılıklı birbirinin aksında dikilmiş bu iki stel, pramidal şekillidir.(Res.30,31) Stellerin boyu yaklaşık 4 m dir. Birinci stelin genişliği 1.90 m, ikinci stelin genişliği ise 2.50 m dir. Her iki stelin üzerinde bölünmüş harflerle Gergas ismi yazmaktadır.(Res.32) Bu haliyle bu taşlar oldukça dikkat çekicidirler. Bu iki stelin arasında bir heykelin yer aldığı stellerin arasındaki zeminde bulunan kaya üzerinde yuvasının hâlâ görülüyor olmasından anlaşılabilir. (Res.33) Burada ki yuvanın yanında kırık bir kaya parçası; bunun arkasında anıtsal gnays bir heykelin torsosu yıkık bir halde bulunmaktadır. Heykelin başı ve ayakları kırık ve eksiktir.⁵³

Anadolu’da bu tür stel geleneği, Ana Tanrıça inancında antik çağdan beri vardır. Gergakome stellerini Anadolu’da Ana Tanrıça kültlerinde uygulanan diğer stel örnekleriyle karşılaştırabiliriz. Özellikle Urartu ve Phryg kültürlerinde de bunlara benzer olarak değerlendirebileceğimiz ve Ana Tanrıça ile ilişkilendirebileceğimiz malzemeler de bulunmaktadır. Aslında Urartu ve Phryg kült anıtları arasında birçok biçimsel benzerlikler vardır. Urartu kült mekanları Phryglerinkinden eski olduğundan, Phrygler Urartu malzemesinden fikir almış olabilirler. Urartu ile Phrygia kralı Midas arasında yapılan bir anlaşma sayesinde, Erken Demir Çağı’nda resmi ilişki içinde olduklarının saptanması, Phrygialıların Urartu kült adetlerini bilebileceklerini göstermektedir.⁵⁴ Bunlara örnek olarak; hem Phryg hem de Urartu açık hava tapınaklarında bulunan, kayaya oyulmuş platformlar

⁵¹ Işık, 1999, 37.

⁵² Diler, 1996, 318.

⁵³ Daha geniş açıklamalar için bkz. Kadın Yontusu.

⁵⁴ Luckenbill, 1926,27, Lev.,25,55; De Vries,Young et al.,1981, 221.

üzerine bağımsız steller yerleştirme geleneği de verilebilir. Bunlar Altuntepe'deki⁵⁵ gibi, açık bir alana dikilmiş steller olabileceği gibi, ya ayrı yada anakayanın içine oyulmuş olarak, nişlerin önüne yerleştirilmiş steller olabilir.

Gergakome'de de yukarıda bahsettiğimiz geleneğe uygun olarak yapılmış olabileceğini düşündüren Temenos terasından bağımsız olarak bulunan bir stel daha bulunmaktadır. Temenos Terasında ki stellerin yaklaşık 70 m güneybatı tarafında bulunan bu stel, şu an itibarıyla yuvasından devrilmiş durumda görülebilmektedir. Sütun gövdesi şeklindeki bu stelin oturduğu kayaya oyulmuş yuvası hemen yanı başındadır.(Res.34)Yukarı doğru incelir formda yapılmış olan bu stel 3.02 m uzunluğundadır. Altta 0.52 m çapındaki taşın tabana sağlam olarak oturtulabilmesi için Stel'in alt ucu 0.20 m uzunluğunda bir çıkıntı oluşturacak şekilde yontulmuştur. Taşın oturtulduğu kaya bloğu 2.82 m uzunluğunda ve 1.25 m genişliğinde tek parça bir kayadan yapılmıştır. Bu kaya bloğunun ortasında Stelin girdiği yer açılmıştır. Bu yuva ile taş ucu aynı ölçülerdedir. (Çiz.8) (Res.35)

Ana kayanın önünde stel yapma örneği arasında Yeşilalç ve Van Kalesi'ndeki anıtlar sayılabilir.⁵⁶ Bu tür stellerin, Urartu silindir mühürleri üzerinde yer alan kült sahnelerinde sık sık görülmesi, stellerin Urartu kültüründeki önemini göstermektedir. Bu steller Urartu silindir mühürlerinde tepeleri yuvarlatılmış, uzun, ensiz cisimler olarak betimlenmiştir.⁵⁷ Gergakome'deki stellere benzeyen bir çift stel minyatürü Boğazköy'deki bir Phryg evinden çıkartılmıştır. Bu da bize Phrygialılar'ın da Urartu silindir mühürlerinde olduğu gibi, taşınabilir steller kullanmış olduklarını gösterir. Bu Phryg evinde çıkarılan, minyatür steller arasındaki taş kaidenin üzerinde şematik bir Phryg idolü kondurulmuştur.⁵⁸ Ayrıca, Midas anıtı gibi önemli Phryg kaya kabartmalarından bazılarında, kült kabartmasının önündeki kaya platformuna yuvalar açılmıştır. Bu yuvaların ölçü ve şekilleri, oraya da aynı türde stellerin yerleştirilmiş olduğuna işaret eder. Phrygia evindeki bu örnek ile Gergakome'deki stel alanını ve buradaki iki stel arasındaki yontuyu, karşılaştırdığımızda aralarında benzerliklerin bulunması, Ana tanrıça tapınımında bu tür uygulamaların olduğunu göstermektedir.

⁵⁵ Özgüç, 1969, 28-33, res. 28-33.

⁵⁶ Işık, 1987, 175; Işık, 1987a, Levha 35c.

⁵⁷ Işık, 1986, res..1-2,4-6.

Meter (Ana Tanrıça)'e adanmış küçük sunaklar ve steller, M.S. ilk iki yüzyılda bollaşan malzemelerdendir. Meter'e adanmış bu malzemelerin çoğunun üzerinde, kişilerin yalnızca bir adağın yerine getirilmesi amacıyla Meter'e sunulmuş oldukları kaydedilmiştir. Bazılarında ise sunumu yapan kişinin Meter'den ne dilediği de belirtilir. En yaygın dilekler kişinin kendisinin, ailesinin yada arkadaşlarının sağlığı ve güvenliğiyle ilgili olanıdır.⁵⁹ Ayrıca bir günahın kefareti için Meter'e adak yapan kişiler olduğunu da görüyoruz.⁶⁰

Kaunos'ta açığa çıkarılan bir örnek kutsal dikme taşların, Anadolu'daki kazı buluntusu, tek örneği olması nedeniyle türünün Karia'daki benzerlerinin anlamında ışık tutmaktadır. Konik şekilli taş kent merkezinde Agora ile Palestra arasındaki yamaçta yapay bir teras üzerine kurulmuş Zeus Soter Temenos'undaki yuvarlak Abaton Heroon'un yürüme tabanının yaklaşık 6.50 m altında ve ana kaya düzeyinde açığa çıkartılmıştır. 2.50 m yüksekliğindeki kalıntı, M.Ö. erken 4. yüzyıla tarihlenen en eski kalıntıları oluşturuyordu. Burada ilginç olan kutsal taşın altındaki 1.40 m genişliğindeki yüzeyi düzleştirilmiş kaya bloğunun varlığı. Çünkü ilk evrenin yürüme tabanının 0.30 m daha yukarısında kalan bu taş üzerinde ve kutsal taş çevresinde adak kemikleri saptanmıştır. Öyle anlaşılıyor ki burada adama doğrudan taş üzerinde gerçekleştirilmiştir.⁶¹

Dikme taş kültürü Anadolu'ya yabancı değildir. Stellerin Ana Tanrıça kültürüyle ilişkilendirilebileceği en önemli örneklerden biri de Beyce Sultan'da bulunmaktadır. Burada Tapınağın ortasına bir stel yerleştirilmiştir.⁶²

Gergakome'deki anıt taşlardan (kutsal steller) güneydeki taşın hemen yan tarafında bulunan işlik döşemi burada adama yapılmış olabileceğini aklımıza getirmektedir. Adamanın bu döşem üzerinde gerçekleştirildiğine dair elimizde kesin kanıt bulunmamaktadır. Bu konuyu aydınlatmak için burada bir çalışma yapmak gerekmektedir.

⁵⁸ Neve, 1969, 151-159, Levha 9; Boehmer, 1972, 206, 210 no:214A.

⁵⁹ Bazı örnekler: "Demos'un ve çocukların güvenliği için"(Körte,1897, 31 Pessinus'tan); "tüm insanlar ve hayvanlar adına" (MAMA V: No 101,Galatia'nın kuzeyinden); " Çocuklar adına" (Scwertheim, 1978, 794-95, no 1 A3, Bithinia'daki Prusa'dan). Kzikos'ta bulunmuş olan ve Meter'den bir dostu korsanlardan kurtarmasını isteyen örnek de bulunmaktadır.(Schwertheim, 1978, 810-12, no: II A3).

⁶⁰ Cagnat,1927, IV,1371.

⁶¹ Diler, 1996, 320.

Gergakome'deki kutsal stellerin Meter'e adanmış olma ihtimalleri daha yüksektir. Meter'e adanmış bu malzemelerin üzerinde, yukarıda da belirtildiği üzere, bir adağın yerine getirilmesi amacıyla Meter'e sunulmuş oldukları, üzerlerinde bulunan yazıtlardan da anlaşılabilir. Fakat buradaki stellerin üzerinde sadece bölünmüş harflerle GERGAS isminin yazılmış olması, bize buradaki Meter'in ismiyle ilişkili, adamanın yalnızca Ana Tanrıça Gergas'a olduğunu vurgulamak için yapılmış olduğu ihtimalini akla getirmektedir. Anadolu'da adamada, adayın kişinin dileklerini belirten adama yazıtları olduğu gibi, bazı adak yazıtlarında adamanın yapıldığı tanrı veya tanrıçanın adından başka herhangi bir ifade bulunmamaktadır.⁶³ Gegakome'deki yazıtların bu tür bir uygulama olabileceği Ana Tanrıça'ya yerel adıyla bu dikme taşlar üzerinde adamanın yapılmış olabileceğini düşünmekteyiz. Ayrıca buradaki yazı tiplerini Roma imparatorluk dönemine tarihlemek mümkündür. Buradaki yazılarda harflerin biçimlerinden yola çıkılarak özellikle M.S. 2. ve 3. yüzyıla tarihlendirilmelidir.⁶⁴ Ana Tanrıça'ya bu tür stellerin adama olgusu özellikle bu yüzyıllarda artış gösterdiğinden, iç Karia bölgesindeki bu yerleşmenin bir Meter (Ana Tanrıça) kült merkezidir.

Bu stellerden hareketle Gergakome'nin Herodotos'da bahsedilen Leukai Stelai (Beyaz Direkler) nin burası olabileceğine dair bazı araştırmacılar fikirleri ileri sürmektedirler fakat bu yerleşme için bu fikir doğru ise yerleşmenin İ.Ö. 5.Yüzyıla ait olmasıdır. Eğer bu fikir doğru ise Tapınakta ve Merkezi kült yontusunda kullanılan harç ve harflerin biçimi nasıl açıklanabilir? O halde bu steller de dönem olarak bu harflerin biçiminden hareketle İ.S.3.yüzyıla ait olmalıdırlar.

2.1.6. Kadın Yontusu

Bu yontu tapınağın güneydoğusunda, kutsal stellerin hemen alt tarafında, sırtüstü yıkılmış olarak bulunmaktadır. Eser yüksek kabartma olarak, gnaystan yapılmıştır. Yukarıdaki iki stel arasında yontunun yuvası hala görülebilmektedir. (Res.33)

⁶² Mellart-Lloyd, 1965, C.I, 110.

⁶³ Malay, 1987, 20.

⁶⁴ Held, 1994, 64 .

Bugün torso halinde bulunmaktadır. Başı ve baldırı kırık ve eksiktir.(Res.39) Yontunun yapıldığı taşın genişliği; 0,70 m dir.Yontunun kabartma olarak yapıldığı taşın genişliği 1,20 m dir. Eserin kalça genişliği; 0.87 m., kabartma yüksekliği; 0.17 m. dir. Eserin bugün ölçülebilen boyu 2.60 m. dir. Torso'nun kafası omuz üstünden, bacaklarda dizin hemen altından itibaren kırıktır. (Res.36)

Torso'nun göğüsleri ve kalçaları verildiğinden dolayı kadın heykeli olarak adlandırılmaktadır. Sol eli sol göğsünün üzerinde saygı işareti yapar şekillidir. Özellikle bu sol el duruşunu Miletos da bulunmuş olan ve adak sunusu olarak Meter'e sunulmuş olduğu saptanan kabartmalarla karşılaştırdığımızda; Miletos'daki bu kabartmalarda Meter'in bir naiskos içerisinde betimlenmesi onun Ana Tanrıça olduğunu bize göstermektedir. Bu naiskos içerisinde betimlenen kadın figürlerinin bazıları bir eliyle göğüslerinin üzerinde bir cisim tutarlar. Bu cismin bazılarında nar olduğu saptanmıştır. Gergakome'deki bu yontuda da sol kol, göğüs üzerindedir. Ayrıca eserin sol elinin bittiği noktada çapı 0.095 m olan yuvarlak şekilli bir niş bulunmaktadır. Bu niş olasılıkla buraya takılan bir levha yada başka bir şeyin yeri olmalıdır. Yine sol kolun bilek hizasının hemen üzerinde 0.03 m eninde 0.05 m derinliğinde bir dübel deliği daha bulunmaktadır. Burasının da bir levha yeri olması olasıdır. Fakat elinde bir cisim tutup tutmadığı,Yontu aşınmış olduğu için tam belirgin değildir. Miletos'daki eserlerin ikonografisi çerçevesinde, yontudaki sol kolun duruşu bize bu çağrışımları düşündürmektedir. Eserde vücudun bir kısmı sol baldır üzerinden sağ omuza çapraz şekilli giden kalın bir kumaş ile çevrelenmiştir. Kumaş sanki sadece göğüsleri örter gibidir.(Res.37) Sağ kol baldıra birleştirilmiş, baldıra gelirken dirsekten hafif kırılmıştır. Göbek sarkmış, sanki çok doğum yapmış bir kadını andırmaktadır.(Res.38) Şu ana kadar burada araştırma yapan araştırmacıların gözünden kaçan birşey var ki; o da eserin bombeli olarak işlenmiş arka tarafında 0.20 m lik harflerle Gerga isminin yazılmış olmasıdır. Gerga yazısının hemen altında sonu "MH" ile biten bir yazı daha bulunmaktadır ki bu büyük ihtimalle kome olmalıdır. Bu yazıtın diğer harfleri, yontuyu kaldırmanın mümkün olmaması nedeniyle okunamamaktadır. Yontunun sol elinin üzerinde levha asmaya yarayacak bir dübel deliği bulunmaktadır.

Eser kaba Arkaik tarzı yansıtmasına rağmen arkasındaki “ΓΕΡΓΑ” yazısı Roma devrindedir.⁶⁵ Bu yontu yine Ana Tanrıça'nın kendisi olmalıdır. Ana Tanrıçanın adını “Gerga” olarak bu yontuda öğreniyoruz. Fahri Işık bu yontu için tanıdık tiplmesiyle Demir Çağı'nın geç bir zamanından bin yıllar öncesini çağrıştırdığını ve bu eskinin Ana Tanrıça'sının aynı tipolojiyle çağların çok derinlerinden Roma Dönemi içlerine çağrıldığını ve eserin Roma Dönemine ait olduğunu belirtir.

Eser tipoloji olarak arkaik tarzı yansıtırsa da eserin üzerinde bulunan yazıdaki harflerin biçimleri bakımından ve kentte bulunan bütün eserlerin aynılık arz etmesinden dolayı eser Roma dönemine aittir.

2.2. Kent Alanındaki Diğer Yapılar ve Yontular

2.2.1. Teraslar

İç Karia yerleşimleri arasında farklı olarak Gerga kenti tarım teraslarının nitelikli yapısı ve yoğunluğuyla ilgi çekicidir. Kentin kuzeybatı ve güney yamaçlarında odaklaşan kalıntıların tümünde homojen bir yapı görülür. Altta çoğu zaman ana kaya üzerine oturtulmuş duvarlarda uzunlukları yer yer 2 m. den fazla yükseklikleri ise 1.00-1.50 m ye ulaşan iri taş bloklar kullanılmıştır; taş aralarında harç görülmez. Ancak arada yer yer küçük boyutlu taşlara yer verilmiştir. Teras duvarları gerek taşların boyutları gerekse yapı tekniği yönünden kentin sur duvarları ve stellerin güneyinde konumlanan payandalarla desteklenmiş, Temenos terası duvarları ile aynı özellikte ve büyük olasılıkla onlarla çağdaş bir zamanın ürünleridirler.(Res.40,41) Bunların en iyi korunmuş örneklerini kuzey batı ve güney batı yamaçlarında görebilmek olası. Burada duvarlar yer yer 1.50-2.00 m yüksekliğince ayakta kalabilmiş bazı yerlerde yaklaşık 50 m uzunluğunca izlenebilen teraslar arazinin dokusuna uygun olarak basamaklı teras özelliğinde inşa edilmiştir.(Res.42,43) Rodos'un karşı yakasındaki demelerin çevresinde belirlenen teraslardan daha zengin olan Gerga terasları, bu özelliği ile kıyı Karia'nın önde gelen kentlerinde ve antik dünyanın en önemli şarap üretim merkezlerinden Knidos ve

⁶⁵ Held, 1994, 61.

çevresindeki antik tarım terasları ile karşılaştırılabilir. Kentte terasların böylesine zengin olması şüphesiz tarımsal etkinliklerin düzeyini göstermesi açısından önemlidir. Bu teraslarda antik çağda ne tür bitkilerin yetiştirildiğini kesin olarak bilemiyoruz. Ancak, böylesine nitelikli duvarlardan yapıma teraslarda zeytin ve özellikle asma gibi antik çağın değerli bitkilerinin yetiştirildiği bilinmektedir. Gerga'daki tarım teraslarının böylesine yoğun olmasına karşın yağ ve şarap işliklerinin sayısal azlığı şaşırtıcıdır.⁶⁶

2.2.2. Yapı Toplulukları

Gerga, kutsal alanında yaklaşık 2 km. uzakta, kuzey batı tarafta bir çok yıkık yapı grubu bulunmaktadır. (Res.44,45) Burada dört adet dikili dörtgen şekilli taşlar bulunmaktadır. Bunlar büyük olasılıkla kapı payandası idiler. Burası oturmaya ayrılmış özel evlerin bulunduğu yapı toplulukları olmalıdır. Bu evlerin yukarıda da belirttiğimiz gibi yalnızca kapı payandaları ayakta kalabilmiş. Yapı topluluğunun arasından aşağıya doğru uzanan sokağın her iki yanındaki duvarlarda “Gerga” adı yazılı. Ayrıca burada büyük bir yassı taş bloğu üzerinde “Gerga Enbolo” adı okunuyor. Karşılığı kesin olarak bilinmeyen Enbolo konuşmacı platformu anlamında kullanılmış olabilir.⁶⁷

2.2.3. Alınlıklı Yapı

Yapı topluluklarından 500 m daha batıya gidildiğinde farklı bir yapıyla daha karşılaşıyor. Kutsal alandaki tapınağa benzeyen bu yapı bugün yıkılmış olarak bulunmaktadır.(Res.46) Yalnız bu yapının iki adet alınlığı bulunmakta, bu alınlıklar da bugün yerededir.(Res.47) Ayrıca alınlıkların görülebilen yüzlerinde Gerga veya Gergas yazısıyla karşılaşılmadı. Fakat diğer taraflarında bu yazıların olması büyük olasılık. Ayrıca yapının bir kısmı defineciler tarafından kazılmış, kazılan alandan anlaşıldığı kadarıyla toprak altında düzgün blok taş işçiliği devam etmektedir. İç tarafta da duvarlar üzerinde de Gerga ismiyle karşılaşıyor.(Res.48,49) Kutsal

⁶⁶ Diler, 1996, 319.

⁶⁷ Bean, 1987, 243.

alandan 2.5 km uzaktaki bu yapı oldukça değişik ve ilgi çekicidir. Bir araştırma yapılması halinde bu yapının işlevinin ne olduğu ortaya çıkarılabilir.

2.2.4. Yontu

Gergakome kutsal alanının yaklaşık 2 km güney batısındaki bir tepenin zirvesinin hemen altında kolosal ölçülerde sırt üstü devrilmiş bir yontu bulunmaktadır.(Res.50) Eser 3 m boyunda yüksek kabartma olarak yapılmıştır. Omuz genişliği 1.10 m, kalça genişliği 0.86 m, bel 0.62 m dir. Baş ve yüz tahrip olmasına rağmen fark edilebilmektedir.(Res.51) Vücuda düz ve sert bir şekil verilmiş omuzlar köşeli olarak yapılmış, kollar yanlardan bedene bitişik olarak işlenmiştir. Bacaklar dizlerin hemen üzerinden kırılmıştır.(Res.52) Bacaklar biraz açıktır. Eserin ayaklarının bulunduğu blok 1.50 m kuzeyinde, makilerin arasında kalmıştır. Bu bloğun ayaklarla birlikte boyu 1.75 m dir. (Res.53,54) Ayrıca ayakların bulunduğu bloğun sağ yan tarafında ve üst kısmında çok küçük olarak işlenmiş iki adet aslan başı kabartması bulunmaktadır. Bu bloğun kalınlığı 0.48 m dir. Bu bloğun her iki kenarlarında bu bloğu sıkıştırmak ve sağlamlaştırmak amacıyla hazırlanmış kayalar olasılıkla bir zamanlar Yontunun kaidesini oluşturmakta idi. Bugün itibaren bu bloklar makilerin hemen yakınında kırık ve dağınık olarak görülebilmektedirler.(Res.55) Heykelin göğsü üzerinde kazıma olarak 0.19 - 0.22 m boyundaki harflerle “ΓΕΡΓΑ” adı yazılmıştır. Kullanılan malzeme etrafta yoğun olarak bulunan yerli taştır. Ayakların bulunduğu blok ile birlikte yontunun toplam boyu 4.75 m dir.

Bean; bu eser için erkek heykeli tanımını yapmaktadır.⁶⁸ Görüldüğü kadarıyla eser her ne kadar erkek fiyonomisini yansıtıyor gibi gözükse de kalçaların geniş olarak verilmesi ve göğüslerin hafif şişkin olarak işlenmesi onun bir kadın yontusu olabileceği düşüncesini de akla getirmektedir. Ayrıca bu yontunun kadın olması, daha doğrusu Ana Tanrıça'nın kendisi olması fikrini de göz ardı etmemek gerekir. Özellikle kalın kalça, göğüsler, karın altının (kasık) bir üçgen biçiminde belirtilmesi

⁶⁸ Bean, 1987, 244.

gibi motifler analığı ve dişiliği simgelemek bakımından Kybele'den Artemis'e kadar bütün Ana Tanrıça imgelerinde bulunmaktadır.⁶⁹

Bütün bu özelliklerin bu yontu üzerinde görülmesi bir tesadüf değildir. Bu Ana Tanrıça'nın kendisi olmalıdır. En önemlisi de burada Ana Tanrıçanın ismi de "Gerga" olarak yontunun üzerine yazılmıştır ki, bu da Meter'e bu antik yerleşmede Gerga olarak tapınıldığını bize açıkça kanıtlar.

Ayrıca yontunun ayaklarının bulunduğu blok üzerindeki yanda ve üstte bulunan küçük ebatlarda işlenen aslan başları yine Ana Tanrıça'ya ilişkindir. Aslında bu aslan figürleri Antik Çağ'ın derinliklerinden beri Ana Tanrıça resimlerinin tümünde bulunmaktadır. O yüzden bu kabartmalar Ana Tanrıça'ya ilişkindir. Yontu'nun erkek fizyonomisiyle karıştırılmasının en önemli nedeninin bölgenin yerli taşı olarak bulunan gnaysdan yapılmış olması ve gnaysın zor şekil verilen bir kayaç olmasından ileri geldiğini düşünmekteyiz. Yontu konumlandığı yer itibarıyla tepenin zirvesinin hemen altında bulunmasıyla ve kendi yüksekliği ile birlikte çok büyük ebatlarda olmasından dolayı olasılıkla bölgeye oldukça ihtişam katan bir durumda bulunmaktaydı.

2.2.5. Gergakome'deki Yazılı Kayalar

2.2.5.1. Yazılı Kaya 1

Gerga kutsal alan terası merkez alınıp direkt güneye doğru inildiğinde, (yaklaşık 1.5 km) eski dere yatağı olan derin vadi tabanında uzunluğu yaklaşık 12 m, yüksekliği 5-6 m olan büyük bir kaya bulunmaktadır.(Res.56) Bölgede bu ebatlarda pek çok kaya bulunduğundan bu kayanın hemen dikkat çekmemesi çok doğaldır. Ancak bir rehber eşliğinde buraya ulaşılabilir. Kayanın doğuya bakan düz platformu üzerinde "ΓΕΡΓΑ" ismi ile karşılaşılmaktadır.(Res.57)

Gerga ismini oluşturan harflerin yüksekliği, 1.07-1.10 m dir. Harflerin genişliği 0.54 - 0.60 m arasındadır. Kazıma olarak yapılan harflerin kalınlığı 0.07 m dir. Bölgedeki yüzey araştırmalarımız sonucunda antik yerleşmedeki en büyük ebatlı yazının bu kaya üzerinde olduğunu tespit ettik.

⁶⁹ Erhat, 1993, 200.

2.2.5.2. Yazılı Kaya 2

Kutsal alanın güneyindeki ilk tepe de (yaklaşık 500 m) büyük ebatta bir kaya bulunmaktadır. Bu kaya üzerinde Gergas ismi ile karşılaşılmaktadır. Bu kaya üzerinde, ΓΕΡΓΑ bu kez ΓΕΡΓΑΣ Şeklini almıştır. (Res.58)

Kayanın üzerindeki düz platformda bulunan, kazıma olarak yapılmış harflerin boyu 0.79 - 0.81 m, genişliği, 0.37 - 0.39 m arasında değişmektedir. Harflerin kazınan kısımlarının kalınlığı da 0.05 m dir. (Res.59)

Bu kaya üzerinde ayrıca iki adet niş bulunmaktadır. Basit oyuk şeklinde yapılmışlardır. Birinin çapı 0.41 m iken diğeri gelişi güzel yapılmıştır. Bu nişler sunu çanağı amacıyla yapılmış olmalıdırlar. Anadolu'da bu tür sunum çukurları uygulaması çok olmasına rağmen, buradaki sunumla ilişkilendirebileceğimiz yine Karia bölgesinden bir örnekle bu sunum çukuru olarak adlandırdığımız nişleri karşılaştırabiliriz. Köyceğiz gölüne bakan Asartepe'de tek küçük mihraplı olan kaya anıtı ile karşılaştırabiliriz.⁷⁰

2.2.5.3. Yazılı Kaya 3

Bu kaya, yapı topluluklarının yaklaşık 500-600 m kadar batısında bir tepe yamacında bulunmaktadır. Kaya yaklaşık 4.00 m uzunluğunda, 1.00 m kadar da genişliktedir. 1.00 m ebatlarında bir yüzey üzerine oturmaktadır. Üzerinde 0.35-0.40 m' lik yazılarla Gerga ismi yazmaktadır. Diğerlerinden farklı olarak bu kaya üzerindeki "E" harfi farklıdır. Çift dili olarak işlenmiştir. "ΓΕΡΓΑ" şeklinde.(Res.60) Ayrıca bu kayanın sağ alt köşesinde yine Ana Tanrıça ile ilişkilendirebileceğimiz bir oyuk bulunmaktadır.

2.2.5.4. Yazılı Kaya 4

Gerga kutsal alanının batısındaki alçak vadide yüksekliği yaklaşık, 2.5-3 m civarında olan sivri yarım daire formunda bir kaya vardır. Bu kaya şekil olarak bölgedeki diğer kayalardan çok farklı bir görünüm sergiler. Yukarı doğru incelik formda, doğal bir kayadır.(Res. 61) Kayanın batı yüzeyinde oldukça dikkat çekici

⁷⁰ Işık, 1999, 23.

derin bir oyuk bulunmaktadır. Bu oyuk olasılıkla bir şapel olarak kullanılmaktaydı.(Res. 62) Bu oyuk, kayanın bu platformu üzerine gelişi güzel yapılmıştır. Bu kayayı daha da önemli kılan bu derin oyuk içerisinde bulunan yazıttır. Buradaki yazıt diğerleri gibi yine kazıma olarak yazılmış “ΓΕΡΓΑΣ” şeklindedir.(Res.63) Yazıttaki harflerin boyutları; uzunluk 0.53 m, genişlik 0.33 m dir. Bu yazıtın bulunduğu oyuğun hemen alt kısmında bugün itibarıyla çalılıklar içinde kalmış, fakat dikkatli incelendiğinde görülebilen taşlarla oluşturulmuş dörtgen şekilli bir platform bulunmaktadır.

Ayrıca kayanın doğu tarafında beş adet 10x10 cm, ebatlarında 7 - 8 cm derinliğinde nişler bulunmaktadır.⁷¹ Bu nişler oldukça dikkat çekici ve aynı ekseninde taşı çevrelemektedirler.(Res. 64,65)

İ.Ö.8. yüzyılda Hititler döneminde yenilenen Tanrıça'nın tapınağı, kayanın özünde düşünülmüştür. Tapınak “... içte, kayanın derinine ve sağlam bir çekirdeğe indirilmişti, yayvan bir mihraba basamaklarla girilen bir sunağı vardı”.⁷²Belli ki Tanrıçanın evi, üstte görkemiyle göz kamaştıran “kabuk” değildi. Mihrapla simgelenmiş bir “kapı” ile girilen dağın dip derinliği, tanrıçanın tapınağının burada düşülmesi idi.

Yine Hititler Döneminde Anadolu'nun bu kez batısında, Sipylos Dağı'nın Hermos düzlüğüne bakan kaya duvarında, 8 m. yüksekliğindeki yayvan oyuntunun içinde hükmeden tanrıçayı Helenler Kybele olarak bilmişlerdir.⁷³ Bu Kybele resmi “Dağa açılan kapı”nın içinden “tapınağın özünde, sellasında, taht kurmuş bir kült yontusu gibi gözükür. Bu “diriye ve ölüye hükmeden”in gücü kayalarda gizlidir. Resimli yada resimsiz oralarda algılanır. Evi kayaların içinde sayılır ve bu nedenle, oralara açılan mihraplara bugün bile Anadolu insanı “kapı” der. Aynı şekilde Efes’de Panayırdağ’ın kuzey doruğuna yarılmış, batısında mihraplar oyulu derin doğal

⁷¹ İç Karia'nın önde gelen kentlerinde Alabanda'da Akropol'un tiyatroya yakın alt yamacında buna benzer daha küçük ebatlarda bir kaya bulunmaktadır. Kutsal taşın en ilkel formu olan yerli kayadan 2.05 m yüksekliğinde ve altta yaklaşık 0.80 m kalınlığında; yukarı doğru gidilerek sivrilir formdadır. Önde taş genişliğine eşit bir alanda basamaklara ait olabilecek taşlar her iki yanda da seçilebiliyor. Burada taş önündeki yaklaşık 1.00 m genişliğindeki kayalık alan yontularak bir sunî platformuna dönüştürülmüştür. Diler, 1996, 320.

⁷² Naumann, 1983, 23. Buna göre, C.L.Woolley – T.E. Lawrence, Carchemish III, 1952 Lev.49,51.Ayrıca Haas, 1982, 96.

⁷³ Naumann, 1983, 20 vdd., Lev. 1.1. Buna göre, Pausanias, III 22.4.Yapıt için ayrıca, Akurgal, 1961, Lev. XIII, Bittel, Hethiter, Res.204,205; Haas, 1982, 69.

yarmaya “Kybele Yarığı” denmesi gibi.⁷⁴ Özellikle bu Panayırdag’da bulunan Kybele yarığı diye adlandırılan alanda Mihraplık adıyla anılan yerde bulunan mihrap şeklindeki nişler dağ tapınağına dönüştürülmüş, çağlar boyunca dağ derinliklerindeki “evi”ne açılışın simgesi olarak yalın kaya kapıları içinde varoluşun simgesi çoğu taşınabilir yalın resimlerle, hemen yanı başındaki dünyanın “yedi harikası” görkemindeki bir tapınağı ve içindeki büyüleyici bir resme meydan okurcasına evleşmiştir.

Ana Tanrıçanın kayanın içinde dağın özünde olarak düşünülmesi bize Gerga’daki bu kayanın işlevinin kayanın batı yüzeyinde bulunan oyugun ve bu oyuk önündeki platformun durumundan hareket edilerek karşılaştırılması sonucu Panayırdag’daki Tanrıçanın evi kullanımıyla paralellik göstermektedir. Ayrıca Panayırdag’daki dağı oyulmuş ve Mihraplık olarak adlandırılan alanda bulunan nişlerden bu kayanın doğu tarafında da bulunması bizde burada Tanrıçaya tapınımın olduğunu düşündürmektedir.

2.2.5.5. Yazılı Kaya 5

Tapınağın yaklaşık, 1.5 km batısında yüksek tepenin üzerindeki mantar şekilli büyük bir kaya bloğu üzerindeki mantar şekilli büyük bir kaya bloğu üzerinde “ГЕРГАКИИМН” ismi yazmaktadır. “Kome” yazısındaki harflerin ebatları, boyları; 77-79 cm, kazıma kalınlıkları 6-8 cm, genişlikleri 35-36 cm arasında değişmektedir.(Res.66,67) Bu kaya üzerindeki Gergakome ismi araştırmalarımız sırasında karşılaştığımız ilk Gerga köyü ismidir. Burada yüzey araştırmaları yapan Bean bu yazılar için “antik yol levhası” der. Gerçekten de bu Gergakome şeklindeki yazılar sanki “Gega’nın Köyü burasıdır” der gibi yol güzergahları üzerinde bulunan kayalara yazılmıştır.

⁷⁴ Işık, 1999, 12.

2.2.5.6. Yazılı Kaya 6

Yolumuza batı yönünde devam ettiğimizde bu defa aynı tepenin tam zirve ucunda, başka bir kaya ile karşılaşılmaktadır. Bu kaya üzerinde de Gergakome ismi yazmaktadır.(Res.68,69) Bu kayadaki Gergakome ismi diğerine oranla daha özentisiz ve basit olarak yazılmıştır. Bu kaya üzerindeki Gergakome ismi kayanın doğu ve kuzey cephelerine bölünmüş hecelerle yazılmıştır. Buradaki “ΓΕΡΓΑΚΙΟΜΗ” yazısı dönem itibarıyla İ.S. 3. yüzyıla ait olmalıdır.⁷⁵

2.2.6. Gergakome Yazılı Kayalarının Değerlendirilmesi

Gergakome'deki yüzey araştırmalarımız sonucu çok değişik yerlerde, yapılar, yontular, kayalar üzerinde yazılarla karşılaştık. Bunlardan altı adedini yazılı kayalar kısmında açıklamaya çalıştım. Burada kayalar üzerindeki yazıların boyu 0.30-1.10 m arasında olup, çizgilerin kalınlığı 0.09 m ye kadar çıkabilmektedir.

Gergakome'deki yazılı kayalar, Temenos terası merkez alındığında yaklaşık 2 km² lik bir alana yayılmaktadır. Buradan çıkan sonuç; Antik yerleşmenin sadece Temenos alanı çevresindeki yapılardan ibaret olmadığı, aksine çok geniş bir alana yayıldığıdır.

Bean; kayalar üzerindeki bu yazıtlar için “Hayatımda ilk kez modern yol işaretlerinin bir antik benzerleriyle karşılaştım”.⁷⁶ der. Gergakome şeklindeki yazıların bu tür bir uygulama olabileceği olasılıktır. Fakat diğer kayalar üzerindeki yazıtlar için bu sav geçersiz olmalıdır. Zira bu yazıtların yazıldığı bir çok kaya üzerinde sunum amacıyla yapılmış olabileceğini düşündüğümüz bir çok nişlerle de karşılaştık. Bu nişler olasılıkla bir kütle ilgili olmalıdır.

Bu üzerinde yazı bulunan kayaları Anadolu'dan çeşitli örneklerle karşılaştırırsak; bu konuda daha sağlam temellendirebileceğimiz yargılara ulaşırız. Efes'te Panayırdağ'ın kuzey doruğuna yarılmış, batısına mihraplar oyulu doğal yarmaya bilindiği üzere Kybele yarığı denmektedir. Burada dağın eteği evleştirilmiştir. Eski Foça bir Athena kenti olmasına rağmen, arkaik tapınağı, limana

⁷⁵Malay, Epigrafi adlı eserinde yazıtların tarihlenmesi ile ilgili harflerin hangi dönemlerde kullanıldığını irdelemiştir. Bu yazı'da kullanılan “III” harfi İ.S. 3. yüzyıldan itibaren kullanılmaya başlanmıştır. Malay, 1987, 34.

kadar uzanan kaya burnunun üstüne temellendirilmiştir. Hemen altında dalgaların yaladığı kayanın duvarına oyulu mihraplar, önündeki kaya düzlüğünün sunu çukurları hep Ana Tanrıça'ya kutsallığından dolayı adanmış anıtlardır. Hellenistanlı Kent Tanrıçası Athena için değişen sanki sadece adıdır.

Anadolu'da üzerinde mihrap bulunan kayalar genelde kapı adıyla tanınmış ve zamanımıza kadar gelebilmiştir. Aslında tüm gerçek burada gizlidir. Kapı Ana Tanrıça'ya açılan yol demektir. Bu soyut gerçeği Frig anıtları çok güzel ifade etmektedir. Kaya mihrabının adı burada da "kapı"dır. Yalnızca kült sahibinin adı değişir bu kez Kybele'nin evine açılır. Evin adı Göynüş'te Kumcaboğazkapıya, Emregöl kıyısında Büyükkapıkaya, Küçükkapıkaya'dır. Midaskent'in ünlü Yazılıkaya'sı, kayaya kazılmış mimari resmiyle tamamıyla bir tapınak görüntüsündedir. Onu eksende ortalayan mihrabı da, o tapınağa giren kapı işlevinde algılanır.⁷⁷ Bu gizem Aslankaya'da mihrap içine kabartma olarak yapılan somut resimlerle çözülür.⁷⁸ Her iki yan duvara çizilmiş birer kapı kanadı resminden, bu döşemin mihraba açılan bir kapı olduğu bellidir. Mihrap içinde duran aslanlarla kuşatılmış olmasından da bellidir ki o Kybele'dir. Mihrap sanki tapınağın en kutsal yeridir; kült odasıyla aynılaştırmıştır: Kapı açılmış da içinde Tanrıça yontusu görülüyor gibi oluş ondadır. Kaya Tapınağın kendisi olmuştur.⁷⁹

Ayrıca bazı oyukların içinde herhangi bir resim yoktur. Midaskent'te erişilmez bir yükseklikte oyulu bir döşem, mimari biçimi ve boyutuyla Kybele kabartmalı taşların kayalaşmışıdır. Farkı içinde resim bulunmayışıdır. Bu farkın yorumu, içinde tanrısal resim olmasa da Ana Tanrıça'nın içinde varsayılmasıdır. Çünkü resimsiz Yazılıkaya ile resimli Aslankaya arasında gözlemlenen ne ise bu da odur. "Soyut" ya da "somut" , O oradadır. Soyutluğu, mihrabın erişilmez yükseklikteki konumu da vurgular. Bu "işlevsiz" gibi oluş da yine doğudan batıya, Pertek kayalığı ile urartu'da, Dikmen Kayalığı ile Likya'da, Foça kayalığı ile İonya'da başkaca yorumlanamaz.⁸⁰

⁷⁶ Bean, 1987, 245.

⁷⁷ Işık, 1999, 6, Res. 14

⁷⁸ Akurgal, 1961, Res. 52,53; Haspels, 1972, 88, Res.186-191.; Naumann, 1983, Lev.4; Işık,1987b, 174, Lev.27a; Prayon, 1987, Lev. 15a,b.

⁷⁹ Işık, 1999, 12.

⁸⁰ Işık, 1999, 17.

Anadolu’da Ana Tanrıça kültünün inanış şekli ve bu kültün ifade edilişi aslında hep aynıdır. Değişen sadece Ana Tanrıça’nın ismidir. Ana Tanrıça bir aslanla, biçimsiz bir kütlede, boş bir kaya mihrabında, kaya tahtı şeklinde ifade edilmiştir.

Kayanın özünde Ana Tanrıça’yı algılama, sadece dağ tapınaklarında kaya mihraplarıyla değil, kent tapınaklarında kaya sellaları ile de olasıdır. Letoon antik kentindeki üç tapınaktan sadece ortadaki, Likia halkı için ulusal değer taşıyan Artemis Tapınağı, yerli bir kaya kütlelerini, en kutsal bir yeri bilinen sellada olduğu gibi korumuştur. Buradan da anlaşılacağı üzere bu “ayrıcalık” çağlar gerisinden Kubaba geleneği içinde yorumlama gerektirir.⁸¹ O Artemis Anadolu’da bir tanrıçadır, Helen köklü değildir. Dağ Tanrıçası özünden türeyen, gücü kayada özümseyen bir Anadolu Tanrıçası’dır. Tanrısal ev yapılmadan, Tanrıça’ya “ev” olan kayadır, Letoon’un kutsallığı ilk o kaya ile vardır.⁸² Yine Roma Döneminden Psidia Antocheiası’nın, Augustus’un olacak denli saygın kent tapınağında önceleri Kubaba’nındı. Çünkü Tapınağın sellası altında basamaklarla inilen mahzeni, o’nun Aizanoi de Zeus’la paylaştığı Roma Dönemi Tapınağındaki gibi, yerli kayadan oymadır. Kökünde Kubaba’nın Kargamış’taki “en kutsal evi” altındaki çekirdeği çağırır. Özellikle, arkasındaki sunu alanında kan kurbanı adağına yönelik, biri derince oyulmuş, çok sayıda kaya çanağı, ilk yazıyla Hititler’den bu yana, ancak tarih öncesi çağlardan köklendiği kesin olan, bildik bir tapınma biçimini tüm döşemleriyle bütünler. İonia, Karia, Likia, Psidia’dan dört çarpıcı örnekte “Kaya sellası’nı, Kubaba geleneği ötesinde anlayabilmek ve kayayı O’ndan koparabilmek olası değildir.⁸³

Gergakome’deki bu kayalar, Anadolu’da tarih öncesi çağlardan beri var olan ve inanış şekli değişmeyen, hep aynı tarzda ifade edilen Anadolu’nun Ana Tanrıçasına gider. Burada Tanrıça’nın adı değişmiştir. Özde ifade şekli hep aynıdır. Yine Sipylos Dağı’nda sanki mihraba oyulmuş gibi oturan bir kadın resmi Hititli’ye kutsaldı. Romalı Pausanias gördüğünde, resim “ bir tapınağın yakınındaydı” ve tapınak “yerel adı Plastene olan bir Ana Tanrıça’ya adanmıştı”. Orada tek başınayken, Tunç çağı

⁸¹ Işık, 1999, 24.

⁸² Işık, 1999, 33.

⁸³ Işık, 1999, 37.

insanı O'nu bir değişik adla andığında da özde Kubaba'dan başkası olamazdı.⁸⁴ Gergakome 'de de bu Gergas ismi yerel tanrı olmalıdır. İnanış özde tüm buralarda olduğu gibi yine aynı şekildedir. Fahri IŞIK'ın da dediği gibi Anadolu insanı Ana Tanrıça'yı Neolitik devirden itibaren kaya şeklinde tasvir etmiş, kaya'yı Tanrıça'nın kendisi olarak görmüştür. Bilindiği gibi Anadolulu Ana Tanrıça Kybele'dir. Kybele'ye tapınımıyla ilgili olarak Anadolu'nun çeşitli yerlerinde Gergakome'dekine benzer özellikler karşımıza çıkmaktadır. Eğer kayalar üzerindeki "Gerga ve Gergas" yazıları Ana Tanrıça kültü ile ilgili ise Gergakome yani Gerga köyü ne oluyordu? Bilindiği gibi Kome Yunanca köy, yer anlamına gelmektedir. Gergakome'de bu tanrıçanın köyü, tapın merkezi anlamında olmalıdır.

Gergakome'deki yazıtları tarihlemek için bükümlü çapraz A harfi ve özellikle italik Σ ve III harfleri önemlidir. Böylece yazıtları Roma imparator'lu Dönemi'ne tarihlemek mümkündür. 2 ve 3 yüzyıl Karia yazıtları ile iyi karşılaştırabilir.

Yazıtların tümü ΓΕΡΓΑ, ΓΕΡΓΑΣ, "ΓΕΡΓΜΣ" veya "ΓΕΡΓΑΚΙΙΙΜΗ" olarak devam eder. Latince Gerga bunun değişik bir şeklidir. Farklı olan yazıtlar, ΜΑΡΣ|ΥΑ|Σ ile ΓΕΡΓΑ ΕΝΒΟΛΟ'dur. ΓΕΡΓΑ'nın anlamını bilmiyoruz. Eski Yunanca olmadığı bellidir. ΚΙΙΙΜΗ bir yer veya köy anlamına gelir, ama Karia'da kutsal olan içinde kullanılmış olabilir⁸⁵. "ΓΕΡΓΑΚΙΙΙΜΗ" böylece ΓΕΡΓΑ'nın yeridir. Bu bağlamda Gerga burada tapınılan tanrı veya tanrıçayı gösterir. Yazıtların düzeni Temenos sınırlarının belirlenmesini hatırlatıyor. Bilinen Horos yazıtlarında olduğu gibi yalnız sınırlarında değil, kutsal alanın ortasında da karşımıza çıkar. Kutsal alanın hem sınırlarını hem de içeri belirtiyordu.⁸⁶

⁸⁴ Işık, 1999, 36.

⁸⁵ Krş. Stratonikeia çevirisindeki Hiarakome, Livius, 38, 12.

⁸⁶ Held, 1994, 25. Held bu yazıtlarla ilgili bilgi verirken "ΚΙΙΙΜΗ" Kome olarak yazılan yazılardaki kome yazısını "ΚΩΜΗ" şeklinde belirtmekte ve bu yazıları İ.S. 2-3. yüzyıla tarihlendirmektedir. Fakat biz buradaki yüzey araştırmalarımız sırasında Gergakome yazısının "ΓΕΡΓΑΚΩΜΗ" şeklinde değil "III" harfinin

2.2.7. Kayalar Üzerindeki Yuvarlak Çukurlar

Gergakome’de yerleşimin değişik yerlerinde farklı boyutlarda yuvarlak kaya çukurları görülüyor. Bu tür çukurların özellikle ışık ve sivil yerleşim yakınlarında, alanların ezme çukuru olarak kullanılmaları çok doğaldır.

Ayrıca kült olgusu ve başka amaçlar için de kullanıldığı biliniyor. Stel yada obelisk şeklindeki dikme taşlar için altlık olarak da kullanıldıklarının canlı bir kanıtı Gergakome’de görülebilmektedir.⁸⁷

Ayrıca Gergakome’nin değişik yerlerinde yuvarlak olarak açılmış çukurlara rastlanmaktadır. Bu tarz uygulamalar üzerinde yazı bulunan Yazılı Kaya 2 olarak ele aldığımız kaya üzerinde de bulunmaktadır. Yine Yazılıkaya 4 olarak ele aldığımız kayanın yan taraflarında da bu tür niş veya oyuklara rastlanmaktadır. Bu tür oyukların kültle ilgili bir kullanımı söz konusu olmalıdır.

2.2.8. Üzerinde Oyuklar Bulunan Anakaya

Gergakome kutsal alanında önemli olduğunu düşündüren zeminden 0.50 m kadar yükseltisi olan bir kaya, üzerindeki çok farklı olarak oyulmuş dört adet niş ile dikkat çekmektedir. Bu kaya, Yazılı Kaya 2 olarak ele alınan kayanın yaklaşık 50 m kuzeydoğusunda yer almaktadır. Önde yuvarlak formda yapılmış çapı, 0.20 m derinliği 0.30 m civarında olan bir niş bulunmaktadır. Bu niş büyük olasılıkla bir stelin altlığı olmalıdır. Bu nişin hemen 0.12 m güney tarafında 0.07 m çapında 0.05 m derinliğinde açılmış olan küçük bir oyuk daha bulunmaktadır. Aslında bunların ön tarafında yer alan diğer yan yana duran iki oyuk daha ilginçtir. Buradaki platformun kullanımı bize Ana Tanrıça’nın Altıntepe, Ölü Tapınağı, Dikme Taşlı Sunağını hatırlatmaktadır.⁸⁸ Burada önde olasılıkla bir stel bulunmakta onun önündeki daha sığ olarak yapılan oyuklar da, buraya sıvı sunum yapmak üzere oluşturulmuş sunum çanakları olmalıdır. Buradaki kullanımda öndeki stel tanrısal resim olmalıdır. Ve O’na sıvı adama da hemen bu stelin önünde gerçekleştiriliyor olmalıdır. (Res.70)

kullanılmış şekliyle “ΤΕΡΓΑΚΙΙΙΜΗ” şeklinde gördük ki, bu harf de İ.S. 3. yüzyıldan itibaren kullanılmaya başlanmıştır.

⁸⁷ Bu Konu ile ilgili olarak Kutsal steller bölümünde Temenos Terasının dışında açıkladığımız Stelle ilgili kullanımlar olduğunu düşünmekteyiz. Bununla ilgili bkz. Kutsal Steller bölümü.

⁸⁸ Bu Konu ile ilgili olarak bkz Işık, 1999, Res.25a.

2.2.9. Alabayır Köyünde Bir Lahit

Alabayır köyünde camiinin güneyinde, örenbeli mahallesinde, Tahir özdemir'in evinin üst tarafında, halk arasında karataş denilen fakat Konglemerat yapıya sahip olduğu görülen monoblok taştan oyma olarak yapılmış bir lahit bulunmaktadır. Üzeri sal taşları ile kapatılmıştır. Bir kaya kütesinin üzerine oturtulmuştur.

Şekil olarak düz dam olan üst örtünün üzeri toprakla desteklenmiştir. Lahdin uzunluğu; 2.50 m, Yüksekliği; 1.35 m, Genişliği; 1.20 m iken lahit 0.20 m kalınlığında bir taş kütesinden yapılmıştır. (Res.71)

Üst örtüyle kısa kenar arasında pencere biçimli bir açıklık bulunmaktadır. Yüksekliği; 0.15 m olan bu açıklık lahdin ağzı olabilir.

Bu Lahit Gergakome kutsa yerleşmesine yaklaşık 1.5 km güneyinde yer alan Alabayır köyünde yer almaktadır. Bu lahit dönem olarak Gergakome kutsal alanındaki eserler ile aynı döneme ait olmalıdır.

3. ANA TANRIÇA – GERGA, GERGA İLİŞKİSİ

3.1. Ana Tanrıça

Phirgia'nın büyük tanrıçası. Çoğu kez, Tanrıların Anası, yada Büyük Ana (Magna Mater) diye anılırdı. Kybele (Yunanca Kybele), Büyük Ana yada sadece Ana olarak bilinen tanrıça, eski Akdeniz dünyasının dinsel yaşamındaki en ilginç kişiliklerden biridir. İnsanların bu tanrıçaya bağlılığını gösteren bulgular, bir ana tanrıçaya tapınıldığını açıkça belirten malzemenin üretildiği en erken çağ olan M.Ö. 1.bin yılın erken döneminden, M.S. 5. yüzyılda Paganizmin Roma İmparatorluğu'ndaki son günlerine dek uzanmaktadır. Ana Tanrıça'ya en canlı haliyle antik Yunanistan ve Roma'ya ait şiirlerde, övgülerde ve dinsel anıtlarda rastlarız, ama onun asıl yurdu Anadolu'dur. En karakteristik ve en kalıcı özellikleri Orta Anadolu'daki Phrygia'da biçimlenmiştir. Tanrıçanın tapımı buradan geniş bir alana yayılmış, muazzam bir taraftar kitlesi edinmiş, Avrupa, Batı Asya ve Kuzey Afrika'daki Akdeniz kültür havzasının tüm coğrafyasını kaplamıştır. Kültünün uzun

ömrü ve Ana'ya yapılan tam anlamıyla binlerce sunu, ona derin bir saygı duyulduğunu açıkça göstermektedir.⁸⁹

Tanrıça'nın adı ilk olarak M.Ö. 7. yüzyıla ait Phryg yazıtlarında karşımıza çıkar. Orada kendisine Phryg dilinde Matar, yani "Ana" diye seslenilmiştir. Bu sözcük genellikle tek başına görülmekle birlikte, Phryg dilinde "dağın" anlamına gelen bir niteleme sıfatının, kubileya'nın da bulunduğu iki örnek vardır.⁹⁰ Bu nedenle tanrıçaya seslenen en eski yazılı metinlerde o yalnızca "Ana" yada Dağın Anası idi. M.S. 2. yüzyılda yunanca yazılmış Phryg yazıtlarında ona (Meter Thea), Ana Tanrıça diye seslenilir.⁹¹ Yunanistanda (Meter), Ana idi ama daha üstün bir kimlik kazanarak Tanrıların Ana'sı olmuş ve bu kimlikle Yunan Panteonunda sarsılmaz bir yer edinmiştir. Roma dünyasında ise Magna Mater, yani Büyük Ana idi ve ona sık sık Mater Deum Magna İdaea, Tanrıların İdalı Büyük Anası olarak sesleniliyordu.

Bu unvan ona hem Roma panteonunda, hem de Roma'nın İda Dağı'ndan gelen Troialı Aeneas tarafından kurulduğunu anlatan efsane geleneğinde önemli bir yer verdi.⁹²

Bu kült ünvanlarına ek olarak, Ana Tanrıça Yunanistan ve Roma'da çoğunlukla Phryg dilindeki sıfatı kubeleya'dan türetilen adla, Kybele ya da Cybele olarak anılırdı.⁹³ Yunanca ve Latincedeki metinlerde Kybele ya da Cybele bir sıfat değil, bir özel addır. Tanrıçanın özel adı olarak yazında, özellikle şiirde yaygın biçimde benimsendi, ama övgü yada adak yazıtı türündeki dinsel metinlerde asla kullanılmadı. Tapımı çerçevesinde, o her zaman yalnızca "Ana" idi.⁹⁴ Yukarıda da belirtildiği gibi karşımıza hep aynı prototiple çıkan Ana Tanrıça dininin kaynağı Anadolu'dur. Anadolulu Ana Tanrıça kültürünün Demir Çağı'na (M.Ö. yaklaşık 800) kadar Phrygia'da tam anlamıyla yerleşmiş durumda olduğu ve Phrygia'ya özgü biçimiyle Anadolu'nun batı kıyısına yayıldığı neredeyse kesindir. Phrygialı Ana Tanrıça burada Yunanlılarca benimsenmiş, Yunanlılar onu yavaş yavaş kendi tanrıçalarıyla, özellikle

⁸⁹ Roller, 2004, 21-22.

⁹⁰ Brixhe-Lejeune, 1984, B-01 ve W-04, Kubileya; Matar'ın Phryg dilinde kaydedilmiş diğer tek sıfatı areyastin'dir. Kubileya genel olarak dağ anlamına gelebilir yada belirli bir dağın adı olabilir.

⁹¹ Haspels, 1971, 199-200.

⁹² Roller, 2004, 22.

⁹³ Brixhe, 1979, 43.

⁹⁴ Roller, 2004, 22.

Rhea ve Demeter'le kaynaştırmışlardır. Tanrıçanın Anadolu'ya geldiği su götürmez gerçek gün geçtikçe daha belirgin biçimde gözümüzün önüne serildiği halde, kültürel dal budak salmış bu tanrıça figürünün değindiği bilim dalları o kadar çoktur ki, araştırmaları bir tek ilgi merkezinde toplamak, elde edilen verilerle bulguları bir açıdan inceleyip değerlendirmek yepyeni denebilecek bir uğraştır.

Çatalhöyük ve Hacılarda yapılan kazılar Ana Tanrıça figürünün İ.Ö. 6500-7000 yıllarına kadar uzandığını ortaya koymuştur. Sümer'den de önceki bir kültür çağını yansıtan bu tarihler Ana Tanrıça'nın Anadolu'nun yerlisi olduğunu açığa vurmaktadır. İşin en tuhaf ve düşündürücü yönü de Ana Tanrıça yontularıyla bir arada Çatalhöyük'te bulunan çizgi motiflerini yansıtmasıdır. Yontuların heykel, figürün ve İdol biçiminde olanlarına gelince, bunlar yazın kaynaklarındaki Ana Tanrıça tanımlarına tıpatıp uymakta, çok sonraları tarihsel çağlarda anlatılan efsanelerini bile dile getirmektedir. Oturmuş durumda, kalın kalçalı, göbekli, dolgun memeli bir tanrıça, kollarında çok daha ufak boyda bir erkek figürü taşımakta; bu figür göğsüne yapışmış, üstüne tırmanmış gibidir. Bu erkek, Tanrıçanın hem çocuğu, hem sevgilisidir, ilerde efsanesi anlatılacak Attis'in ta kendisidir. Oturmuş, ya da doğurmak pozunda olan tanrıça ise iki yanındaki iki aslana dayanmaktadır. Tıpkı çok sonraki heykellerinde görüleceği gibi, "potnia theron" yeni hayvanların kraliçesi, doğa üstüne sonsuz egemenliğinin bir simgesi olarak aslanı yanından ayırmamaktadır. Kalın kalça, meme, karın altının bir üçgen biçiminde belirtilmesi gibi motifler analığı ve dişiliği simgelemek bakımından Kybele'den Artemis'e kadar bütün ana tanrıça imgelerinde bulunmaktadır.

Anadolu'daki Ana Tanrıça inancını yansıtan toprak üstündeki Kybele anıtları da önemlidir. Bu Kybele anıtları, ilk çağda Phrygia diye tanınan bölgede yaygın bir alana dağılmış kır tapınaklarıdır. Eskişehir'le Afyon arasında ulaşımı zor bir yöredeki bu anıtlardan en çok tanınanı Yazlıkaya diye anılan Midas anıtıdır. Çoğu ormanlarda, yeşillikler arasında bir kayaya yaslanmış olarak, yada düzlükte birkaç basamak üstüne kurulmuş olan bu anıtlar birer cepheden ibarettir⁹⁵. Üçgen biçiminde bir çatı, altında bir taş duvar, duvarın içinde de çokluk bir niş oyulmuştur ve nişlerin

kimisinde ayakta bir tanrıça heykeli görülmektedir. Tapınakların bazılarında tanrıça heykelinin iki yanında ön bacaklarını tanrıçaya dayamış iki aslan vardır, tanrıçanın da aslanların da cinsel yerleri zamanla aşınmıştır. Buraya Ana Tanrıçaya tapınmaya gelen duacıların Kybele'nin simgelediği bereket ve doğurganlıktan pay almak için seks yerlerine dokunup onları aşındırdıkları bellidir. Ev biçimindeki bu basit tapınaklar Phrygia'da Kybele dininin kentler dışına da taşıdığı, bütün doğaya yayıldığını gösterir. Bu cephe tapınaklarında dikkati çeken bir nokta bunların Lykia'daki kaya mezarlarına çok benzemeleridir.

Kybele anıtlarının arkeoloji buluntularıyla ve başka bölgelerde rastlanan buluntularla karşılaştırılıp değerlendirilmesi, Ana Tanrıçayı Çatalhöyük'ten Roma çağına kadar her çeşit anıt ve imgeleriyle ortaya sermeye yeterli olacaktır. Anadolu halk törelerinde bu inançtan kalma iz ve etkiler de eğer titiz bir çalışma yapılırsa ortaya konulabilir. Phrgia ırmağı Sangarios'un kaynağında suya çiçek ve özellikle menekşe atmakla kutlanan Attis, yani bahar şenliklerinden bugün de bir şeyler kalmıştır. Kybele'nin tapım merkezlerinden olan Manisa'daki Mesir bayramı ve bu bahar bayramında camiden aşağıya halka bereket ve doğurganlık sağlayan macunların atılması Anadolu'nun yerlisi olan bir inancın süregelmesi olabilir.

Yazılı kaynaklarımıza gelince, Kybele gerek şiir, gerek düz yazıyla en çok sözü edilen tanrıçalardan biridir. Bu alanda bilgilerimiz Yunan yazarlarından çok, Roma yazarlarından gelmedir.

Hiçbir mitolojide hiç bir tanrı, Ana Tanrıça kadar çeşitli adlarla adlandırılmamıştır. Bu ad ve sıfat Ana Tanrıçanın kaynağı Anadolu'da olmak üzere uluslar üstü bir nitelik kazandığını kanıtlamaya yeter. Kültepe tabletlerinde adına Kubaba olarak rastlanır, Lydia'da adı Kybebe, Phrygia'da Kybele olarak geçer, Hitit kaynaklarında Hepat diye adlandırılır. Komana Pontika (Tokat bölgesinde Gümenek) ve Kayseri yöresindeki Komana Kappadokika (Kemer) kentlerinde adı çok eski bir Anadolu adı olan Ma'dır. Sümer'de Marienna, Hitit'te Arinna, Mısır'da İsis, Syria'da Lat, Giritte Rhea, Efes'te Artemis, İtalya'da Nemi gölü bölgesinde Venus, Ana Tanrıçanın bölgesel niteliğini de ortaya koymaktadır. Sipyrene Sipylos (Manisa)

⁹⁵ Gergakome'deki gerek yontular gerekse Tapınak olarak adlandırdığımız eserlerin cepheleri işlenmiştir.

dağının, İdaia Girit'teki İda ve Troya'ya hakim Kazdağının, Berekyntia Sakarya kıyısındaki eski bir kalenin, Steuene Aizanoi (Çavdarhisar) yöresindeki Steunos (Kesikmağara) mağarasının tanrıçası olduğunu belirtir; bu sıfatlar arasında en yaygın olan da Dindymene adıdır ki Dindymos dağının tanrıçası anlamına gelir. Anadolu'da ise Dindymos adını taşıyan üç dağ vardır, biri Phrygia'daki Murat dağı, öbürü Mysia-Phrygia sınırındaki Kapıdağ, üçüncüsü de tanrıçanın en önemli merkezi olan Pessinus'a yakın Günyüzü dağdır. Pessinus da eski adı Justinianopolis olan Sivrihisar'ın biraz güneyinde, Gordium'un güneybatısındaki Balhisar'dır.

Ana Tanrıçanın Pessinus'tan daha eski bir tapın merkezi Komana şehridir, yada şehirleridir. Tarih kaynaklarından burada tapınılan tanrıçanın şimşek, topuz⁹⁶ ve çift ağızlı baltayla simgelenen bir savaş ve zafer tanrıçası olduğu anlaşılır, Yunanlılar bu tanrıçayı savaş tanrı Ares'in çevresindeki Enyo ile, Romalılarsa Bellona ile bir tutmuşlardır. Bu niteliğiyle Ana Tanrıça'nın kültüyle Karadeniz bölgesine merkezlenen Amazonlarla ilişkisi olduğu sonucuna varılır ki, anaerkil bir toplumun ürünü olan savaşçı Amazonları efsanelerin hepsi ister Artemis ister başka adlarla anılan Ana Tanrıçanın hizmetinde, ya da onunla ilişkili olarak gösterir.

Bütün bu isim ve sıfatlardan anlaşıldığı gibi, tanrıça doğayı bütün canlılığı, verimliliğiyle simgeleyen evrensel bir nitelik taşımaktadır. Toprak ve bereketin kaynağında olmaktan başka, her türlü uygarlığın da etkin olarak daha sonraki dönemlerde de, Efes Artemis'in de görülen kuleli taşları başında taşımakla bir de meter turrita ya da turrigera (Lat, kuleli ya da kule taşıyan ana demektir) olur. Ana Tanrıça Romalılar da Magna Mater (Büyük Ana) diye adlandırılmaktadır.

Aslında bir tek efsanesi vardır, bu efsanede hem tanrıçada analık kavramının nasıl anlaşıldığı dile gelmekte, hem de tapınının biçimi saptanmaktadır: Tanrıça Attis (yada Attes) adlı bir delikanlıya tutkundur, onu Pessinus kralının (kimi kaynaklarda kral Midas'ın) kızıyla evlenmek üzereyken düğün yerinde birden karşısına dikilerek çıldırtır ve kendi kendini hadım etmesini sağlar. Attis kendi

Yontularda yine yüksek kabartma olarak yapılmış tek cepheden görkemi olan eserlerdir.

⁹⁶ Gerga Merkezi Kült Yontusu olarak ele aldığımız eserin eleriyle tutmakta olduğu ve sütun şeklinde ayaklarının hizasına kadar inen ve burada topuz şeklinde sona eren eserin bölümünün topuz olduğu büyük ihtimaldir.

kestiği hayalarından akan kanla toprağı sular, bitkilerin fısırtmasına yol açar ve bir çam ağacına dönüşür.

Toprak ve bereket efsanelerinin hepsinde, özellikle Adonis mythos'unda görülen bu ölme-dirilme motifi, Kybele kültüründe birtakım vecit, kendinden geçme ve esrime hallerine karışmakta ve Ana Tanrıça tapımının özünde olan bir çeşit kurban töreniyle gerçekleşmektedir. Attis erkekliğini keserek kendini nasıl tanrıçaya kurban ettiyse, Kybele'nin başrahibi de kanlı bir törenle kendi eliyle kendini hadım etmek zorundaydı. Attis efsanesinde simgelendiğı gibi, akan kan ve yitirilen erkeklik gücü daha evrensel bir nitelik kazanarak bereket ve canlılığın daha geniş bir alana, yani bütün doğaya geçmesini sağlamaktadır. Gizemli cümbüşler, şenlikler arasında yapılan bu eylem gene Anadolu'ya özgü ve bazı tarikatlarda bugün başka biçimde de olsa yaşayan bir törenin ilk örneğidir.

Yazılı kaynaklar bize Kybele'nin Pessinus'taki tapımı üstüne ayrıntılı bilgi verir. Tanrıçaya orada bir idol biçiminde tapınılırdı. Bu idol bir "diopetes" yani gökten düştüğü ileri sürülen bir meteorit, bir kara taşı. Pessinus'taki tapınağı siyasal güçlerden büsbütün bağımsız bir din merkezi olarak yönetilirdi. Bu dinsel yönetimin başında iki başrahip bulunur, bunların biri Attis adını taşır, Megabyzos adıyla anılan ikincisi dışardan gelme olması şart koşulan bir yabancıydı. Bu iki kral-rahabin Attis efsanesinde anlatıldığı gibi erkekliklerini tanrıçaya adanmış olması gerekiyordu. Galloi diye anılan öbür rahiplerin de vecit halinde hadım edilmeleri töredendi. Phrygia'da yerli bir kült olduğu bütün kaynaklardan belli olan bu rahip devleti özerkliğini bölgeye gelip yerleşen bütün yönetimlere karşı korumuştur. Gerek Komana'da gerekse Pessinus'taki tapım merkezleri Hititlerin Anadolu'da kurdukları egemenlik döneminde büyük Hitit kralıyla iyi ilişkiler kurmuş, rahip krallar büyük kralın siyasal yönetimini tanımakla birlikte onun din merkezlerine karışmasına hiç bir zaman izin vermemişlerdir. Bu bölge; dışardan gelme ulusların iki kez saldırısına uğramıştır, biri İ.Ö. 1200 yıllarında Friglerin, ikincisi İ.Ö. 686 (ya da 676) sularında Kimmerlerin bölgeye yayılmasıdır. Her iki saldırıda da Ana Tanrıçanın tapım merkezi uluslar üstü niteliğini koruyarak bağımsızlığını ve din devleti olarak etkisini sürdürmek yolunu buluyor. Aynı süreç Efes'teki Artemision'da da görülür, İonyalı

kolonistler din merkezine dokunmak şöyle dursun, burada egemen olan tanrıçayı benimseyip tapınımı sürdürürler. Friglerle Tanrıçanın kaynaşması dikkati çeken bir süreçtir. Ana Tanrıça kültürünün yerli olup Phrygia bölgesini ele geçiren ve yöreye adını veren ulustan çok daha eski olduğu bütün kanıtlardan anlaşıldığı halde, tanrıça bu yeni siyasal gücü ve etnik topluluğu öylesine etkilemiş ki, tarihe Kybele bir Phrygia tanrıçası olarak geçmişti. Phrygia krallarından Midas'ın da, Marsyas'ın da Ana Tanrıça ile yakın ilişkileri tarihe geçmiştir. Midas tanrıçanın oğlu olmakla, Pessinus'taki tapınağını kurmakla övünürdü. Kimmerler de Phrygia devletini yıkar, ama Ana Tanrıça kültürünü ortadan kaldıramazlar. Tersine bu tapınım daha çok Lydia yöresine kaydktan sonra, Metragyrtoi diye anılan dilenci rahipler Akdeniz çevresine yayılır ve birer misyoner gibi davranarak Ana Tanrıçanın mistik ve gizemli dinini dört bir yana tanıtırlar. Öyle ki Ana Tanrıça kültü Phrygialılar'dan çok eski olduğu halde, bu dini benimseyen bütün ülkeler onu bir Phrygia tanrıçası olarak tanırlar. Nitekim Yunan ve Roma çağında Kybele kültü bütün töreleriyle Phrygia uygarlığına özgü bir belirti sayılır.

Klasik çağlarda Yunanistanın ve Anadolu'nun dört bir yanına dağılan Phrygia köleleri ve dilenci rahipleri hor görüldüğü oranda gizemli bir din ve kültürün temsilcileri olmakla saygı ve gıpta ile karşılanırlar, çünkü Phrygia evrensel bir dinin merkezi olduğu kadar Yunanlılara yön veren bir sanatın, müziğin ve bir de yaşam biçiminin, kılık kıyafetin kurucusu, öncüsüdür. Phrygia uygarlığı Ege kıyılarını kapladıktan sonra Phokialılarla Fransa'ya kadar da yayılır, Marsilya'yı kuran göçmenlerin yeni yurtlarına taşıdıkları törelerin arasında bugüne dek Fransa cumhuriyetinin benimsediği Phrygia başlığı da yok mudur? Phrygialı olmak kültür bakımından yetkin, üstün olmak anlamına gelir ve bu Roma imparatorluğu çağına kadar sürecelecektir.

İlyada'da Kybele'nin adı hiç geçmediği halde, Phrygialılardan söz edilir. Bunlar Troya savaşında Troyalılara yardıma gelir⁹⁷.

Askanios yönetir Phrygia'lıları,
uzak Askania'dan gelmişlerdir onlar...

⁹⁷ Homeros, İlyada II, 862.

Askania Limne hem Gemlik, hem de Burdur gölünün adıdır. Uzak Askania dendiğine göre bu savaşçıların geldiği yöre Burdur bölgesi olsa gerek. Ana Tanrıça üstüne en zengin buluntuları sağlayan Hacılar da Burdur'a yakın değil midir?

Phrygialılardan kral Priamos kendisi de söz eder, Helene'ye anlatır⁹⁸

Eskiden bağık, bahçelik Phrgia'ya gitmiştim,
atları dört nal giden bir sürü Phrygia'lı görmüştüm...

Orduları yayılmıştı Sakarya'nın kıyılarına.

Amazonlar gelmişti hani, erkek gibi, işte o gün,
aralarına savaş ortağı almışlardı beni...

Phrygia'nın bir Amazon saldırısına uğraması, Priamos'un da Phrygialıların yardımına koşması anlamlı, ama İlyada'dan sonraki metinlerde Troyalıların Phrgialı diye anılması büsbütün ilginç ve dikkat çekici bir yöndür. Bir kültür taşıyıcısı olarak Phrygialıların Troyalıları da simgelemek için kullanılmaları ne zaman ve nasıl başlar? Her halde şairler, özellikle tragedya yazarları şiir dilinde bu iki ulus adını karıştırmışlardır, ama bu olay sonradan çok önemli sonuçlar doğurmuş, Roma'nın Aineas'ı kurucu ata olarak benimsemesiyle Phrygia uygarlığını da kültürünün kaynağı saymış, Ana Tanrıçanın da bu kültür göçüyle birlikte Roma'ya alınmasını sağlamıştır: Magna Mater'in Roma'ya nakli din tarihinde eşine rastlanmayan bir olaydır. Ondan önce Atina, Ana Tanrıçayı çağırmış, kültünü sınırları içine almakla geçirdiği bir bunalıma çare bulunacağına inanmıştır. Peloponez savaşı denilen iki büyük Yunan şehrinin, Atina ile Sparta'nın amansız ve sonsuz savaşında Atina'lılar Phrygia'nın Ana Tanrıçasını getirterek şehirlerinde ona büyük bir tapınak kurmuşlar, onu Demeter'le birleştirip bir devlet tanrıçası olarak benimsemişlerdir. O sıralarda Delphoi tanrısı Apollon'un rahipleri bu olayı desteklemiş olacak: Tanrının kâhinleri, Sibylla'lar Anadolu'dan gelmeydi, iki tanrı ve iki din arasında bağlantılar tarih öncesi çağlara dek uzanmaktaydı.

Gene Sibylla kitaplarının önerisiyle Ana Tanrıça'nın Roma'ya getirişi derin siyasal sonuçlar doğurmuştur. İ.Ö. 204 yılında Pessinus'taki meteor taşı törenle Roma'ya aktarılmış ve Palatinus tepesine tapınağı kurulan Magna Mater'in şerefine

⁹⁸ Homeros, İlyada III,184.

Megalensia denilen bayramlar (oyunlar) kutlanmaya başlamıştır. Roma'daki Magna Mater'in onuruna inşa edilen en eski kutsal alanın planı oldukça nettir. Bu yapı cella ve pronaos'dan oluşan standart bir Roma tapınağı tipindedir. Yüksek bir podyum üzerine inşa edilen yapının ön tarafında, büyük olasılıkla Korinth düzeninde olan altı sütun bulunur.⁹⁹ Kült heykelinin bulunduğu platform günümüze kalmıştır. Platformun bir yanında bulunan dar açma, işlevi belirlenemeyen bir dizi yeraltı odasına inen merdivene açılan bir kapı olabilir.¹⁰⁰ İ.Ö.204 yılında Ana Tanrıçanın gelişinden kısa bir süre sonra yapımına başlanan ve İ.Ö.191'de hizmete açılan tapınak budur. Bu tapınak, Palatinus tepesinde küçük evlerin yer aldığı güney batı kanadını kamu anıtlarının bulunduğu bir alana büyük bir inşaat programının bir parçası gibi görünmektedir.¹⁰¹

Magna Mater tapınağının önemli bir özelliği, Tapınağın önündeki bölgenin düzenidir. Eski tapınağın (M.Ö.191 tarihli olan) önünde, tapınağın podyumundan kaldırım döşeli geniş meydana inen bir merdiven vardı, burası Palatinus'un eteğinde, bir sokağa yöneliyordu. Merdivenin dibindeki meydanın ucunda belkide kült törenlerinin ayrılmaz bir parçası olan yalıklı, büyük bir çeşme bulunmaktadır.¹⁰²

Basamaklar, açık meydan ve su düzeneği, kült törenlerinde önemli bir rol oynardı. Bir tiyatronun oturma bölümü şeklindeki basamaklar, halkın ayakta durarak Ludi Megalenses denilen oyunları seyredebileceği bir alan sağlamak amacıyla tasarlanmıştır. Çeşitli antik kaynaklarda başlangıcından beri kültün temel niteliklerinden biri olduğu söylenen bu oyunlar, tiyatro gösterilerinden ve tapınağın basamakları dibindeki meydana yapılan yarışmalardan oluşuyordu. Ayrıca Lavatio denilen yıkanma töreni, bu tören kült heykelinin yıkanmasıyla ilgilidir.¹⁰³ Başlangıçta Pessinus'daki meteor taşının Roma'ya getirilişi kritik bir döneme rastlar: Roma Afrika seferlerine çıkmak üzere, imparatorluğu kurmaya yol açacak yayılma politikası yürürlüğe girmektedir. O sırada Roma'da bir taş yağmuru olur,

⁹⁹ Alanın planı için bkz. Pensabene, 1988, 58, res.5 ve 59, res.6 ilk tapınağın üst yapısına ait çok az kalıntı vardır, ama aynı nokta üzerinde inşa edilen ikinci tapınağın da böyle olma olasılığını güçlendiriyor.

¹⁰⁰ Pensabene, 1988, 58-59, bu odaların tanrıçanın rahipleri tarafından, Attis için törenler düzenlenen Hilaria gününü kutlamak için kullanıldığını ileri sürer.

¹⁰¹ Pensabene, 1981, 25.

¹⁰² Bu su yapısının işlevi ile ilgili olarak karşılaştırma yapacak olursak Gergakome'deki kutsal alandaki yapılar arasında da buna benzer bir yapı bulunmaktadır. Bununla ilgili olarak bkz. .Çeşme yapıları

halk heyecana kapılır, yeni ve daha köklü inançlara özlem duyulmaktadır. Magna Mater bu gereksinmeyi karşılamış olacak ki, yeni dini kutlamakta şairler ağız birliği ederler. Yeni efsaneler doğar: Ana Tanrıça taşını Tiber'den yukarı taşıyan gemi birden karaya oturur, o sırada Ana Tanrıçanın sesi duyulur: Temiz, afif ellerle şehre alınmasını, ister, derken Claudia Quinta adlı bir kız ortaya çıkar ve tanrıçaya yakarır, kirletildiği, kız oğlan kız olmadığı ileri sürülmektedir, tanrıça afifliğini kanıtlamak için gemisinin kendi eliyle çekilmesine izin versin. Gerçekten de öyle olur, Claudia halatları eline alır ve gemiyi Tiber'den yukarı Roma şehrine kadar çeker, Kybele'nin Phrygia'dan gelme, tef, zil ve davul gibi çalgılarla, coşkun danslarla kutlanan törenleri, rahiplerinin hadım oluşu. Attis efsanesinin bu törenlerde ve gizemlerde yinelenmesi Roma şairlerini öylesine etkilemiş, esinlendirmiştir ki, Kybele-Attis efsanesini konu edindikleri şiirlerinde tanrıçanın Galli adlı rahiplerine atfla “galliambus” diye coşkun bir vezin de uydururlar. Ama Ana Tanrıça sanat yönünde çığır açmakla kalmaz, Anadolu'nun kapılarını açmıştır, yalnız uygarlık ve kültür merkezi sayılan Anadolu'nun değil, bütün doğu Akdeniz çevresinin. Roma ile Anadolu arasında kültür köprüsü kurulmuştur. Birkaç yıl sonra Romalı komutan Manlius Supylos eteğindeki Magnesia'da (Manisa) Syria kralı III. Antiokhos'u yenip Orta Anadolu'ya ordusuyla ayak basınca Romalıları Pessinus tapınağının rahipleri coşkun sevinç gösterileriyle karşılar. Bundan sonradır ki Roma Bergama Krallığını miras yoluyla elde eder ve Anadolu'ya egemenliğini kurmakla bölgede çığır açıcı bir dönemin başlamasını sağlar. Denebilir ki Romalılara doğunun kapılarını açan Anadolu'nun yerlisi ve simgesi olan Ana Tanrıçadır. Onunla ilişki kurup Batı ile Doğu arasında köprü atmak ve kültürünün yoksun olduğu bir temeli kültür beşiği , Anadolu'da arayıp bulmak Roma'nın siyasal dehasına bir örnektir. Başta Augustus olmak üzere imparatorların hepsi hiç tükenmeyen bir özü gelip Anadolu'dan almışlardır. Eşsiz bir uygarlık ve kültür temeline oturtmayı başardıkları kültürleri böylece hem İtalya'da, hem Anadolu'da geliştikçe geliştirmiştir. Bunun simgesi de

¹⁰³ Roller, 2004, 264.

binlerce yıl öncesi gibi Roma'nın egemenlik çağında da gene aynı tanrıça, hangi adla anılırsa anılsın, Anadolu'nun büyük Ana Tanrıçasıdır¹⁰⁴.

3.2. Gerga ve Gergas

Phryg yazıt ve anıtlarında Ana Tanrıça'nın en çok öne çıkan yönü, onun dağlar, boşluklar ve yabani hayvanlarla olan bağlantısıdır. Anadolu'nun dağlık manzarasının ürkütücü karakteri ve doğal ortamın verdiği kutsallık duygusu, onun tanrısallığının belirlenmesindeki kilit öğeleridir. Kendisine Analık konumunu kazandıran en önemli öğenin, özel ana işlevinden çok, doğal çevreye hükmeden gücü olan bir tanrıça görülür.¹⁰⁵ Ayrıca çam ağacının kutsal sayılması ve Tanrıçayla ilişkilendirildiği yerler bulunmaktadır. Gergakome'nin konumunun dağlık, ıssız ve ürkütücü bir alan üzerinde kurulu olması, burada bol miktarda zeytin ağacı buna karşılık az da olsa çam ağaçlarının olması, bize Ana Tanrıça'nın doğal çevreye hükmetme özelliğini akla getirmektedir.

Ayrıca Phrygler döneminden, taş üzerindeki yazıtların tanrıçanın kültüyle ilgili konulara yönelik olduğu görünmektedir. Bu durum yazıtların hem yerlerinden, hem de içeriklerinden anlaşılabilir. Pek çok yazıt, kült cepheleri, kült nişleri, sunaklar yada tanrıça tapınımlarıyla ilişkili diğer kaya anıtlarının üzerine kazınmıştır. Eski Phryg dilindeki yazıtlardan elde edilen en önemli bilgi, tanrıçanın Phrygce adı olan matar'dır. Bu ad eski Phryg yazıtlarında sık sık görülmektedir. Bu sözcüğün kült cepheleri yada kült nişlerinde mutlaka bulunması, bunun dinsel bir terim olduğunu belirtir.¹⁰⁶ Anlaşıldığı kadarıyla, Phrygce sözcük yalın halde matar, diğer hallerde ise mater- idi; örneğin materey (-e hali), materan (-i hali)¹⁰⁷, sözcüklerin diğer Hint-Avrupa dilleriyle benzeşmesi, matar sözcüğünün "ana" anlamına geldiğini gösteriyor. Bu durumda, Phrygia'ya ait epigrafik kanıtlar Phryg tanrıçasının bir ana tanrıça olduğunu açıkça göstermektedir.¹⁰⁸

¹⁰⁴ Erhat, 1993, 119-203.

¹⁰⁵ Roller, 2004, 24.

¹⁰⁶ Roller, 2004, 65.

¹⁰⁷ Brix, 1979, 41. Bu durum, tanrıçaya Meter, Ana ya da Magna Mater, Büyük Ana olarak seslenen Yunan ve Latin edebiyatının terminolojisine uyuyor.

¹⁰⁸ Roller, 2004, 89.

Phryg metinlerinin altı tanesinde, Matar adı ve bu adla ilgili herhangi bir sıfat kullanılmadan tek başına kullanılır.¹⁰⁹ Üç örnekte ise bu adın arkasından bir sıfat gelmektedir. Bu sıfatlardan biri olan Areyastin, Midas Kenti yakınındaki bir kült cephesinin üzerindeki yazıtta bulunmuştur. Sözcüğün, metinde Materan'ın anlamını tanımlayan, -i halindeki dişil ve tekil bir sıfat olduğu bellidir, ama anlamı bilinmemektedir. İki kez rastlanan ikinci sıfat ise daha ilginçtir. Her iki örnekte de Matar sözcüğünün anlamını tanımlayan yalın haldeki Kubileya veya Kubeleya sıfatları bulunmaktadır.¹¹⁰ Bu sözcük, tanrıçanın Yunanca adı olan Kybele'nin kökeni gibi görünmekle beraber, bu iki yazıttan anlaşıldığı üzere, Kubileya sözcüğü Phrygia'da özel bir ad değil, bir sıfat, büyük olasılıkla tanrısal bir sıfat idi. Tanrıçanın adının zorunlu bir parçası olmadığı bellidir, çünkü Matar sözcüğü başka bir sıfatla birlikte yada sıfatsız kullanılabilirdi. Bununla birlikte, tanrıçanın alışılmış Yunanca ve Latince adları Kubileya sözcüğünden türediğinden, bunun ne anlama geldiğini daha ayrıntılı bir şekilde düşünmek gerekir.¹¹¹

Kybele üzerine fikir yürüttüğünü bildiğimiz ilk antik yazar, bu sorunu eserinde irdeleyen Romalı coğrafyacı Strabo'dur. Strabo, Ana Tanrıça'nın Hellenistik ve Roma çağındaki önemli bir tapım merkezi olan Pessinus kenti hakkında yorum yaparken, Kybele adının Kybelon'dan gelmesi gibi, tanrıçanın Dindymene sıfatının da Dindymos dağından geldiğini söyler. Strabo burada Kybele adının belli bir dağı belirttiğini ima eder, ama bu noktada tutarlı değildir. Çünkü bir başka pasajda Phrygia halkının tanrıçaya İdaia, Dindymene, Sipylene, Pessinuntis, Kybele ve Kybebe'den oluşan, yer adlarından türemiş çeşitli sıfatlarla seslendiğini bildirir.¹¹²

Anadolulu Ana Tanrıça Yunan dünyasına M.Ö. 7.yüzyıl sonu ile 6.yüzyıl arasında gelmiştir. Yunan tarzında betimlenmiş olan adak sunuları, Tanrıça'nın kültürünün iyice yayılmış ve 5.yüzyıl başlarında iyice yerleşmiş olduğunu gösterir.¹¹³ Yunan aleminde tanrıçayı önceki adıyla Meter olarak tanıyoruz. Bu ad tanrıçanın Phrygia'daki kült ünvanı olan Matar'dan (Ana) türetilmiştir. Matar adı, eski Phryg

¹⁰⁹ Brixhe-Lejeune 1984, 46.

¹¹⁰ Brixhe-Lejeune 1984, 42.

¹¹¹ Roller, 2004, 92.

¹¹² Strabon, Geographika, xii, v.

¹¹³ Roller, 2004, 131.

dilinde yazılmış olan ve günümüze ulaşan iki yazıtta büyük bir olasılıkla “dağın” anlamına gelen kubileya sıfatı ile nitelenmiştir. Yunan edebiyatında tanrıça genellikle bu Phrygce sıfattan alınan bir yunan adı olan Kybele adı ile anılmıştır. Ona adanmış yazıtlarda tanrıçaya Meter diye seslenilmiştir. Kült övgülerinde ona Meter yada Meter Kybele diye seslenilmesi, Yunanlıların iki adı da eşit saydıklarını belirtir.¹¹⁴ M.Ö. 5.yüzyıl başında Pindaros tanrıçaya, Tanrıça Kybele Ana diye seslendi.¹¹⁵ Kybele adının Meter ünvanıyla birleştiği bilinen en eski örnek budur ve Kybele'nin Yunan Ana tanrıçası olduğunu göstermektedir. 5. yüzyıl sonlarında artık Kybele adı kullanılmamaktadır, Aristophanes'in Kuşlar adlı eserinde¹¹⁶ ve Euripides'in Bakkhalar'ında¹¹⁷ gördüğümüz Kybele, tanrıçanın asıl adı olmuştur. Kara Yunanistan'da daha sonra yazılan edebi metinlerin çoğunda Ana Tanrıça'nın adı Kybele'dir.

Gerga antik yerleşmesinde özellikle kült alanındaki yapılarda, Merkezi kült yontusunda Ana Tanrıça'nın (Kybele) en eski tapınım yerlerinden olan Komana şehrinde antik kaynaklardan, Ana Tanrıça'nın Şimşek, Topuz ve Çift ağızlı balta ile simgelenen bir savaş ve zafer tanrıçası olduğu anlaşılır. Gergakome'deki Merkezi kült yontusu da her iki elinde birer topuz tutmaktadır. Bu bize bu yontunun Ana Tanrıçanın kendisini göstermesi açısından oldukça önemlidir.

Ayrıca Temenos terasında, kutsal stellerin hemen altında sırt üstü yıkılmış olarak bulunan, kadın yontusu olarak isimlendirilen eserde kalın kalçaları, meme ve karın altının (kasık) üçgen biçiminde belirtilmesi ve en önemlisi de sarkık olarak verilen karın derileri onun doğum yapmış bir kadın olduğunu, Ana tanrıçaya ilişkin olduğunu bize açıkça kanıtlar. Ayrıca bu yontunun arkasında bulunan “ΤΕΡΓΑ” yazısı da bize tanrıçanın ismini vermesi açısından oldukça önemlidir. Gergakome'deki anıtlar, yapılar ve kayalar üzerine yazılan Gergas ve Gerga yazılarının gerek yontular gerekse Tapınak yapısı ve Çeşme yapılarının üzerine

¹¹⁴ Roller, 2004 ,130.

¹¹⁵ Henrichs 1976, 253,54.

¹¹⁶ Aristophanes, Kuşlar 877.

¹¹⁷ Euripides, Bakkhalar 78-79.

yazılması bu ismin kültle ilgili olduğunu bize ispat etmektedir¹¹⁸. Fakat Buradaki Gerga ve Gergas isimleri ile ilgili olarak hangisi ismin yörenin yerel tanrıçasının ismi olduğu konusunda problemler bulunmaktadır. Temenos Terası üzerinde bulunan Kadın Yontusu ile Temenos Terası dışında rastladığımız ve Yontu olarak ele aldığımız eserler üzerindeki Gerga ismi Yontuların üzerinde yazması, bu yontuların kime ait olabileceğini belirtme ihtimalinden dolayı bu kutsal yerleşmedeki Ana Tanrıça'nın adı olabileceği daha mantıklıdır. Bu yazılardaki Gegakome ise ihtimalle Gerga'nın Köyü anlamında olmalıdır. O halde kentte yine birçok kaya üzerinde ve en önemlisi de Tapınak yapısının alınlığında yazan Gergas ismi ne olabilir? Şu an itibarıyla bu Gergas ismiyle ilgili olarak, bu isimde yine kayalar üzerinde Gerga ismiyle aynı işlevde yazılmış olduğu kesindir. Bu konuyla ilgili olarak bu kentte çalışma yapılırsa bu konu daha net bir şekilde aydınlatılabilecektir.

Temenos alanının dışındaki üçüncü yontudan Ana Tanrıçaya ilişkin bir özellik olan, karın altının üçgen biçimindeki hatlara verilmesi ve yontunun cinsel yerlerinin aşınmış şekilde verilmesinden dolayı bu yontuyu da Ana Tanrıça'nın bu yerleşmede ki adını açık açık vermektedir. Burada Ana Tanrıça'nın ismi Gerga olmalıdır. Özellikle yontuların üzerine Gerga isminin yazılı olması bize buradaki tanrıçanın adının Gerga ismini vermesi açısından da önemlidir. Tanrıçanın adının inanıldığı, tapınım gördüğü yere göre değişmesi ve o yörede o yöreye has bir isimle tapınılması aslında en önemli noktadır. Buradaki eserler üzerinde görülen ana tanrıça inancının somut verileri zaten bize o dağlara ve kırlara hükmetme gücü olan Dağların Anası'na, anayurdunda yani yine dağlarda saygı gösterildiğini açıkça kanıtlar.

¹¹⁸ Bu konu ile ilgili olarak bu yazıtın kutsallığı ile ilgili olarak incelediğimiz eserlerde daha geniş bilgiler bulabilirsiniz.

4. GERGA'YI OLUŞTURAN KÜLT'E ANA TANRIÇA IŞIĞINDA GENEL BAKIŞ

İç Karia'daki bu ilginç yerleşmede Gerga'yı oluşturan kültürün kimliği, yapılar ve yontuların ikonografisi bize Meter (Ana Tanrıça) Tapınımını işaret etmektedir.

Roma Döneminde Anadolu'da yoğun bir şekilde Meter Tapınımına ilişkin kanıtlara rastlanır. Meter kültürünün en iyi saptandığı yerler Batı ve Orta Anadolu'dur. Bu kült, Küçük Asya'nın kuzeyinde ve kuzeybatısında, İonia, Aiolis, Mysia ve Bithynia'daki dinsel uygulamaların belirgin bir özelliğidir. Meter aynı zamanda Karia'da, Lydia'da, Phrygia'da ve bu dönemde artık Galatia eyaleti olan eski Prygia merkezinde de güçlüydü.¹¹⁹ Ana Tanrıça kültürünün Roma Çağı öncesi tapım gördüğü birçok kentte, bu tapınım Roma İmparatorluk Çağında da varlığını sürdürmüştür. Örneğin Smyrna da İ.S. ilk iki yüzyıla ait epigrafik malzemede tanrıça önemli yer işgal etmeye devam eder. Burada Meter, sık sık sözleşme ve yeminlerde şahit olarak kullanılan tanrıçadır.¹²⁰ Aelius Aristeides'in Smyrna'nın en güzel yapısı olarak tanımladığı Meter Tapınağı'ndan bugüne pek bir şey kalmamışsa da, bu yapı döneminde muhakkak ki kentte ihtişam katmaktaydı.¹²¹ Tanrıçanın rahibelerinden birini, Thyateira'daki varlıklı ve seçkin bir ailenin üyesi olan ve ömür boyu Smyrnalı Meter'in rahibesi seçilen Ulpia Marcella'yı onurlandıran İ.S. ilk iki yüzyıla ait bir yazıt da, toplumun önemli ailelerinin Meter'le ilişkilerini halka duyurmak istediğini göstererek, Meter kültürünün saygınlığını belirtir.¹²² Yine Roma İmparatorluk Döneminden Anadolu'da Meter tapınımının varlığını gösteren merkezlerden biri de Efes'dedir. Buradaki Meter kültü, Artemis kültürünün yanında gelişmeye devam etmiştir. Meter'i bir genç bir de yaşlı tanrıyla birlikte betimleyen bir dizi kabartma, Panayır Dağı'ndaki Helenistik Meter Tapınağı'nın hala etkin bir kült merkezi olduğunu göstermektedir.¹²³

Bu dönemlerde Meter kültü Bergama'da da gelişme kaydetti. Attalos hanedanı kralları ile sıradan yurttaşların belgeleri, Helenistik çağda tanrıçanın orada büyük ilgi

¹¹⁹ Roller, 2004, 314.

¹²⁰ Petzl, 1990, 744,743.

¹²¹ Strabo 14.1.37; Plinius, NH 14.6.54; Aelius Aristeides, Smyrnaen Orations 15, 232.

¹²² Graillot 1912, 368; Cagnat, 1927, IV, 1254.

gördüğünü kanıtlamıştı. Bu ilgi Roma Çağı'nın ilk iki yüzyılında da sürdü ve Meter'in Bergama'da ki durumu, kültürünün kent tarih öncesi efsaneleriyle örüldüğü bir noktaya ulaşıldı. Bergamalılar İ.S. 2. yüzyılda, büyük olasılıkla Marcus Aurelius'un saltanatı sırasındaki bir veba salgınında yardım istemek için başvurdukları Klaros'daki Apollon bilicisinin sözleri bunu doğruluyor.¹²⁴ Bergama yurttaşlarına, kentlerini hastalıktan arındırmak için Zeus, Dionysos, Athena ve Asklepios onuruna dört ayin korusu kurlmaları söylenmişti. Bergama akropolisinin en yüksek noktası Zeus'un doğum yeri olduğu için, Zeus'u doğuran tanrıça olarak Meter'de onurlandırılacaktı.¹²⁵ Bu metin de ilk kez anılmasına karşın kuşkusuz bu öykü o zamanlar yeni değildi, hatta belki de kentin kuruluş döneminde geliştirilmişti. Öykü, burada Zeus'un annesi Rhea ile özdeşleştirilen yunan Meter'i ile, dağların anası olarak Bergama'daki dağın doruğuna yerleştirilen Anadolu Ana Tanrıçası'nın kültürünün kaynaştığını yansıtıyor. Hiçbir zaman kentin en önemli tanrılarında biri olamayan Meter'in, büyük tanrıların kültürlerinde, özellikle Zeus kültüründe ne kadar etkili olduğunu gösteren ilginç bir örnektir bu.¹²⁶

Bu örneklerde de görüldüğü gibi Meter tapınımı'nda İ.S. ilk iki yüzyılda bir artış ve yaygınlaşma görülmüştür. Bu doğrultuda Anadolu'da pek çok yerde bu kült tekrar ortaya çıkmış ve saygınlık görmüş ve Tanrıçaya çok çeşitli sıfatlarla seslenilmiştir. Dağların Anası, bu dönemde hala kullanılan genel bir terim olmakla birlikte, Tanrıça'ya tapınanlar O'nun kendi bölgeleriyle olan bağlantısını vurgulamak amacıyla, Tanrıça'nın adını belli bir yere bağlama çabalarını sıklaştırmışlardı. Bunun sonucunda tanrıçanın Anadolu'daki yer adlarından türeyen ve her zaman çok sayıda olan sıfatlarının M.S. ilk iki yüzyıl sırasında mantar gibi çoğalmasıyla, her küçük kasaba ve köyün Meter'e kendine özgü bir biçimde seslendiği bir duruma ulaşıldı. Phrygia'da çeşit çeşit sıfatlar kullanıldığı bilinmektedir. Meter Salsaoudene¹²⁷, Meter Tazene¹²⁸, Meter Pontanene ve Meter

¹²³ Keil, 1915, 74-75, res.47, Meter'i bir yaşlı birde genç tanrıyla birlikte betimleyen bir levha takmış olan bir archigallus'u gösteriyor; Keil, 1926, 256-61.

¹²⁴ Roller, 2004, 316.

¹²⁵ Bu efsane bilicinin sözlerinin barındıran bir yazıtta kayıtlıdır. CIG 3538= Frankel 1890-95,239 lev. 324,17-18. dizeler. Ayrıca bkz. Ohlemutz 1940,181.

¹²⁶ Arrianos, Bithyniaka, FGrHist. 156, 22.

¹²⁷ Cagnat, 1927, 755, Phrygia'da bugünkü kabalar yakınlarında.

Malene sıfatlarından son ikisi Midas kenti yakınındaki kasabalardandır.¹²⁹ Aizanoi yakınındaki küçük bir kasabada Meter Kikle'a rastlanmıştır.¹³⁰ Önemli bir sıfat ise, Midas kentinin kuzeyindeki kırsal bir alanda bulunan M.S. 2. yüzyıla ait bir adak sunağı üzerinde görülür. Bu sunak Meter Kybele'ye adanmıştır.¹³¹ Bu bize Prg dilindeki Kubileya sıfatını ve "Kybele"nin Anadolu'da tanrıçanın adı değil, yalnızca bir sıfat olduğunu göstermektedir. Özellikle bu yüzyıllarda Tanrıça'ya çok çeşitli adlarla seslenilmesi bizi, Gerga isminin de bunlardan biri olabileceğine doğru götürmektedir. Anadolu da Roma Dönemi'nde Meter'in bu tür sıfatlarının iyice çoğalması, bize kültün iyice yayılmış olduğunu göstermektedir.

Meter kültürünün yayılım alanının çokluğu ona adanmış olan çok sayıda heykelcik, sunak ve yazıtlı levhadan oluşan kanıtlardan da bellidir. Tanrıçayı tahtında otururken, elinde phialesi ve tefi, yanında aslanlarıyla betimleyen küçük heykelcik yada kabartmalar, standart meter adağı olma özelliklerini sürdürmüşlerdir. Özellikle M.S.1 yüzyıla kadar bu model çok yaygın olarak görülmektedir.

Gerga'daki Merkezi kült yontusunun kaidesindeki aslan başı kabartmaları, boğa başı kabartması, yanındaki aslan pençeleri ve elinde tuttuğu topuzlar Meter'in atributlarındandır. Ayrıca kadın yontusu olarak ele aldığımız eserde ki fizyonomik özellikler de bizi Ana Tanrıça'ya götürmektedir.

Stellerle ilgili olarak da, Meter'e adanmış küçük sunaklar ve steller, M.S. ilk iki yüzyılda bollaşan bir başka malzeme sınıfını oluşturmaktadırlar. Meter'e sunulan bu stellerin üzerinde kişilerin bir adağı yerine getirmek amacıyla Meter'e bunları sunduğu kaydedilmiştir.¹³² Gerga da bu stellerden bulunmaktadır. Fakat buradakilerin üzerinde herhangi bir yazıt bulunmamaktadır. Yalnızca kutsal steller olarak ele aldığımız eserlerin üzerine bölünmüş heceler halinde Gergas ismi yazmaktadır ki bu bize kentin Ana Tanrıça'nın yerel ismiyle kurulmuş kutsal bir yer olabileceğini akla getirmektedir.

¹²⁸ Cagnat, 1927, 1371.

¹²⁹ Haspels, 1971, 199-200

¹³⁰ Cagnat., 1927, 604.

¹³¹ Drew-Bear, 1978, No 9= MAMAV V: No 213.

¹³² Roller, 2004, 132.

Ayrıca Ana Tanrıça'nın adı olarak bilinen Kybele adının, tanrıçanın adı değil sıfatlarından biri olduğunun kesinlik kazanması buradaki yapılar, yontular, kayalar ve steller üzerinde karşılaşılan Gerga ve Gergas isimlerinin de tanrıçanın bu kutsal yerleşmedeki isimleri olabileceğini akla getirmektedir.

Kentte en önemli sorun olarak karşımıza çıkan doğal kayalar ve onların üzerlerindeki yazıtlar bizi Anadolu'da Ana Tanrıça tapınımına götürmektedir. Bilindiği üzere İ.Ö. 204 yılında kutsal kent Pessinus'tan Roma'ya taşınan ve Livius'a göre "Yerlilerin, bu tanrıların Anası'dır dediği" göktaşının en ünlü Ana Tanrıça resmi olarak saygı görüşü buna en güzel kanıttır. Çünkü Tanrıça burada bir "yassı put" biçiminde bile olmadığını onun şekilsiz bir taş olduğunu belirtir.¹³³ Işık, Livius'un bu taş için, tam şekilsiz olmadığını, Romalıların müstehcen bulduğu "kadın organının dışı" görüntüsünde utandırdığından bahseder. Buradan da anlaşılıyor ki Livius'un da dediği gibi Ana Tanrıça olarak tapınım gören taş, tam şekilli bir kaya değildir. Gergakome'deki kayalar üzerine yazılmış olan yazıtlar ve bazılarında açılmış olan oyuklar bize Tanrıça'yı kayanın özünde arama düşüncesine götürmektedir. Kayanın kutsallaştırılması ve bu doğrultuda kayanın Tanrıça'nın ta kendisi olarak görülmesi düşüncesi aslında, F.Işık'ın da dediği gibi Anadolu'da yeni uygulanan bir durum değildir.¹³⁴ Bu uygulamaya Anadolu'da sık sık rastlanmaktadır. Örneğin başlangıçtan beri kayalıkların kutsallaştırılması ile ilgili olarak Boğazköy Yazılıkaya'sı Hitit öncesinden IV. Tuthaliya Dönemi'nde yapılan 66 tanrı ve tanrıça kabartmaları yapılmadan önce de bir tapınaktı. Sonraları resimlerle somutlaştırılan tanrısallık, Hatti ve Eski Hitit geleneğinde de doğal kayada, soyut olarak algılanırdı.¹³⁵ Buraya yakın olan İç Karia'daki antik Labraunda kutsal yerleşmesinde de bu tür kayaların kutsallaştırılması ile ilgili uygulamalar bulunmaktadır.¹³⁶ Yine başka bir örnek Kaunos'dan da verilebilir. Burada Karataş¹³⁷ olarak adlandırılan bir taş bulunmaktadır. Işık bu kaya için Tanrının oraya ilk gelenlerin ve kente Khibide diyenlerin tapındığı, koca bir taş kütesinin sanki hiç işlenmemiş biçimsizliğinde

¹³³ Işık, 1999, 24.

¹³⁴ Bkz. Işık, 1999, 22. Bu konu ile ilgili olarak Işık, antik çağ'ın derinliklerinden beri verdiği örneklerle Ana Tanrıça'nın Anadolu'daki inanış biçimlerini ve buradan yayılışını anlatmaktadır.

¹³⁵ Işık, 1999, 25.

¹³⁶ Bu konu ile ilgili olarak bkz. Söğüt-Şimşek-Baldran, 2002, 24.

algılanmıştır, der. Ayrıca Fahri Işık yine “Leto’nun Hitit ülkesinde Kubaba, Frig ülkesinde Kybele olarak yurtlanan Ana Tanrıça’nın Likya’daki adıdır; Başka bir zamanda, başka bir halka mal olmuşluğunun bir kanıtı.” der¹³⁸. Hatta Karia’daki Afrodisias kentinde de, kente adını veren Tanrıça Afrodite’nin kökünde nereli olduğuna ilişkin olarak burada kazılar yapan Kenan Erim de, “Kültün Anadolu’daki çoğu benzerleri gibi olasılıkla tarih öncesi çağlara dek inen yaygın bir geleneğin ürünü, höyükte kazıyla ortaya çıkarılan yassı putlar, Tanrıça’nın gelecekte dönüşeceği Afrodite kimliğinin ilk görüntüleridir.” der. Bu soyut resim, burada yöre insanının tarımcı kimliğiyle çizilmiştir. Cilalı Taş Çağ’la birlikte Anadolu’da yaygınlaşan üretkenlik tanrıçasından, Doğa Ana’dan biri Karia geleneğinde oralardan aşılana Ana Tanrıça olarak biçimlenmiştir.¹³⁹ Bu konuda Nilsson, “Helen Afroditesi’nin biçimlenişinde bir başka doğulu tanrıça, Anadolu’nun Büyük Ana’sı da paydaştı.” der.¹⁴⁰ Afrodisias’ta hem kült yontusu resmi, hem de tapınma dair bilinenler “O’nun Fleischer’in tabiriyle Anadolu Bacıları’ndan biridir.”¹⁴¹

Görüldüğü gibi Ana Tanrıça inaniş şekillerinin biçimlenişi bakımından Anadolu’da Antik Çağ’ın derinliklerinden beri hep aynı şekilde tapınım görmüş, benzer özelliklerde resmedilmiştir. Değişen sadece Tanrıça’nın adı olmuştur. O’nun doğaya hükmetme gücü hep aynı kalmıştır. Anadolu’da Kubaba, Kybele, Leto, Artemis, Afrodite vb. tanrıçaların temelinde en erken inaniş şekillerinde yine Doğa Ana vardır.

Anadolu’daki Ana Tanrıça Tapınımı Gergakome’deki bu dağlık alanda farklı bir adla çağların derinliklerinden Roma döneminde yeniden şekillenmiştir. Gergakome’deki kalıntılar, Ana Tanrıça inancının şekillenmesinde Anadolu’da bugüne kadar tapınım gördüğü bütün medeniyetlerdeki inaniş şekilleri ve Ana Tanrıça’nın ifade edilişi sanki bir aşamada burada Roma Döneminde yeniden şekillendirilmiştir. Gerga’da adının kayalara yazılışı, yontulara yazılışı, Tapınağın alınlığına yazılışı burada ki Ana Tanrıça’nın pek çok isminden biridir. Gergakome

¹³⁷ Diler, 1995, 25.

¹³⁸ Bu konuyla ilgili olarak bkz., Işık, 1999, 24.

¹³⁹ Erim, 1986, 22.

¹⁴⁰ Nilsson, 1992, 522.

¹⁴¹ Işık, 1999, 54.

kutsal alanı Ana Tanrıça adına kurulmuş, O'nun bir açık hava tapınağıdır. Pessinus'taki Ana Tanrıça'yı ifade eden meteor taşının Roma'ya getirilmesinden sonra, Roma'da Ana Tanrıça kültü önem kazanmış ve bu doğrultuda tapınımı yaygınlık kazanmış olmalıdır.

Gergakome'nin konumu itibarıyla İç Karia'dan Kıyı Karia'ya geçilen yol güzergahlarına yakın bir yerde yerleşik olması ve yakınlarında Roma Dönemi'nde ihtişamlı dönemlerini yaşayan, Alabanda, Alinda, Hyllarima, Stratonikeia, Labranda vb. gibi önemli antik yerleşmelere yakın mesafede bulunmasından dolayı, bu alan üzerinde Ana Tanrıça'nın açık hava tapınağının kurulması düşüncesi mantıklıdır. Buradaki yontular ve yapıların Roma Dönemine tarihlenmesi, eserlerin aynı dönem içinde yapılmış olması olasıdır. Çünkü bilindiği üzere Pessinus'daki meteor taşının Roma'ya taşınmasından sonra bu kültürün Roma'da saygınlığı artmıştır. Ana Tanrıça Roma İmparatorluğu zamanında oldukça geç bir döneme kadar varlığını sürdürmüştür.

Bu doğrultuda yaygınlık kazanan bu kültürün Batı Anadolu'daki bu yerleşmede, Roma Egemenliğindeki İç Karia'da tapınım görmesi de oldukça mümkündür.

5. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Çalışmamıza ad olan, Gerga antik yerleşmesindeki eserleri Ana Tanrıça ışığı altında değerlendirdiğimizde, buradaki yerleşmenin bir kutsal merkez olduğunu ve bu kutsal merkezde Temenos Terası olarak ele aldığımız üzerinde eserlerin yoğun olarak bulunduğu bölümün öne çıkarıldığını fakat bu alan dışında da Ana Tanrıça'ya dair izlerin, yerleşmenin sınırlandırıldığı yaklaşık 2 km² alanda da görülebilmekte olduğunu farkettilik.

Başlangıçta burada bir Ana Tanrıça kültü olabileceğini düşünmemizi sağlayan eser Merkezi Kült Yontusu olarak ele aldığımız eserdir. Bu yontunun oturtulduğu podyumlar üzerinde bulunan aslan başı kabartmaları ve boğa başı kabartmaları Ana Tanrıça kültüne ilişkin malzemelerdir. Ayrıca bu eserde öne çıkarılan önemli unsurlardan biri de yontunun alt tarafında bir bank şeklinde bulunan kaidenin hem doğu hem de batı yönünde bulunan aslan pençesine ilişkin olabileceği düşünülen süslemelerdir. Bu yontuda gerek aslan başı ve aslan pençesi şeklindeki süslemeler, gerekse boğa başı kabartması bizi Anadolu Ana Tanrıçası'na götürmektedir. Kutsal alandaki bu yontu olasılıkla dönemi içerisinde alandaki en büyük eserdir. Dağların Anası, ıssız ve ürkütücü yerlerin tanrıçası olan Ana Tanrıça'ya bu ürkütücü ve ıssız yerde tapınım yapılması büyük olasılıktır. Arka tarafı yontulmamış olan ve yüksek kabartma şeklinde yapılan bu eser dönem itibarıyla arkaik tarzda gibi gözükse de yontuyu yerleştirmek için açılan oyuk da rastlanan açık renkli harç onun daha geç devirlerde yapıldığını ortaya koyar. Olasılıkla bu eser de kutsal alandaki diğer yapılar ve yontularla çağdaş olmalıdır.

Çeşme Yapıları olarak ele aldığımız yapılardan şu an itibarıyla zarar görmemiş olanının anteleri üzerindeki aslan başı kabartmaları yine Ana Tanrıça'ya ilişkindir. Bu yapının su ile ilgili bir işlevi olduğu kesindir. Bu yapıyı Roma'daki Magna Mater Tapınağının basamaklarından inildiğinde açık meydana bulunan su düzeneği ile karşılaştırdığımızda aynı işlevi olabileceğini düşünmekteyiz. Bunlar Tanrıça heykellerinin yıkandığı Lavatio denilen bu törenlere ilişkin olabileceği kanısındayız. Bu yapıların Temenos Terası üzerinde bulunan kütle ilgili yapılara yakınlığı ve bu Çeşme olarak nitelendirdiğimiz yapının anteleri üzerinde bulunan aslanbaşı

kabartmaları ve bu yapının gerek üst örtüsünde gerekse diğer yerlere de yazan Gerga yazısı aynı yazının kentte bulunan iki yontu üzerinde de kullanılması Gerga isminin yerel tanrıçanın adı olabileceğini bu yapının da büyük olasılıkla bu külte hizmet veren bir düşüncenin ürünü olarak tasarlanmış olabileceğini düşündürmektedir.

Gergakome Temenos Terası'nın üzerinde tüm alana hakim bir noktaya inşa edilmiş olan, Tapınak olarak ele aldığımız yapı, görünümü itibarıyla Phrygler de Ana Tanrıça Kybele'nin tapınıldığı Kaya Tapınakları olarak adlandırılan ve kaya cephelerinin işlenmesi ile tapınağa dönüştürülmüş yapıların evleşmiş halidir. Bilindiği üzere Phrygler'de de yapı ve yontuların tek cephelerinin işlenmiş olması, aynı şekilde Gergakome eserlerinin de tek cephelerinin işlenerek öne çıkartılmış olması da bizdeki bu düşüncüyü pekiştiriyor. Bu Phryg kaya tapınaklarında esas olan soyut düşünce, Tanrıça'nın kayanın özünde olarak düşünülmesi ve bu şekilde somutlaştırılmasıdır. Bu Ana Tanrıça'ya ilişkin gerek Phryg gerekse Urartu kaya tapınaklarının bazılarında ortada açılan niş içerisine Ana Tanrıça Kybele'nin figürünü yerleştirilmektedir. Aynı düşüncenin bir uzantısı olarak ele aldığımız bu yapıdaki ön cephe, Tapınağın içinde ayrı olarak ele alınıp inşa edilmiş olan niş ve yapının girişinin önünde bulunan dikme taşlar da bu tezimizi ispatlar niteliktedir. Tapınağın içinde dışarı doğru çıkıntılı olarak yapılan niş içinde büyük olasılıkla bir zamanlar bir yontu bulunmaktaydı. Bu da yine aynı düşüncenin bir sonucudur. Yapı bu doğrultuda aynı düşüncenin ifade edilmesinin başka bir yerde, farklı bir devirde, farklı bir isimle tapınım görmüş olduğunu göstermesi açısından önemlidir. Tapınağın alınlığı üzerindeki yazılar buradaki Tanrıça'nın ismi olmalıdır. Yapıda çatı kirişleri arasında birkaç yerde görülen çok açık renkli harç ve "ΤΕΡΓΑΣ" yazısındaki harflerin biçimlerinden yola çıkılarak bu yapı İ.S. 2-3. yüzyıla tarihlendirilmelidir.

Gergakome'de bulunan piramidal şekilli birbirinin aksında dikilmiş olan steller ve bu stellerden güney tarafta bulunan stelin yanında bulunan, büyük ihtimalle burada bir adama ile ilgili olarak konumlandırılmış olan işlik ve bir zamanlar onların arasında dikili duran yontu ile oluşturulmuş, birbirleriyle ilişkili bir platform olan alanın kutsal bir amaca yönelik düzenlenmiş olduğu kanısındayız. Ana Tanrıça kültünde, Ana Tanrıça'ya adama için dikilmiş stellerin örnekleri Anadolu'da İ.S. ilk

iki yüzyılda da görülebilmektedir. Bunların bazılarının üzerinde hangi amaca yönelik dikildikleri de yazılmıştır. Özellikle Ana Tanrıça'dan istekler, kişilerin sağlık ve güvenliği ile ilgili olan dilekler ile bir günahın kefareti için Meter'e adak yapan kişiler olduğunu bunlar üzerinde yazılmış yazıtlardan öğrenebilmekteyiz. İ.S. 100-200 yıllarına ait olan bu yazıtlar Pessinus, Bihynia'daki Hadrianoi ve Kzikos gibi kentlerden bulunmuş ve yayınlanmıştır. Bu doğrultuda Ana Tanrıça'ya stel dikme geleneği Anadolu'da bu dönemde de uygulanmıştır. Yine Anadolu'da bazı adak yazıtlarında sadece tapınım yapılan tanrı veya tanrıçanın adının yazılı olduğu örneklerde bulunmaktadır. İ.S. 3. yüzyıla ait olduğunu düşündüğümüz Gergakome kutsal yerleşmesinde bu tür uygulamaların olması da olasıdır. Yalnız Gergakome'deki steller üzerinde bir adama yazıtı bulunmamakta fakat bölünmüş harflerle "ΓΕΡΓΑΣ" yazısı yazmaktadır ki biz bu uygulamayı tanrıça'nın isminin bu steller üzerine yazılması ve sadece Tanrıça'nın isminin yazılarak adamanın bu şekilde uygulanmış olabileceğini düşünmekteyiz. Bu "ΓΕΡΓΑΣ" yazısının tarihi ile ilgili olarak da aşağıda gerekli açıklamalar yapılmıştır. Yine bu platformun bir parçası olarak düşündüğümüz güney taraftaki stel'in hemen yan tarafında bulunan İşlik döşeminin bu stel alanının sunum yapılan bir bölümü olabileceğini düşünmekteyiz. Bu stellerin arasında bugün itibarıyla yuvası görülebilen kendisi de 3 m kadar alt tarafta sırt üstü devrilmiş vaziyette bulunan yontu olasılıkla bir zamanlar bu platformun en önemli parçalarından biri idi. Bu Yontu baş ve baldırı kırık bir torso halindedir. Eser görünümü itibarıyla fizyonomik olarak, kalın kalçaları ve hafif şişkin olarak verilen özelliklerinden dolayı bir kadını andırmaktadır. Eser'in sol kolu göğüslerinin üzerinde durmaktadır. Bu yontu da görünüm itibarıyla arkaik devir özelliklerini yansıtsa da eserin bombeli olarak işlenmiş arka yüzündeki yazıt devir olarak aşağıda açıkladığımız yazılarla çağdaştır. Şu halde bu yontu da diğer yazıtlar gibi İ.S. 2-3. yüzyıla ait olmalıdır.

Ayrıca yine Temenos Terası'nın dışında yer alan diğer bir stel yuvasının hemen yanında yuvasından çıkmış ve yıkılmış bir durumda bulunmaktadır. Bu uygulama obelisk şeklinde yuvarlak formda yukarı doğru incelik tarzda yapılmıştır. Bugün itibarıyla yerinden yıkılmış fakat bir zamanlar dikili durduğu oyuğun hemen yanında

görülebildiği bu obelisk olasılıkla Ana Tanrıça'yı ifade etmek amacıyla dikilmiş olmalıdır.

Gergakome'de kent alanında Temenos Terası olarak adlandırdığımız kutsal alanın dışında başlangıçta daha çok sivil mimariye ait kalıntılar bulabileceğimizi düşünerek yaptığımız çalışmalarda, Sivil mimariye yönelik Gergakome tarım terasları ve yapı kalıntıları olabileceğini düşündüğümüz kalıntılara rastladık. Gergakome kenti, tarım teraslarının nitelikli yapısı ve yoğunluğuyla da ilgi çekicidir. Kentin kuzeybatı ve güney yamaçlarında odaklaşan kalıntıların tümünde homojen bir yapı görülür. Altta çoğu zaman ana kaya üzerine oturtulmuş duvarlarda uzunlukları yer yer 2 m. den fazla yükseklikleri ise 1.00-1.50 m ye ulaşan iri taş bloklar kullanılmıştır; taş aralarında harç görülmez. Teras duvarları gerek taşların boyutları gerekse yapı tekniği yönünden kentin sur duvarları ve payandalarla desteklenmiş şekilde yapılmıştır. Kuzeybatı ve güneybatı teras duvarları bazı yerlerde 50-70 m uzunluğunca izlenebilen teraslar arazinin konumuna uygun olarak basamaklı teras özelliğinde inşa edilmişlerdir. Bu basamaklı Gergakome tarım terasları, altta daha iri bloklar kullanılmasına karşın, duvarların üst kısımlarında ise daha küçük moloz taşların üst üste rastgele konulmasıyla oluşturulmuştur.

Gergakome, kutsal alanında yaklaşık 2 km. uzakta, kuzey batı tarafta bir çok yıkık yapı grubu bulunmaktadır. Burada görülmekte olan dört adet dikili dörtgen şekilli taşlar büyük olasılıkla kapı payandası idiler. Burası oturmaya ayrılmış özel evlerin bulunduğu yapı toplulukları olabileceğini düşünmekteyiz. Bu yapıların bugün itibarıyla yalnızca kapı payandaları ve mimariye ait değişik yapı kalıntıları yüzeyde görülebilmektedir. Bunlara karşın kapı payandaları olabileceğini düşündüğümüz taşlar olasılıkla in situ malzemeler olarak görülebilmektedirler.

Gergakome'de bulunan üzerinde yazılar bulunan kaya anıtları Gerga Ana Tanrıçası'nın tapınıldığı ve kayanın Ana Tanrıça'nın kendisi şeklinde ifade edildiği anıtlardır. Bunun en güzel kanıtı, Gergakome'deki "Yazılı Kaya 4" olarak ele alıp incelediğimiz kaya anıtıdır. Bu kaya üzerindeki nişler, şapel şeklinde oyulmuş olarak yapılmış ve bu en kutsal yer olarak düzenlenmiş olduğunu düşündüğümüz şapel'in içerisine yazılmış olan "ΓΕΡΓΑΣ" yazısı burada tapınılan tanrıçanın ismini vermesi

açısından önemlidir. Anadolu’da Ana Tanrıça kültünün inanış şekli ve bu kültün ifade edilişi aslında hep aynıdır. Değişen sadece Ana Tanrıça’nın ismidir. Ana Tanrıça bir aslanla, biçimsiz bir kütlede, boş bir kaya mihrabında, kaya tahtı şeklinde ifade edilmiştir. Ana Tanrıça’nın ana yurdu hep ıssız ve dağlık alanlardır. Bu doğrultuda ana Tanrıça’ya Dağların Anası şeklinde de tapınılmıştır. Bu kült’ün bir uzantısı olarak Gergakome ıssız ve dağlık alanında da Ana Tanrıça Gergas veya Gerga adı ile tapınım görmüş olmalıdır. Gergakome’deki bu kayalar, Anadolu’da tarih öncesi çağlardan beri var olan ve inanış şekli değişmeyen, hep aynı tarzda ifade edilen Anadolu’nun Ana Tanrıçasına gider. Burada Tanrıça’nın adı değişmiştir. Özde ifade şekli hep aynıdır. Anadolu insanı Ana Tanrıça’yı Neolitik devirden itibaren kaya şeklinde tasvir etmiş, kaya’yı Tanrıça’nın kendisi olarak görmüştür. Bilindiği gibi Anadolu’da Ana Tanrıça Kybele’dir. Kybele’ye tapınımıyla ilgili olarak Anadolu’nun çeşitli yerlerinde Gergakome’dekine benzer özellikler karşımıza çıkmaktadır. Eğer kayalar üzerindeki “Gerga ve Gergas” yazıları Ana Tanrıça kültü ile ilgili ise Gergakome yani Gerga köyü ne oluyordu? Bilindiği gibi Kome Yunanca köy, yer anlamına gelmektedir. Gergakome’de bu tanrıçanın köyü, tapınım merkezi anlamında olmalıdır.

Gergakome’deki yapı ve yontulardaki ilkelik onların ilk bakışta Arkaik çağ eserleri olabileceğini düşündürse de, bu eserlerin Roma döneminden hatta İ.S. 3. Yüzyılda yapılmış olabilecekleri daha mantıklıdır. Gergakome kutsal alanının tarihlendirilmesi için eserleri gözden geçirdiğimizde şu an itibarıyla yüzeyde görülebilen kalıntılardan hareket edersek bu kalıntıların değişik dönemlerde değil aynı dönem içinde yapılmış olabileceği fikri daha mantıklıdır. Bu durumda Kutsal yerleşmedeki yontular, yapılar, steller ve kentte değişik yerlerde bulunan kayalar üzerindeki yazılar aynı dönemdedir. Bu dönemin belirlenmesinde arkaik devri işaret eden araştırmacılar büyük olasılıkla yanılıyorlar çünkü Merkezi Kült Yontusu olarak ele aldığımız yontunun anakayaya bağlandığı yerde açık renkli bir harç, yine bu yontuda banketlerin birinin üzerinde bulunan boğa başı arkaik devirden olamazlar. Kutsal Yerleşmede kalıntılardaki birbirine uygun yapı biçimleri ve onların birkaç dönemde yapıldığını gösteren hiçbir iz bulunmaması önemlidir. Kutsal alanda bugün

itibarıyla yüzeyde görülebilen yapılar ve yontuların arasındaki mimari benzerlikler bize, kutsal merkez olarak tanımlayabileceğimiz merkezin, bir aşamada kurulmuş olduğunu düşündürmektedir.

Ayrıca yerleşmede 2 km² lik alanda değişik yerlerde bulunan kayalar üzerinde görülen yazılardaki harflerin biçimlerinden yola çıkılarak daha sağlıklı bir tarihlendirme yapılabileceğini düşünmekteyiz. Bu yazılardan yola çıkılarak, bu yerleşme İ.S. 3. yüzyıla tarihlenmelidir. Özellikle “A” harfinin orta çizgisinin kırık olarak çizilmesi İ.S. 3.Yüzyıldan itibaren başlamıştır. Ayrıca (M,Σ) harfleri bu şekillerine İ.S. 2. Yüzyıldan itibaren ulaşmışlardır. Omega “III” harfi de yine M.S. 3.Yüzyıldan itibaren yaygınlaşmaya başlayan şekli ile burada kullanılmıştır. Yine Gergakome olarak okunan “ΓΕΡΓΑΚΙΙΙΜΗ” yazısındaki harflerin kullanım biçimleri ve Tapınağın üzerindeki Gergas “ΓΕΡΓΑΣ” yazısı bizi dönem olarak İ.S. 3. Yüzyıla götürmektedir.

Gergakome Ana Tanrıça tapınımasının böylesine ıssız ve ürkütücü bir alanda kurulmuş olması Ana Tanrıça kült alanlarının, diğer kült alanlarının kent merkezlerinde kurulmasının aksine, kentten uzak kırsal alanlarda kurulması Ana Tanrıça tapınımasının en çok Dağların Anası kültürünün bir uzantısı olarak, ifade edilmesinin bir sonucu olmalıdır.

Anadolu’da Ana Tanrıça kültürünün yaygınlığının Roma Döneminde arttığı görülmektedir. Özellikle Batı ve Orta Anadolu’da bu kültürün tapınıldığı yerlere rastlanmaktadır.

Saygı uyandıran eski bir kutsal alanı yeniden kurmak amaçlanmış olmalıdır. Eski kültürlerin bir şekil, yeniden doğuşunu Hadrian döneminden başlayarak arkeolojik bakımdan gözlenebilmektedir. Ephesos Artemisi heykel kopyasının ve benzer çok eski kült heykellerin, ancak Hadrian dönemine rastlaması buna işarettir. Yine Hadrian ve sonrası döneminde, Ephesos Artemisi’ne çok benzeyen eski kült heykellerinin Güneybatı Anadolu sikkelerinde sıkça görülmesi de sayılabilir.

Bu dönemde, Alabanda gibi dönemin en önemli kentlerinden olan bir kent yakının da kurulması olasılıkla bu yerleşmenin Alabanda’ya bağlı olarak kurulmuş ve

gelişmiş bir kutsal alan olabileceği ve Ana Tanrıça kültünün, saygı uyandıran eski bir kült olarak yeniden popülerlik kazanması olasıdır.

Aslında İç Karia'daki bu yerleşme Anadolu bir anlayışın ürünü olan Ana Tanrıça dini, Gergas ve Gerga adı ile tapımın görmüş ve Anadolu geleneğini burada sürdürmüş olmalıdır.

Buna rağmen Gerga'daki anıtları antik çağ derinliklerinden kalma eserler olarak görmemek gerek. Tutuculuk, böylesine küçük ve ıssız bir yerde etsini kolaylıkla gösterebilirdi; gerçekte Roma döneminden kalma yapılarda, belki de bu nedenle Klasik Yunan sanatının bile izlerini göremiyoruz. Gerga çevresindeki kayalarda ve yerleşim alanındaki yapılarda okunan yazıların hepsi Roma Dönemine ilişkindir.

Kayalar üzerinde okunan Gergakome yazısı ise Ana Tanrıça Gerga'nın köyü, onun kült merkezi anlamında olmalıdır.

Gerga'nın gizemleri konusunda, kuşkusuz herkesin kendine göre bir açıklaması olacaktır; ancak kesin olan bir şey varsa, o da Gerga'yı görmeye gelenin düş kırıklığını uğramayacağıdır.

HARİTA ve ÇİZİMLERİN LİSTESİ

HARİTALAR

1. Karia Bölgesi Antik Yerleşmeleri
2. Gerga Yerleşmesinin Bulunduğu Alanın Topografik Haritası
3. Gergakome Kutsal Alan Planı

ÇİZİMLER

1. Gerga Tapınağının İç Mekan Çizimi
2. Tapınağın Batıdan Görünümü
3. Cousin'in Gördüğü Şekli İle Merkezi Kült Yontusu
4. Merkezi Kült Yontusunun Podyumu
5. Merkezi Kült Yontusunun Kesiti
6. Merkezi Kült Yontusu Restitüsyonu
7. Merkezi Kült Yontusundaki Aslan Pençesi Şeklindeki Taban
8. Temenos Terası Dışındaki Obelisk

RESİMLERİN LİSTESİ

1. Gergakome Yol Güzergahındaki Antik İnce Kemer Köprüsü
2. Gergakome Temenos Alanının Görünümü
3. Tapınak Cepheden Görünüm
4. Tapınağın İçindeki Çıkıntılı Alan, Niş
5. Tapınağın duvarları, Batıdan Görünüm
6. Tapınağın Giriş Kısmı
7. Tapınağın Üçgen Şekilli Alınlığı
8. Tapınağın Çatısının İç Görünümü
9. Tapınağın Çatısından Detay
10. Tapınağın Arka Tarafındaki Niş'in Üst Örtüsü
11. Tapınağın Önündeki Dikili Taşlar
12. Tapınağın Alınlığındaki Harflerin Stilleri
13. Merkezi Kült Yontusu
14. Merkezi Kült Yontusunun Eski Bir Resmi
15. Merkezi Kült Yontusunun Doğusundaki Aslan Pençesi
16. Merkezi Kült Yontusunun Batısındaki Aslan Pençesi
17. Merkezi Kült Yontusunun Alt Podyumundaki Aslan Başlı Kabartması
18. Aslan Başlı Kabartmasından Detay
19. Merkezi Kült Yontusunun Podyumundaki Bağa Başlı Kabartması
20. Merkezi Kült Yontusunun Göğsü Üzerindeki Dübel Delikleri
21. Çeşme Yapısı
22. Çeşme Yapısının Üst Örtüsü
23. Çeşme Yapısının İç Tarafındaki Nişler ve Aslan Başlı Kabartmaları
24. Çeşme Yapısının Çatı Bloğunun Üzerindeki Yazı
25. Piramidal Stelin Yanında Bulunan İşlik Döşemi
26. İşlik Döşeminden Detay
27. İşlik Döşeminin Uzun Kenarlarındaki Açıklıklar
28. İşlik Döşeminin Alt Yapısı

29. İşlik Döşeminin Akıtma Kanalından Detay
30. Kutsal Steller
31. Kutsal Steller Alanı ve İşlik döşemi
32. Stellerin Üzerindeki Yazıt
33. Kutsal Stellerin Arasındaki Yontu Yuvası
34. Temenos Alanı Dışındaki Diğer Stel (Obelisk)
35. Obelisk'in Hemen Yanındaki Yuvası
36. Kadın Yontusu
37. Kadın Yontusu Detay
38. Kadın Yontusu Detay
39. Torso'nun Bugünkü Durumu
40. Gerga Temenos Terasından Genel Görünüm
41. Gerga Terasları Detay
42. Gerga Basamaklı Terasları
43. Gerga Basamaklı Teraslarından Detay
44. Yapı Toplulukları
45. Yapı Toplulukları, Kapı Payandaları
46. Alınlıklı Yapı Kalıntıları
47. Alınlıklı Yapı Alanı ve Yapı Alanının Genel Görünümü
48. Alınlıklı Yapının İç Duvarları ve Buradaki Yazı
49. Alınlıklı Yapının İç Mekan Detayı
50. Yontu
51. Yontu Baş Kısmından İtibaren Görünümü
52. Yontu Ayak ve Kalça Kısımlarının Görünümü
53. Yontunun ayaklarının Bulunduğu Blok
54. Yontunun Ayaklarının Bulunduğu Blok Detay
55. Yontunun Podyumu
56. Vadi Tabanındaki Yazılı Kaya
57. Vadi Tabanındaki Kayanın Üzerindeki Yazıların Detayı
58. Yazılı Kaya 2

59. Yazılı Kaya 2 Detay
60. Yazılı Kaya 3 Genel Görünüm
61. Yazılı Kaya 4 Genel Görünüm
62. Yazılı Kaya 4, Ön Yüzündeki Şapel
63. Kayanın Ön Yüzeyindeki Şapelin İçindeki Yazıt
64. Kayanın Doğu Yüzeyinde Bulunan Nişler
65. Yazılı Kaya 4, Nişlerden Detay
66. Yazılı Kaya 5 Genel Görünüm
67. Yazılı Kaya 5 Harflerin Stilleri
68. Yazılı Kaya 6 Genel Görünüm
69. Yazılı Kaya 6 Karflerin Biçimlerinden Detay
70. Üzerinde Oyuklar Bulunan Ana Kaya
71. Alabayır Köyünde Bir Lahit

SUMMARY

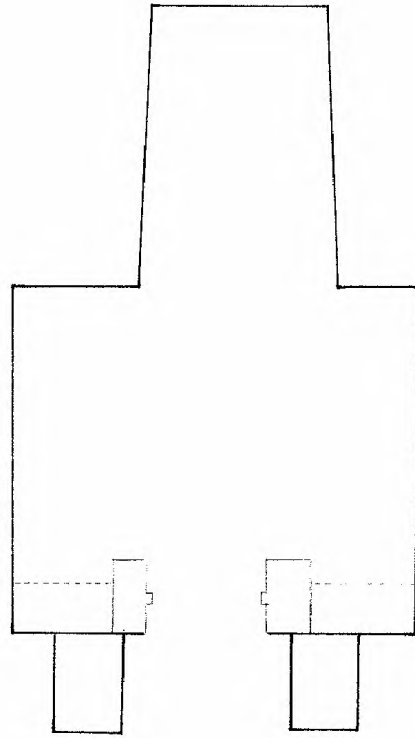
EVALUATING THE WORKS OF GERGA BY ENLIGHTENING OF MOTHER GODDESS

Gerga, ancient city is located at Deliktaş Region near Alabayır village in Çine District of Aydın. The city, which is in the east of Alabanda is nearly 14 kilometers far from it.

The ruins of Gerga can be described as one of the most interesting settlement areas in Türkiye. All traces here belong to Roman Period. This city is an important and different site reflecting Karia culture.

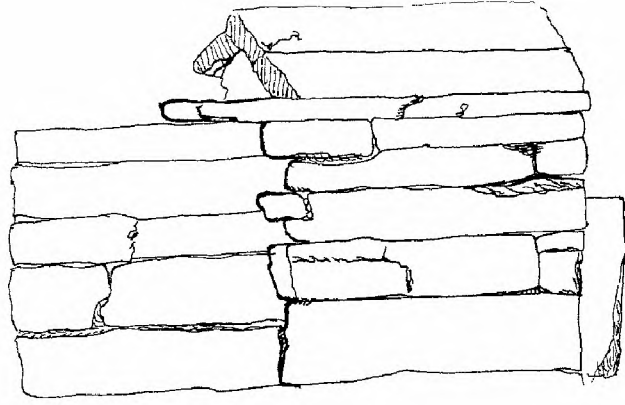
On the area surrounded by Temenos Terrace in the city are the ruins that we call them as Temple, Central Cult Statue, Sacred Obelisks, Female Sculpture and Structure of Fountain. Here inscriptions also catch people's eyes. In an area approximately 2 km² including this site, The physiognomy of sculptures and structures in the city shows us that they might be of Mother Goddess. The city must be belonged to Roman Period due to forms of inscriptions and parts of mortar used in constructions.

ÇİZİMLER

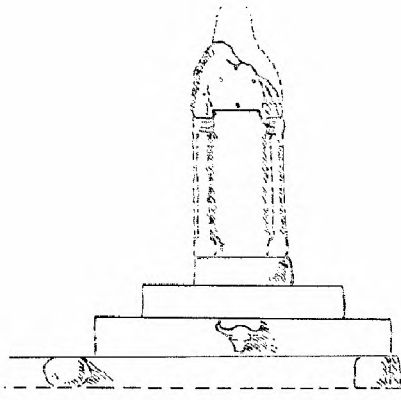
0 1 2 3 m

Çizim 1. Tapınağın İç Mekan Çizimi

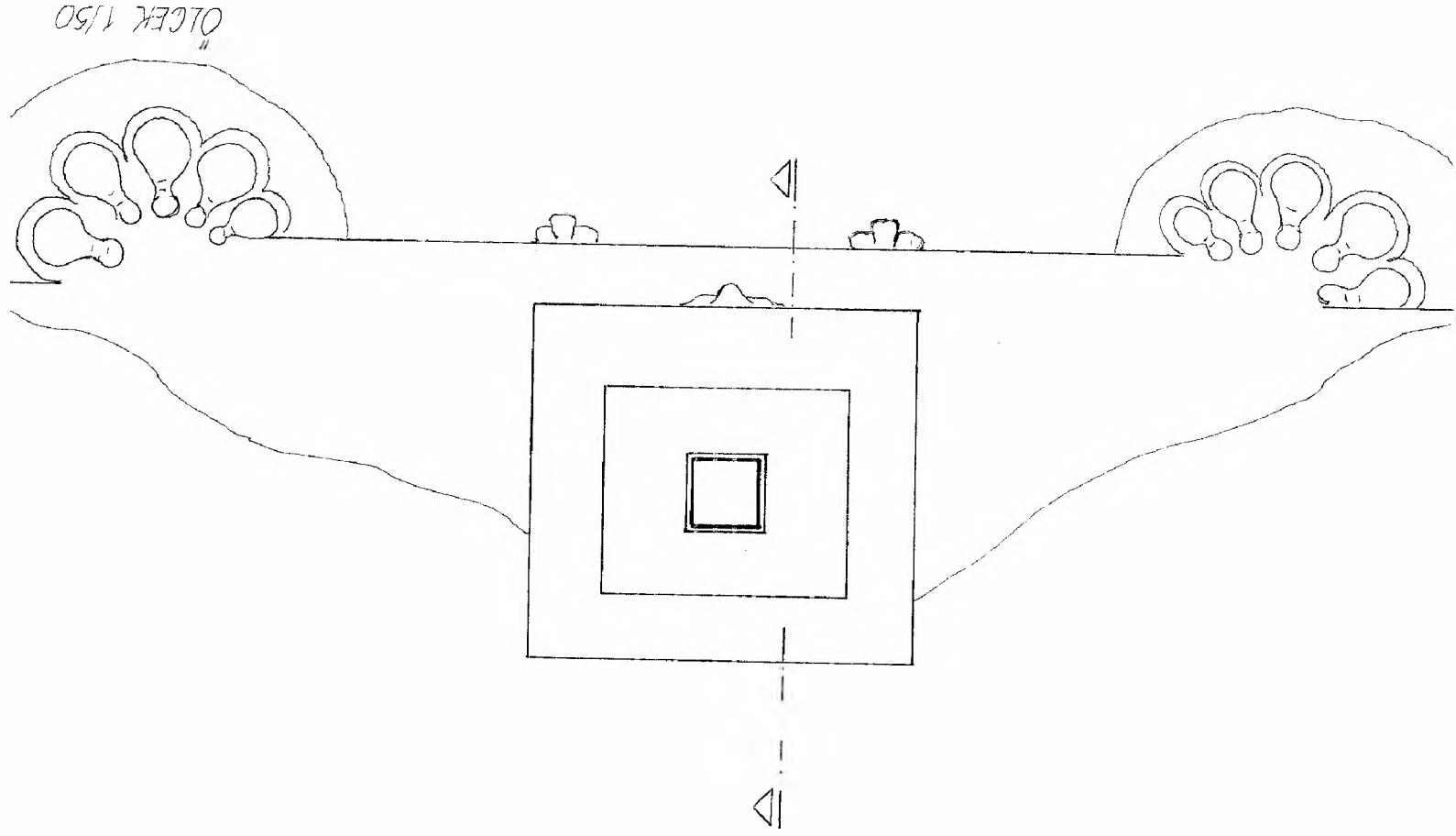
-1 0 1 2 m

Çizim 2. Tapınağın Batıdan Görünümü

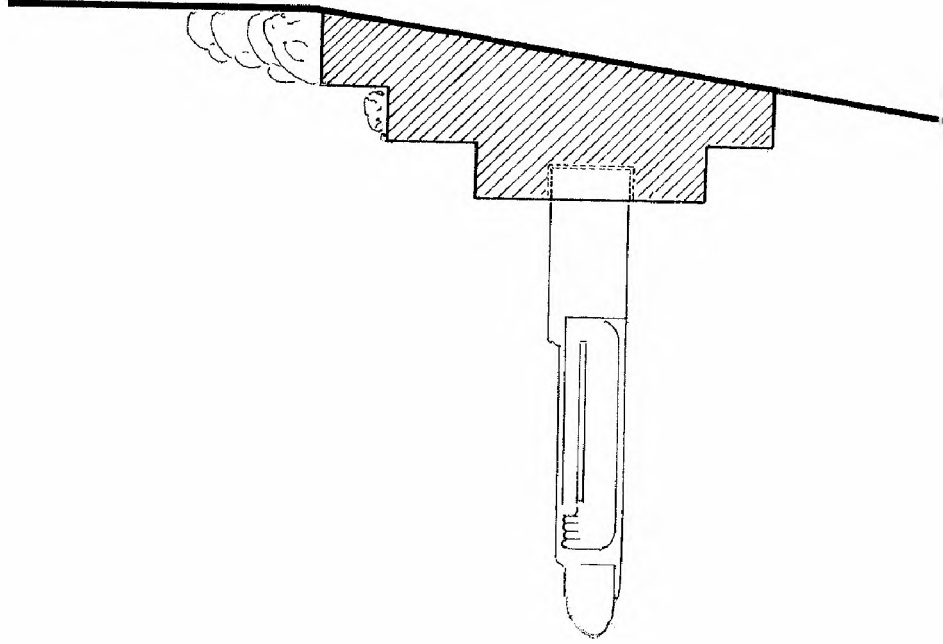
Çizim 3. Cousin'in Gördüğü Şekli İle Merkezi Kült Yontusu, G.Bean'den.

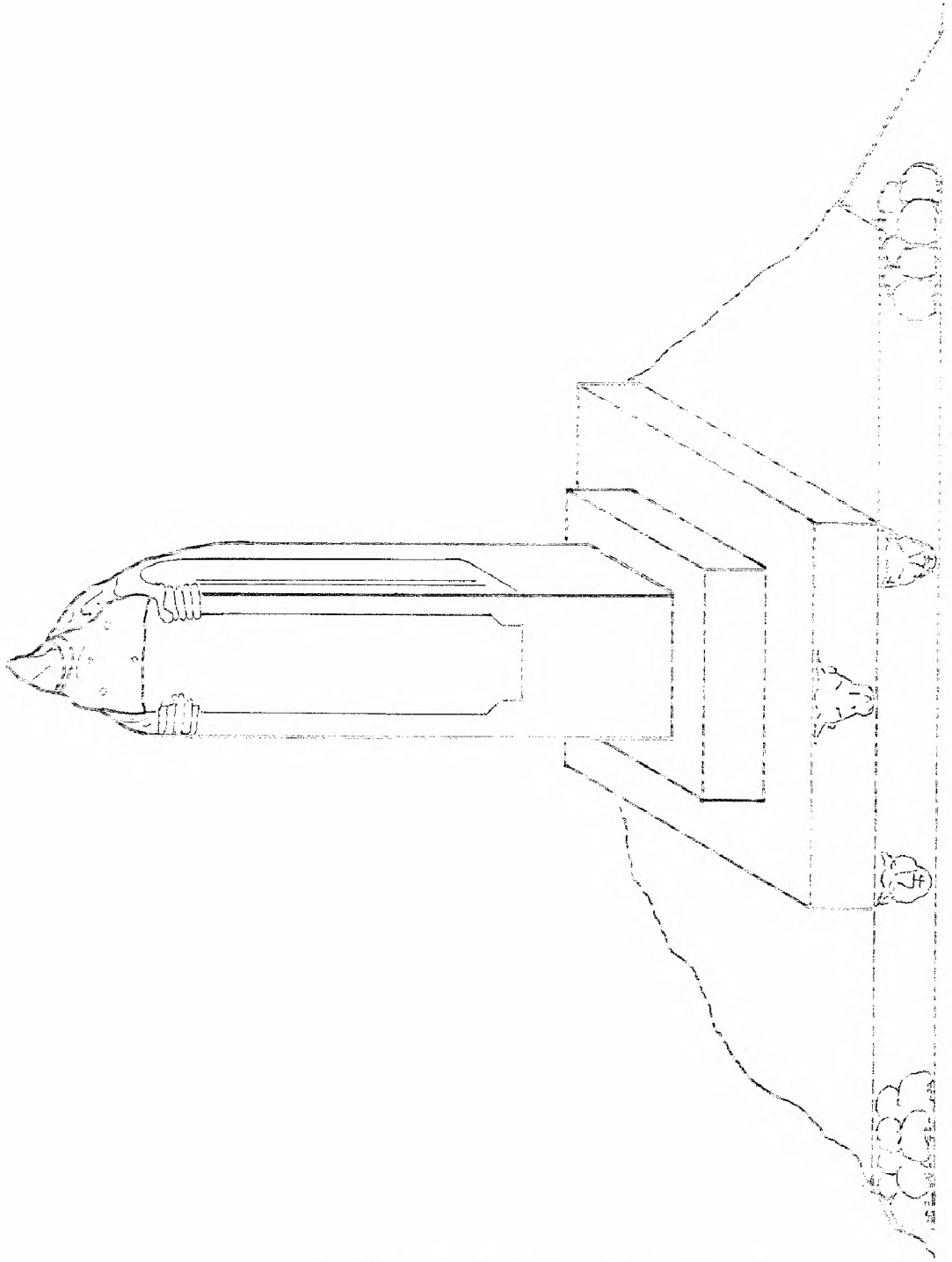
Çizim 4. Merkezi Kült Yontusunun Üzerine Oturtulduğu Podyum

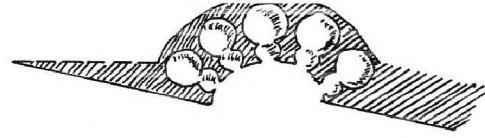
Çizim 5. Merkezi Kült Yontusu Kesit

KESİT 0:1/50

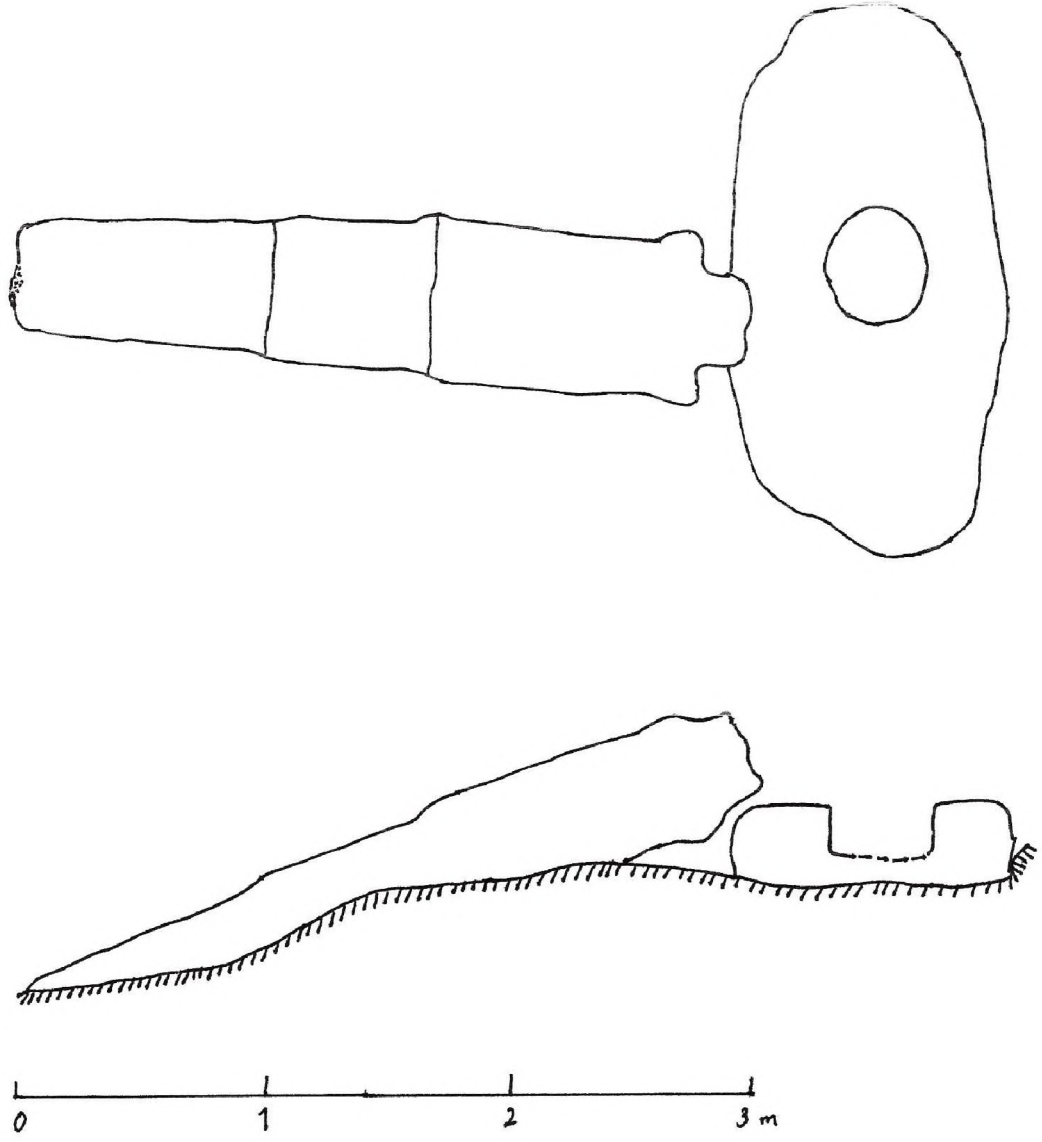

Çizim 6. Merkezi Kült Yontusunun Restitüsyonu

Çizim 7. Merkezi Kült Yontusundaki Aslan Pençesi Şeklindeki Taban

Çizim 8. Temenos Terası Dışındaki Obelisk

RESİMLER

Resim 1 Gergakome'ye giden antik yol güzergahındaki İnce Kemer Köprüsü

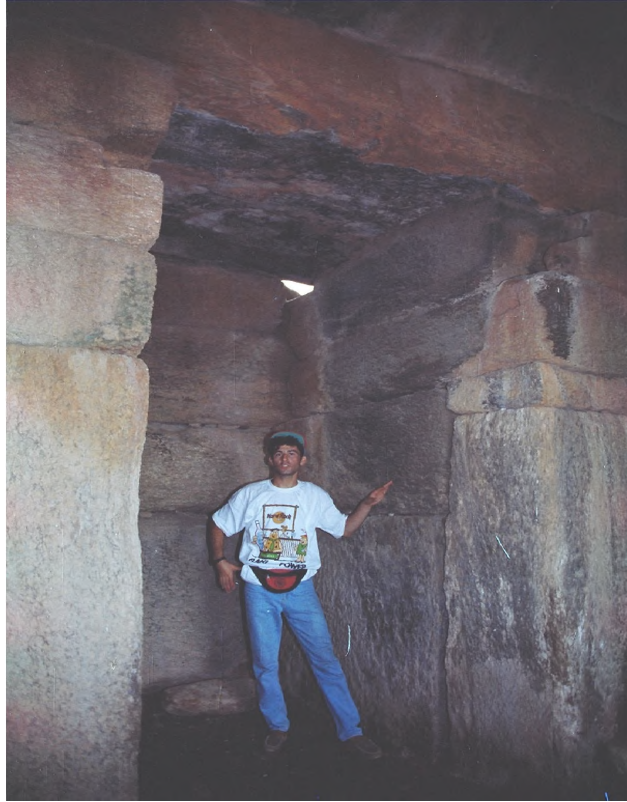
Resim 2.Gergakome Temenos Alanının Görünümü

Resim 3. Tapınak Cepheden Görünüm

Resim 4. Tapınağın İçindeki Niş

Resim 5. Tapınak Batıdan Görünüm

Resim 6. Tapınak Giriş Kısım, Söveler ve Lento Taş Ayrıntıları

Resim 7. Tapınak Üçgen Şekilli Alınlık Detay

Res. 8. Tapınak Çatısının İç Görünümü

Resim 9. Tapınak Çatı Detayı

Resim 10. Tapınağın Arkasındaki Niş'in Üst Örtüsü

Resim 11. Tapınak Önündeki Dikili Taşlar

Resim 12. Tapınak Yapısının Ahnlğındaki Harflerin Stilleri

Resim 13. Merkezi Kült Yontusu

Resim 14. Merkezi Kült Yontusunun Eski Bir Resmi

Resim 15. Doğu Taraftaki Aslan Pençesi

Resim 16. Batı Taraftaki Aslan Pençesi

Resim 17. Aslan Başı Kabartması

Resim 18. Aslan Başı Kabartması Detay

Resim 19. Boğa Başı Kabartması Detay

Resim 20. Merkezi Kült Yontusu

Resim 21. eşme Yapısı

Resim 22. Yapının Üst Örtüsü

Resim 23. eşme Yapısı Detay

Resim 24. eşme Yapısının Üstündeki Blokdaki Yazı

Resim 25. Piramidal Stelin Yanında Bulunan İşlik Döşemi

Resim 26. İşlik Döşemi Detay

Resim 27. İşlik Döşeminin Uzun Kenarındaki Açıklıklar

Resim 28. İşlik Döşeminin Alt Yapısı

Resim 29. İşlik Döşeminin Akıtma Kanalı Detay

Resim 30. Kutsal Steller

Resim 31. Kutsal Steller Alanı ve İşlik Döşemi

Resim 32. Stellerin Üzerindeki Yazıt

Resim 33. Kutsal Stellerin Arasındaki Yontu Yuvası

Resim 34. Temenos Alanı Dışındaki Diğer Stel (Obelisk)

Resim 35. Obelisk'in Heman Yanındaki Yuvası

Resim 36. Kadın Yontusu

Resim 37. Kadın Yontusu Detay

Resim 38. Kadın Yontusu Detay

Resim 39. Torso'nun Bugünkü Durumu

Resim 40. Gerga Temenos Terasından Görünüm

Resim 41. Gerga Terasları Detay

Resim 42. Basamaklı Teraslar

Resim 43. Basamaklı teraslar Detay

Resim 44. Yapı Toplulukları

Resim 45. Yapı Toplulukları, Kapı Payandaları

Resim 46. Alınlıklı Yapı Kalıntıları

Resim 47. Alınlıklar ve Yapı Alanının Genel Görünümü

Resim 48. Alınlıklı Yapının İc Duvarları ve Buradaki Yazı

Resim 49. Alınlıklı Yapının İc Taraf Detayı

Resim 50. Yontu

Resim 51. Yontu Baş Kısımından İtibaren Görünümü

Resim 52. Yontu Ayak ve Kalça Kısımlarının Görünümü

Resim 53. Yontunun Ayaklarının Bulunduğu Blok

Resim 54. Yontunun Ayaklarının Bulunduğu Blok Detay

Resim 55. Yontunun Podyumu

Resim 56. Vadi Tabanındaki Yazılı Kaya

Resim 57. Vadi Tabanındaki Kayanın Üzerindeki Yazıların Detayı

Resim 58. Yazılı Kaya 2

Resim 59. Yazılı Kaya 2 Detay

Resim 60. Yazılı Kaya 3 Genel Görünüm

Resim 61. Yazılı Kaya 4 Genel Görünüm

Resim 62. Kayanın Ön Yüzeyindeki Şapel

Resim 63. Kayanın Ön Yüzeyindeki Şapelin İçindeki Yazıt

Resim 64.Kayanın Doğu Yüzeyinde Bulunan Nişler

Resim 65. Bu Nişlerden Detay

Resim 66. Yazılı Kaya 5 Genel Görünüm

Resim 67. Yazılı Kaya 5 Harflerin Stilleri

Resim 68. Yazılı Kaya 6 Genel Görünüm

Resim 69. Yazılı Kaya 6 Harflerin Biçiminden Detay

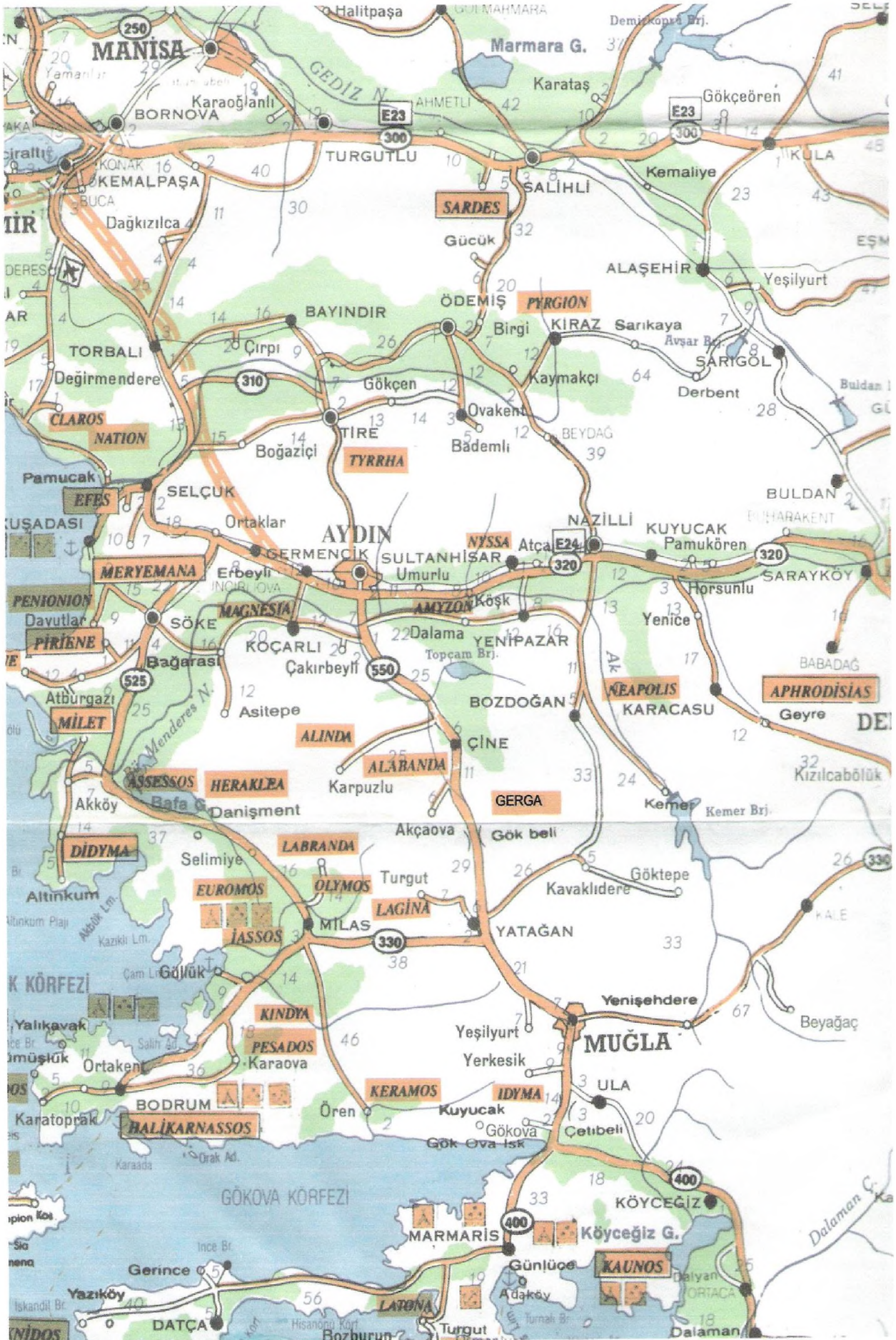
Resim 70. Üzerinde Oyuklar Bulunan Ana Kaya

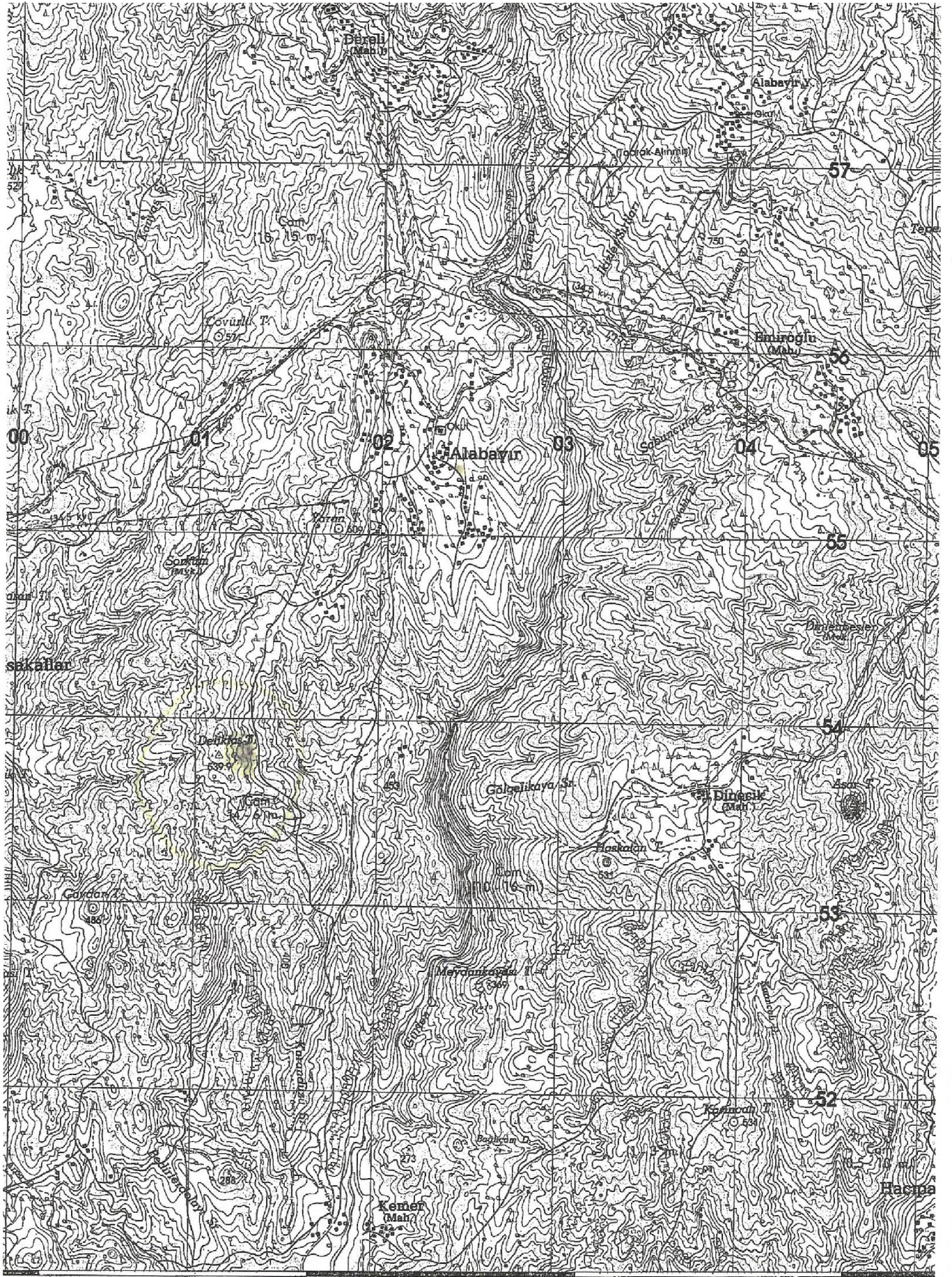
Resim 71. Alabayır Köyündeki Lahit

HARİTALAR

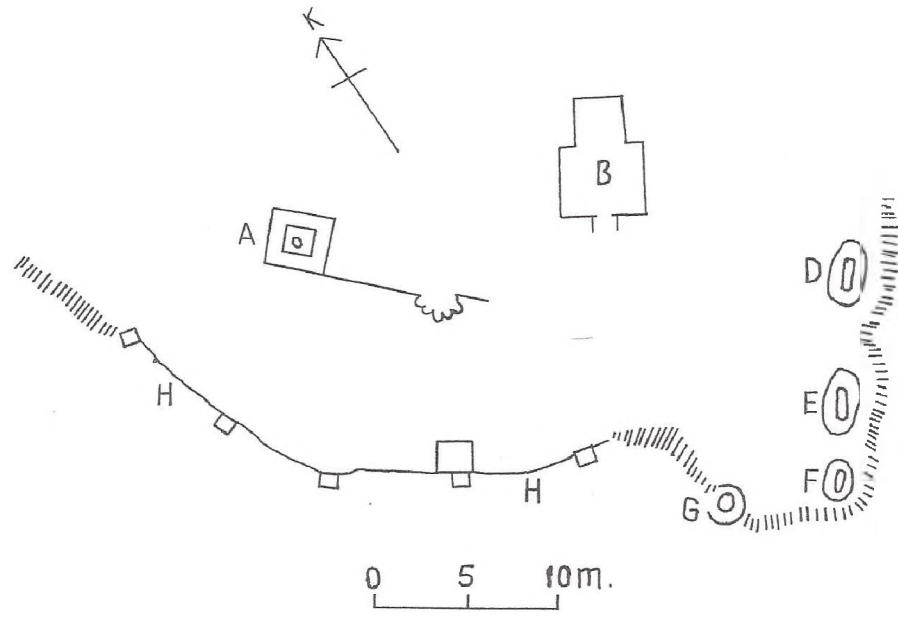

Harita 1. Karia Bölgesinde Gerğa'nın Yeri

Harita 2. Gerga Yerleşmesinin Bulunduğu Alanın Topoğrafik Haritası

1/25000

Gergakome Kutsal Alan Planı

A- Merkezi Kült Yontusu

B- Tapınak

D-İşlik Döşemi

E-G- Kutsal Steller

F- Kadın Yontusu

H- Temenos Terası

GENEL İNDEKS

A

- Afrodisias, 9, 63
Alabanda, 10, 15, 26, 38, 64
Alabayır, 12, 14, 45, 75
Alinda, 10, 64
Ana Tanrıça, 8, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 18, 19, 20, 22, 24, 25, 27, 28, 30, 31, 32, 33, 35, 36, 37, 41, 42, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 68, 70, 71
Aphrodisias, 6, 9
Artemis, 6, 36, 42, 47, 48, 49, 59, 63
Asartepe, 37
Aslankaya, 41
Atina, 52
Attis, 47, 48, 49, 50, 53, 54
Aydın, 9, 14
Bahşış, 19
Bargasa, 9
Berekyntia, 49
Büyük Ana, 45, 46, 49, 55, 63
Büyük Menderes, 9
Büyükkapıkaya, 41
Corca, 16
Çatalhöyük, 47, 48
Çine, 9, 14, 23
Dalaman çayına, 9
Değirmini, 9
Deliktaş, 14
Demeter, 47, 52
Denizli, 9
Deum Magna İdaea, 46
Dindymene, 49, 56
Dindymos, 49, 56
Efes, 25, 38, 40, 48, 49, 50, 59
Emregöl, 41
Eskiçine, 14
Galatia, 30, 59
Gargara, 16
Gargareis, 10, 15
Gargaron, 16
Garge, 10, 16
Gargoron, 10
Gavurdamları, 14
Gavurpazarı, 14
Gerg, 10, 16
Gerga, 9, 10, 12, 13, 14, 15, 16, 22, 23, 25, 26, 27, 32, 33, 34, 36, 37, 39, 43, 55, 57, 58, 59, 61, 62, 63, 65, 66, 68, 71, 72, 74
Gergakome, 6, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 19, 21, 22, 24, 28, 29, 30, 31, 32, 35, 36, 39, 40, 42, 43, 44, 45, 48, 53, 55, 57, 62, 63, 64, 66, 68, 69, 70, 71, 73
Gergas, 10, 13, 15, 16, 18, 19, 22, 23, 28, 31, 34, 37, 43, 55, 57, 61, 62, 69, 70, 71
Gergesa, 16
Gergis, 16
Gergithes, 16
Geyre, 9
Gorgoromeus, 16
Göynüş, 41
Hacılar, 52
Hamidiye, 9
Hepat, 48
Hyllarima, 10, 64
İç Karia, 9
İncekemer köprüsü, 14
İonia, 42, 59
Karca, 9
Kargamış, 16, 17, 42
Karia, 5, 6, 9, 10, 12, 13, 14, 15, 16, 18, 27, 30, 31, 33, 37, 38, 42, 43, 59, 62, 64, 71, 72
Karlar, 9
Kaunos, 10, 30, 62
Kavaklı, 9
Kerkaphos, 16
Kerkasi, 16
Klaros, 60
Knidos, 10, 33
Kolophon, 16
Komana, 22, 48, 49, 50, 57
Kome, 39, 43, 69
Kraka, 16
Krgga, 15
Kserkes, 16
Kubaba, 6, 14, 42, 43, 48, 63
Kubileya, 46, 56, 61
Küçük Asya, 59
Küçükkapıkaya, 41
Kybele, 6, 7, 19, 21, 22, 25, 36, 38, 40, 41, 43, 45, 46, 47, 48, 50, 51, 54, 56, 57, 61, 62, 63, 66, 69
Labranda, 15, 64
Lagina, 15
Lavatio, 24, 53, 65
Lelegler, 9
Letoon, 42
Leukai Stelai, 10, 13, 31
Ludi Megalenses, 53
Lykia, 10, 15, 48
Madran Dağı, 14
Magna Mater, 8, 20, 24, 45, 46, 49, 52, 53, 54, 55, 65
Marsyas, 9, 14, 22, 23, 51
Matar, 46, 56
Megabyzos, 50
Merkezi Kült Yontusu, 12, 20, 69, 72, 73
Meter, 24, 25, 30, 31, 32, 36, 46, 55, 56, 59, 60, 61, 67

Midaskent, 41
Milet, 16
Miletos, 9, 32
Mysia, 49, 59
Myus, 9
Nevali Çori, 27
Ovacık Köyü, 14
Panayırdağ, 38, 39, 40
Pessinus, 15, 30, 49, 50, 52, 53, 56, 62, 64, 67
Phryg, 20, 28, 29, 46, 55, 56, 66
Phrygia, 6, 25, 28, 29, 45, 46, 47, 48, 50, 51, 52,
54, 55, 56, 59, 60
Priene, 9
Psidia Antiocheiası, 42

Rhea, 47, 48, 60
Rodos, 33
Sipylos Dağı, 38, 42
Sparta, 52
Stratonikeia, 8, 15, 43, 64
Tavas, 9
Temenos Terası, 15, 17, 20, 25, 58, 65, 67, 68, 72
Togar Tepe, 9
Troas, 16
Urartu, 25, 28, 29, 66
Valivanda, 10
Vallarima, 10
Yazılıkaya, 41, 62
Zeus, 15, 30, 42, 60

